

तैत्तिरीय
आरण्यकम्

Colophon

This document was typeset using X_YTeX, and uses the Sidhanta font extensively. It also uses several L^AT_EX macros designed by *H. L. Prasād*. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma. See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

FOR PERSONAL USE ONLY
NOT FOR COMMERCIAL
PRINTING/DISTRIBUTION

अनुक्रमणिका

तैत्तिरीय आरण्यकम्	1
प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः	1
द्वितीयः प्रश्नः	35
तृतीयः प्रश्नः	50
चतुर्थः प्रश्नः	64
पञ्चमः प्रश्नः	89
षष्ठः प्रश्नः	119
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली	133
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली	139
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली	144
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्	148
कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम्	183
प्रथमः प्रश्नः	183
द्वितीयः प्रश्नः	196
तृतीयः प्रश्नः	211

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न
इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो
अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥ ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न
इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो
अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। आपमापामपः सर्वाः।
अस्मादस्मादितोऽमुतः॥ १॥

अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह सञ्चस्करद्धिया। वाय्वश्वा
रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय
मे सुत। महानाम्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः। देवीः
पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत॥ २॥

अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपा रघम्। अपाग्न्यामपं
चावर्तिम्। अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताश्च। भुवनं

देवसूवरीः। आदित्यानदितिं देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीषन्त। शिवा नः
शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा
ते व्योम सन्दृशि॥३॥

[१]

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम्। अनुमानश्चतुष्टयम्। एतैरादित्य-
मण्डलम्। सर्वैरेव विधास्यते। सूर्यो मरीचिमादत्ते। सर्वस्माद्भुवना-
दधि। तस्याः पाकविशेषेण। स्मृतं कालविशेषणम्। नदीव
प्रभवात्काचित्। अक्षय्याथ्स्यन्दते यथा॥४॥

तां नद्योऽभि संमायन्ति। सौरुः सतीं न निवर्तते। एवं
नानासमुत्थानाः। कालाः संवत्सरः श्रिताः। अणुशश्च महशश्च।
सर्वे समवयत्रितम्। सतैः सर्वैः संमाविष्टः। ऊरुः सन्न निवर्तते।
अधिसंवत्सरं विद्यात्। तदेवं लक्षणे॥५॥

अणुभिश्च महद्भिश्च। समारूढः प्रदृश्यते। संवत्सरः प्रत्यक्षेण।
नाधिसत्त्वः प्रदृश्यते। पटरो विक्लिधः पिङ्गः। एतद्वरुणलक्षणम्।
यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते। एकं हि शिरो नाना मुखे।
कृत्स्नं तदतुलक्षणम्॥६॥

उभयतः सप्तैन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिह्यते। शुक्लकृष्णे
संवत्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्यैषा भवन्ति। शुक्रं तै
अन्यद्यजतं तै अन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि

माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्त्विति। नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नाऽऽदित्यः संवत्सर एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमं रूपम्। योऽस्य महानर्थ उत्पत्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥

[२]

साकञ्जानां सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो देवजा इति। तेषामिष्टानि विहितानि धामशः। स्थात्रे रैजन्ते विकृतानि रूपशः। को नु मर्या अमिथितः। सखा सखायमब्रवीत्। जहाको अस्मदीषते। यस्तित्याजं सखिविदं सखायम्। न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदीं शृणोत्यलकं शृणोति॥८॥

न हि प्रवेदं सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुर्ऋतुना नुद्यमानः। विननादाभिधावः। षष्टिश्च त्रिंशका वल्गाः। शुक्लकृष्णौ च षष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जरदक्षः। वसन्तो वसुभिः सह। संवत्सरस्य सवितुः। प्रैषकृत्प्रथमः स्मृतः। अमूनादयतेत्यन्यान्॥९॥

अमूश्च परिरक्षतः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। यत्रैतदुपदृश्यते। एतदेव विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये। विशेषणं तु वक्ष्यामः। ऋतूनां तन्निबोधत। शुक्लवासां रुद्रगणः। ग्रीष्मेणाऽऽवर्तते सह। निजहन् पृथिवीं सर्वाम्॥१०॥

ज्योतिषां प्रतिख्येन सः। विश्वरूपाणि वासांसि।

आदित्यानां निबोधता संवत्सरीणां कर्मफलम्। वर्षाभिर्ददतां
सह। अदुःखो दुःखचक्षुरिव। तद्भाऽऽपीत इव दृश्यते।
शीतेनाव्यथयन्निव। रुरुदक्ष इव दृश्यते। ह्लादयते ज्वलतश्चैव।
शाम्यतश्चास्य चक्षुषी। या वै प्रजा भ्रंश्यन्ते। संवत्सरात्ता
भ्रंश्यन्ते। याः प्रतितिष्ठन्ति। संवत्सरे ताः प्रतितिष्ठन्ति। वर्षाभ्यं
इत्यर्थः॥११॥

[३]

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने कनीनिके। आङ्गे चाद्रणं
नास्ति। ऋभूणां तन्निबोधता। कनकाभानि वासांसि। अहतानि
निबोधता। अन्नमश्रीतं मृज्मीत। अहं वो जीवनप्रदः। एता वाचः
प्रयुज्यन्ते। शरद्यत्रोपदृश्यते॥१२॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्नन्त इव। वातवन्तो मरुद्गणाः। अमुतो
जेतुमिषुमुखमिव। सन्नद्धाः सह ददृशे ह। अपध्वस्तैर्वस्तिवर्णैरिव।
विशिखासः कपर्दिनः। अक्रुद्धस्य योत्स्यमानस्य। क्रुद्धस्यैव
लोहिनी। हेमतश्चक्षुषी विद्यात्। अक्ष्णयोः क्षिपणोरिव॥१३॥

दुर्भिक्षं देवलोकेषु। मनूनामुदकं गृहे। एता वाचः प्रवदन्तीः।
वैद्युतो यान्ति शैशिरीः। ता अग्निः पवमना अन्वैक्षत। इह
जीविकामपरिपश्यन्। तस्यैषा भवति। इहेहवः स्वतपसः। मरुतः
सूर्यत्वचः। शर्म सप्रथा आवृणो॥१४॥

[४]

अतिताम्राणि वासांसि। अष्टिवज्रिशतघ्निं च। विश्वे देवा
विप्रहरन्ति। अग्निजिह्वा असञ्चता। नैव देवो न मर्त्यः। न राजा
वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न पवमानः। मातृक्कच्चन विद्यते।
दिव्यस्यैका धनुरारिः। पृथिव्यामपरा श्रिता॥१५॥

तस्येन्द्रो वग्निरूपेण। धनुर्ज्यामछिनत्स्वयम्। तदिन्द्रधनु-
रित्यज्यम्। अभ्रवर्णेषु चक्षते। एतदेव शंयोर्बार्हस्पत्यस्य।
एतद्रुद्रस्य धनुः। रुद्रस्य त्वेव धनुरारिः। शिर उत्पिपेष। स
प्रवर्ग्योऽभवत्। तस्माद्यः सप्रवर्ग्येण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य स
शिरः प्रतिदधाति। नैनं रुद्र आरुको भवति। य एवं वेद॥१६॥

[५]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्चात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं न
वासांसि। न चक्षुः प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न हिःस्रातः।
सतस्तद्देवलक्षणम्। लोहितोऽक्षिण शारशीर्ष्णिः। सूर्यस्योदयनं
प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि निजानुकाम्॥१७॥

निजानुका मै न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासन्तामिति। तस्मै
सर्व ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुरोधाम्। ब्राह्मणं आप्नोति।
य एवं वेद। स खलु संवत्सर एतैः सेनानीभिः सह। इन्द्राय
सर्वान्कामानंभिवृहति। स द्रप्सः। तस्यैषा भवति॥१८॥

अवद्रप्सो अंशुमतीमतिष्ठत्। इयानः कृष्णो दशभिः सहस्रैः।
आवर्तमिन्द्रः शच्या धमन्तम्। उपस्रुहि तं नृमणामथद्रामिति।

एतयैवेन्द्रः सलावृक्या सह। असुरान् परिवृश्चति। पृथिव्यं शुमंती।
 तामन्ववस्थितः संवत्सरो दिवं च। नैवं विदुषाऽऽचार्यान्तेवासिनौ।
 अन्योन्यस्मै द्रुह्याताम्। यो द्रुह्यति भ्रश्यते स्वर्गाल्लोकात्।
 इत्यृतुमण्डलानि। सूर्यमण्डलान्याख्यायिकाः। अत ऊर्ध्वं
 सनिर्वचनाः॥१९॥

[६]

आरोगो भ्राजः पटरः पतङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषीमान् विभासः।
 ते अस्मै सर्वे दिवमांतपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति।
 कश्यपोऽष्टमः। स महामेरुं न जहाति। तस्यैषा भवति। यत्ते शिल्पं
 कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्सूर्या
 अर्पिताः सप्त साकम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे कश्यपाज्यो-
 तिलभन्ते। तान्सोमः कश्यपादधिनिर्धमति। भस्ताकर्मकृदिवैवम्।
 प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या
 इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्सप्त सूर्यानि। पञ्चकर्णो
 वात्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते।
 न हि शेकुमिव महामेरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेत्सूर्यमण्डलं
 परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्। एकं
 चाजहतम्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नांतपन्ति। तस्मादिह

तत्रितपाः ॥ २२ ॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातत्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त सूर्या दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पृथिभिर्दक्षिणावान्। ते अस्मै सर्वे घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। सप्तर्त्विजः सूर्या इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो नानासूर्याः ॥ २३ ॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः सोमाभी रक्षण इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति। एतयैवावृता सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा भवति। यद्वाव इन्द्र ते शत९ शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा वज्रिन्सहस्र९ सूर्याः ॥ २४ ॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां नानासूर्यत्वम्। अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात ऊर्ध्वम्। तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति ॥ २५ ॥

[७]

क्वेदमभ्रं निविशते। काय९ संवत्सरो मिथः। काहः केयं देव रात्री। क मासा ऋतवः श्रिताः। अर्धमासा मुहूर्ताः। निमेषाक्षुटिभिः सह। केमा आपो निविशन्ते। यदीतो यान्ति सम्प्रति। काला अप्सु निविशन्ते। आपः सूर्ये समाहिताः ॥ २६ ॥

अभ्राण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युत्सूर्ये समाहिता। अनवर्णे इमे भूमी।

इ॒यं चा॑ऽसौ च॒ रोद॑सी। कि॒ं॒स्विद॑त्रान्तरा भू॒तम्। ये॒नेमे॑ वि॒धृते॑
उ॒भे। वि॒ष्णुना॑ वि॒धृते॑ भू॒मी। इ॒ति व॑न्ध॒सस्य॑ वेद॑ना। इ॒राव॑ती धे॒नुमती॑
हि भू॒तम्। सू॒यव॑सिनी॒ मनु॑षे द॒शस्ये॑॥२७॥

व्य॑ष्ट॒भ्राद्रोद॑सी॒ विष्ण॑वे॒ते। दा॒ध॒र्थं पृ॒थि॒वीम॒भितो॑ म॒यूखैः॑। किं
तद्वि॒ष्णोर्ब॑लमा॒हुः। का॒ दी॒प्तिः किं॑ प॒राय॑णम्। ए॒को य॒द्धार॑यद्दे॒वः।
रे॒जती॑ रोद॒सी उ॒भे। वा॒ताद्वि॒ष्णोर्ब॑लमा॒हुः। अ॒क्षरा॑दी॒प्तिरु॒च्यते॑।
त्रि॒पदा॑द्धार॑यद्दे॒वः। यद्वि॒ष्णोरे॒कमु॒त्तम॑म्॥२८॥

अ॒ग्नयो॑ वा॒यव॑श्चै॒व। ए॒तद॑स्य प॒राय॑णम्। पृ॒च्छामि॑ त्वा प॑रं
मृ॒त्युम्। अ॒वमं॑ म॒ध्यम॑श्च॒तुम्। लो॒कं च॒ पु॒ण्य॑पा॒पाना॑म्। ए॒तत्पृ॑च्छामि
सम्प्र॑ति। अ॒मुमा॑हुः प॑रं मृ॒त्युम्। प॒वमा॑नं तु म॒ध्यम॑म्। अ॒ग्निरे॒वाव॑मो
मृ॒त्युः। च॒न्द्रमा॑श्चतु॒रुच्य॑ते॥२९॥

अ॒ना॒भो॒गाः प॑रं मृ॒त्युम्। पा॒पाः सं॑यन्ति॒ सर्व॑दा। आ॒भो॒गास्त्वे॒व
सं॑यन्ति। य॒त्र पु॑ण्यकृ॒तो ज॑नाः। ततो॑ म॒ध्यम॑मायन्ति। च॒तुम॑ग्निं च
सम्प्र॑ति। पृ॒च्छामि॑ त्वा पा॒पकृ॑तः। य॒त्र या॑तय॒ते य॑मः। त्वं न॒स्तद्व॑ह्मन्
प्रब्रू॑हि। य॒दि वै॒त्थाऽस॒तो गृ॑हान्॥३०॥

क॒श्यपा॑दु॒दिताः॑ सू॒र्याः। पा॒पान्नि॑र्घ्नन्ति॒ सर्व॑दा। रोद॑स्योन्त॑र्दे॒-
शेषु॑। तत्र न्य॒स्यन्ते॑ वा॒सवैः॑। तेऽशरी॑राः प्र॑पद्यन्ते। य॒थाऽपु॑ण्यस्य
कर्म॑णः। अ॒पा॒ण्य॒पाद॑केशा॒सः। तत्र॑ तेऽयो॒निजा॑ ज॑नाः। मृ॒त्वा

पुनर्मृत्युमापद्यन्ते। अद्यमानाः स्वकर्मभिः॥३१॥

आशातिकाः क्रिमय इव। ततः पूयन्ते वासवैः। अपैतं मृत्युं जयति। य एवं वेद। स खल्वैवं विद्वाह्यः। दीर्घश्रुत्तमो भवति। कश्यपस्यातिथिः सिद्धगमनः सिद्धगमनः। तस्यैषा भवति। आयस्मिन्त्सप्त वासवाः। रोहन्ति पूर्वा रुहः॥३२॥

ऋषिर्ह दीर्घश्रुत्तमः। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति। कश्यपः पश्यको भवति। यत्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्। अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्ने नयं सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मङ्गुराणमेनः। भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेमेति॥३३॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यापाश्च। पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्। एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश्च पीतार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः। विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छामिति। न त्वकामं हन्ति॥३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्। अङ्घारिर्बम्भारिः।
हस्तः सुहस्तः। कृशानुर्विश्वावसुः। मूर्धन्वान्धसूर्यवर्चाः।
कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च महादेवाः। रश्मयश्च
देवा गरगिरः॥ ३६॥

नैनं गरो हि नस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि
तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी
बभ्रुवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्निति। वाचो विशेषणम्। अथ
निगदव्याख्याताः। ताननुक्रमिष्यामः। वराहवः स्वतपसः॥ ३७॥

विद्युन्महसो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्चेत्येते। ये चेमेऽ-
शिंमिविद्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिवर्षन्ति। वृष्टिभिरिति।
एतयैव विभक्तिर्विपरीताः। सप्तभिर्वा तैरुदीरिताः। अमूल्लोकान-
भिवर्षन्ति। तेषामेषा भवति। समानमेतदुदकम्॥ ३८॥

उच्चैत्यवचाहभिः। भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं जिन्वन्त्यग्रय
इति। यदक्षरं भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासते। महर्षिमस्य
गोप्तारम्। जमदग्निमकुर्वत। जमदग्निराप्यायते। छन्दोभिश्चतुरुत्तरैः।
राज्ञः सोमस्य तृप्तासः॥ ३९॥

ब्रह्मणा वीर्यावता। शिवा नः प्रदिशो दिशः। तच्छं
योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु
नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु
द्विपदे। शं चतुष्पदे। सोमपा (३) असोमपा (३) इति

निगदव्याख्याताः ॥ ४० ॥

[९]

सहस्रवृदियं भूमिः। परं व्योम सहस्रवृत्। अश्विनां
भुज्यूनासत्या। विश्वस्य जगत्स्पती। जाया भूमिः पतिर्व्योम।
मिथुनन्ता अतुर्यथुः। पुत्रो बृहस्पती रुद्रः। सरमा इति स्त्रीपुमम्।
शुक्रं वामन्यद्यजतं वामन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिव स्थः ॥ ४१ ॥

विश्वा हि माया अवन्थः स्वधावन्तौ। भद्रा वां पूषणाविह
रातिरस्तु। वासात्यौ चित्रौ जगतो निधानौ। द्यावाभूमी चरथः
स२ सखायौ। तावश्विनां रासभांश्वा हवं मे। शुभस्पती
आगत२ सूर्ययां सह। त्युग्रौह भुज्युमश्विनोदमेघे। रयिं
न कश्चिन्ममृवां (२) अवाहाः। तमूहथुर्नोभिरात्मन्वतीभिः।
अन्तरिक्षप्रुङ्गिरपौदकाभिः ॥ ४२ ॥

तिस्रः, क्षपस्त्रिरहातिव्रजद्विः। नासत्या भुज्युमूहथुः पतङ्गैः।
समुद्रस्य धन्वन्तराद्रस्य पारे। त्रिभीरथैः शतपद्भिः षडंश्वैः। सवितारं
वितन्वन्तम्। अनुबध्नाति शाम्बरः। आपपूरुषम्बरश्चैव। सवितारं
रेपसोऽभवत्। त्य२ सुतृप्तं विदित्वैव। बहुसोम गिरं वंशी ॥ ४३ ॥

अन्वेति तुग्रो वक्रियान्तम्। आयसूयान्त्सोमंतृप्सुषु। स
सङ्ग्रामस्तमोद्योऽत्योतः। वाचो गाः पिपाति तत्। स तद्गोभिः
स्तवाऽत्येत्यन्ये। रक्षसानन्विताश्च ये। अन्वेति परिवृत्याऽस्तः।

ए॒वमे॒तौ स्थौ॑ अ॒श्विना॑ । ते ए॒ते द्युः॑ पृथि॒व्योः । अ॒हर्ह॒र्गर्भं॑
दधा॒थे ॥ ४४ ॥

तयो॑रे॒तौ व॒थ्साव॑होरा॒त्रे । पृथि॒व्या अ॒हः । दि॒वो रा॒त्रिः ।
ता अ॒वि॒सृष्टौ॑ । दम्प॑ती ए॒व भ॑वतः । तयो॑रे॒तौ व॒थ्सौ ।
अ॒ग्निश्चा॑ऽऽदि॒त्यश्च॑ । रा॒त्रेर्व॒थ्सः । श्वे॒त आ॑दि॒त्यः । अ॒ह्नोऽग्निः ॥ ४५ ॥

ता॒म्रो अ॑रुणः । ता अ॒वि॒सृष्टौ॑ । दम्प॑ती ए॒व भ॑वतः । तयो॑रे॒तौ
व॒थ्सौ । वृ॒त्रश्च॑ वैद्यु॒तश्च॑ । अ॒ग्नेर्वृ॒त्रः । वैद्यु॒त आ॑दि॒त्यस्य॑ । ता
अ॒वि॒सृष्टौ॑ । दम्प॑ती ए॒व भ॑वतः । तयो॑रे॒तौ व॒थ्सौ ॥ ४६ ॥

उ॒ष्मा च॑ नीहा॒रश्च॑ । वृ॒त्रस्यो॒ष्मा । वैद्यु॒तस्य॑ नीहा॒रः । तौ ता॒वे॒व
प्रति॑पद्येते । से॒य र॒त्री ग॒र्भिणी॑ पु॒त्रेण॑ सं॒वस॑ति । तस्या॒ वा
ए॒तदु॒ल्बण॑म् । यद्रा॒त्रौ र॒श्मयः॑ । यथा॒ गोर्ग॒र्भिण्या॑ उ॒ल्बण॑म् ।
ए॒वमे॒तस्या॑ उ॒ल्बण॑म् । प्र॒जयि॑ष्णुः प्र॒जया॑ च प॒शुभि॑श्च भ॒वति॑ ।
य ए॒वं वे॒द । ए॒तमु॒द्यन्त॑मपि॒यन्तं॑ चे॒ति । आ॒दि॒त्यः पु॒ण्यस्य॑ व॒थ्सः ।
अथ॑ प॒वि॒त्राङ्गि॑रसः ॥ ४७ ॥

[१०]

प॒वि॒त्रव॑न्तः प॒रि॒वाज॑मा॒स॒ते । पि॒त॒ैषां॑ प्र॒त्नो अ॒भि॒रक्ष॑ति व्र॒तम् ।
म॒हः सं॑मु॒द्रं व॑रु॒णस्ति॒रोद॑धे । धी॒रा इ॒च्छे॒कु॒र्धरु॑णेष्वार॒भम् । प॒वि॒त्रं ते
वि॒त॒तं ब्र॑ह्म॒णस्प॑ते । प्र॒भु॒र्गात्रा॑णि॒ पर्य॑षि॒विश्व॑तः । अ॒त॒प्त॒तनू॑र्न तदा॒मो
अ॑श्रुते । श्रु॒तास॑ इ॒द्वह॑न्त॒स्तथ्स॑मा॒शत॑ । ब्र॒ह्मा दे॒वाना॑म् । अ॒स॒तः स॒द्ये
त॒त॑क्षुः ॥ ४८ ॥

ऋषयः सप्तात्रिंश यत्। सर्वेऽत्रयो अंगस्त्यश्च। नक्षत्रैः
शङ्कुतोऽवसन्। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य। अमी
य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं ददृश्रे कुहचिद्विवैयुः। अदब्धानि
वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति। तथ्संवितुर्वरेण्यम्।
भर्गो देवस्य धीमहि॥४९॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तथ्संवितुर्वृणीमहे। वयं देवस्य
भोजनम्। श्रेष्ठं सर्वधातमम्। तुरं भर्गस्य धीमहि। अपांगूहत
सविता तृभीन्। सर्वान्दिवो अन्धंसः। नक्तं तान्यभवन्दृशे।
अस्थ्यस्त्रा सम्भविष्यामः। नाम नामैव नाम मे॥५०॥

नपुंसकं पुमांस्त्र्यस्मि। स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः।
यजेऽयक्षि यष्टाहे च। मया भूतान्ययक्षत। पशवो मम भूतानि।
अनूबन्ध्योऽस्म्यहं विभुः। स्त्रियः सतीः। ता उमे पुंस आहुः।
पश्यदक्षणात्रविचैतदन्धः। कविर्यः पुत्रः स इमा चिकेत॥५१॥

यस्ता विजानाथ्संवितुः पितासत्। अन्धो मणिमविन्दत्।
तमनङ्गुलिरावयत्। अग्नीवः प्रत्यमुश्चत्। तमजिह्वा असश्चत्।
ऊर्ध्वमूलमवाक्छाखम्। वृक्षं यो वेद सम्प्रति। न स जातु जनः
श्रद्धयात्। मृत्युर्मा मारयादितिः। हसितं रुदितं गीतम्॥५२॥

वीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि स्वेव
विद्धि तत्। अतृष्यंस्तृष्यध्यायत्। अस्माज्जाता मे मिथू चरन्।

पुत्रो निर्ऋत्या वैदेहः। अचेता यश्च चेतनः। स तं मणिमविन्दत्।
सोऽनङ्गुलिरावयत्। सोऽग्रीवः प्रत्यमुञ्चत्॥५३॥

सोऽजिह्वो असञ्चत। नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत्। यदि
प्रविशेत्। मिथौ चरित्वा प्रविशेत्। तथ्सम्भवस्य व्रतम्। आतमग्ने
रथं तिष्ठ। एकांश्वमेकयोजनम्। एकचक्रमेकधुरम्। वातध्राजिगतिं
विभो। न रिष्यति न व्यथते॥५४॥

नास्याक्षो यातु सञ्जति। यच्छ्वेतान् रोहितांश्चाग्नेः। रथे युक्त्वा-
ऽधितिष्ठति। एकया च दशभिश्च स्वभूते। द्वाभ्यामिष्टये विंशत्या
च। तिसृभिश्च वहसे त्रिंशता च। नियुद्धिर्वायविह तां विमुञ्च॥५५॥

[११]

आतनुष्व प्रतनुष्व। उद्धमाऽऽधमं सन्धम। आदित्ये
चन्द्रवर्णानाम्। गर्भमार्धेहि यः पुमान्। इतः सिक्तं सूर्यगतम्।
चन्द्रमसे रसं कृधि। वारादं जनयाग्रेऽग्निम्। य एको रुद्र उच्यते।
असङ्ख्याताः सहस्राणि। स्मर्यते न च दृश्यते॥५६॥

एवमेतं निबोधत। आ मन्द्रैरिन्द्र हरिभिः। याहि मयूररोमभिः।
मा त्वा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। दधन्वेव ता इहि। मा मन्द्रैरिन्द्र
हरिभिः। यामि मयूररोमभिः। मा मा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः।
निधन्वेव तां (२) इमि। अणुभिश्च महद्भिश्च॥५७॥

निघृष्वैरसमायुतैः। कालैरहरित्वमापन्नैः। इन्द्राऽऽयाहि
सहस्रयुक्। अग्निर्विभ्राष्टिवसनः। वायुः श्वेतसिकद्रुकः। संवत्सरो

विषूवर्णैः। नित्यास्तेऽनुचरास्तव। सुब्रह्मण्योः सुब्रह्मण्योः
सुब्रह्मण्योम्। इन्द्राऽऽगच्छ हरिव आगच्छ मैधातिथेः। मेष
वृषणश्वस्य मेने॥५८॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जार। कौशिकब्राह्मण गौतमब्रुवाण।
अरुणाश्वा इहागताः। वसंवः पृथिविक्षितः। अष्टौदिग्वासंसोऽग्नयः।
अग्निश्च जातवेदाश्चेत्येते। ताम्राश्वास्ताम्ररथाः। ताम्रवर्णास्तथा-
ऽसिताः। दण्डहस्ताः खादग्दतः। इतो रुद्राः पराङ्गताः॥५९॥

उक्तं स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिश्च सविता
च। विश्वरूपैरिहाऽऽगताम्। रथेनोदकवर्त्मना। अप्सुषा इति
तद्वयोः। उक्तो वेषो वासांसि च। कालावयवानामितः प्रतीच्या।
वासात्या इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं करोतीति। वासिष्ठो
रौहिणो मीमांसां चक्रे। तस्यैषा भवति। वाश्रेवं विद्युदिति।
ब्रह्मण उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण आस्तरणमसि।
ब्रह्मण उपस्तरणमसि॥६०॥

[१२]

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीमिमां महीम्। अहं वेद
न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोन्यष्टपुत्रम्।
अष्टपदिदमन्तरिक्षम्। अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्।
अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीममू दिवम्॥६१॥

अ॒हं वेद॒ न मे॑ मृत्युः। न चामृत्युर॒घाऽऽहर॑त्। सु॒त्रामा॑णं म॒हीमू॒
षु। अ॒दि॒ति॒र्द्यौरदि॑तिर॒न्तरि॑क्षम्। अ॒दि॒ति॒र्मा॒ता स पि॑ता स पु॒त्रः।
वि॒श्वे दे॒वा अ॒दि॒तिः प॒ञ्चज॑नाः। अ॒दि॒ति॒र्जा॒तम॑दि॒तिर्जनि॑त्वम्।
अ॒ष्टौ पु॒त्रासो॒ अ॒दि॒तेः। ये जा॒तास्त॒न्वः परि॑ दे॒वां (२)
उप॑प्रै॒त्सप्त॑भिः॥६२॥

प॒रा मा॒र्ताण्ड॑मास्य॑त्। स॒प्तभिः॑ पु॒त्रैरदि॑तिः। उप॑प्रै॒त्पू॒र्व्यं युग॑म्।
प्र॒जायै॑ मृत्यवे त॑त्। प॒रा मा॒र्ताण्ड॑माभ॑र॒दि॒तिः। ताननु॑क्र॒मिष्या॑मः।
मि॒त्रश्च व॑रु॒णश्च। धा॒ता चा॑र्य॒मा च। अ॒श्वश्च॒ भग॑श्च। इन्द्र॑श्च
वि॒वस्वाऽश्चे॒त्येते। हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भो ह॒सः शु॑चिषत्। ब्रह्म॑ज॒ज्ञानं॑
तदि॒त्प॒दमि॑ति। ग॒र्भः प्रा॑जाप॒त्यः। अथ॒ पुरु॑षः स॒प्त पुरु॑षः॥६३॥
[य॒था॒स्थानं॑ ग॒र्भिण्यः॑]

[१३]

योऽसौ॑ त॒प॒न्नुदे॑ति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॑दायो॒देति॑।
मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णाना॑दायो॒दगाः। अ॒सौ
योऽस्त॑मेति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॑दाया॒स्तमे॑ति। मा मे॑ प्र॒जाया॒
मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णाना॑दायास्त॑ङ्गाः। अ॒सौ य आ॑पूर्यति।
स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरा॑पूर्यति॥६४॥

मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरा॑पूरि॒ष्ठाः। अ॒सौ
योऽप॑क्षीयति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑क्षीयति। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा

पशूनाम्। मा मम प्राणैरपक्षेष्टाः। अमूनि नक्षत्राणि। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत् मोत्सृपत्॥६५॥

इमे मासाश्चार्धमासाश्च। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत् मोत्सृपत्। इम ऋतवः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत् मोत्सृपत्। अयं संवत्सरः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पति चोत्सर्पति च॥६६॥

मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत् मोत्सृपत्। इदमहः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पति चोत्सर्पति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत् मोत्सृपत्। इयं रात्रिः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पति चोत्सर्पति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत् मोत्सृपत्। ॐ भूर्भुवः स्वः। एतद्वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६७॥

[१४]

अथाऽऽदित्यस्याष्टपुरुषस्य। वसूनामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। रुद्राणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। आदित्यानामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। सतां

सत्यानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। अभिधून्वता-
मभिघ्नताम्। वातवतां मरुताम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा
भानि। ऋभूणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। विश्वेषां
देवानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। संवत्सरस्य
सवितुः। आदित्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः।
रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६८॥

[१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। भ्राजस्य स्थाने स्वतेजसा
भानि। पटरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पतङ्गस्य स्थाने स्वतेजसा
भानि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ज्योतिषीमतस्य स्थाने
स्वतेजसा भानि। विभासस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य
स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। आपो वो मिथुनं मा
नो मिथुनं रीद्वम्॥६९॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानां
रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानां रुद्राणां स्थाने
स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा
भानि। रजतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां
रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणां स्थाने
स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि।
अतिलोहितानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां

रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि॥७०॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि।
 वैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥७१॥

[१७]

अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं मा

नो मिथुनं रीद्वम् ॥ ७२ ॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ
यस्मिन्त्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते ॥ ७३ ॥

[१९]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो वः
पितृभिर्दक्षिणत उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः पश्चादुपदधताम्।
विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत उपदधताम्। त्वष्टा वो
रूपैरुपरिष्ठादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति। आदित्यः
सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि। चन्द्रमा दिक्षु।
नक्षत्राणि स्वलोके। एवा ह्येवा। एवा ह्यग्ने। एवा हि वायो। एवा
हीन्द्र। एवा हि पूषन्। एवा हि देवाः ॥ ७४ ॥

[२०]

आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च
सूर्यश्च। सह संश्चस्करद्धिया। वाय्वश्चा रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो
अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। महानाग्नीर्महामानाः।
महसो महसः स्वः ॥ ७५ ॥

देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। अपाश्र्युष्णिमपा
रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपा रघम्। अपाघ्नमपंचावर्तिम्। अपदेवीरितो
हित। वज्रं देवीरजीताश्च। भुवनं देवसूवरीः। आदित्यानदितिं
देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीषत॥७६॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न
इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो
अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। केतवो अरुणासश्च।
ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाꣳ शतधा हि। समाहितासो
सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः।
सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥७७॥

[२१]

योऽपां पुष्पं वेद। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। चन्द्रमा
वा अपां पुष्पम्। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। य एवं वेद।
योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। अग्निर्वा अपामायतनम्।
आयतनवान् भवति। योऽग्नेरायतनं वेद॥७८॥

आयतनवान् भवति। आपो वा अग्नेरायतनम्। आयतनवान्
भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति।
वायुर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो वायोरायतनं वेद।
आयतनवान् भवति॥७९॥

आपो वै वायोरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद।
 योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। असौ वै तपन्नपा-
 मायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽमुष्य तपत आयतनं वेद।
 आयतनवान् भवति। आपो वा अमुष्य तपत आयतनम्॥८०॥

आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद।
 आयतनवान् भवति। चन्द्रमा वा अपामायतनम्। आयतनवान्
 भवति। यश्चन्द्रमस आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै
 चन्द्रमस आयतनम्। आयतनवान् भवति॥८१॥

य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति।
 नक्षत्राणि वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो
 नक्षत्राणामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै
 नक्षत्राणामायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद॥८२॥

योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। पर्जन्यो वा
 अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः पर्जन्यस्याऽऽयतनं वेद।
 आयतनवान् भवति। आपो वै पर्जन्यस्याऽऽयतनम्। आयतनवान्
 भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद॥८३॥

आयतनवान् भवति। संवत्सरो वा अपामायतनम्।
 आयतनवान् भवति। यः संवत्सरस्याऽऽयतनं वेद। आयतनवान्
 भवति। आपो वै संवत्सरस्याऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति।
 य एवं वेद। योऽप्सु नावं प्रतिष्ठितां वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥८४॥

इमे वै लो॒का अ॒प्सु प्र॒ति॒ष्ठिताः। तदे॒षाऽभ्य॑नू॒क्ता। अ॒पा॑
रस॑मुद॒य॑सन्। सूर्ये॑ शु॒क्र॑ स॒माभू॑तम्। अ॒पा॑ रस॑स्य॒ यो
रसः॑। तं वो॑ गृ॒ह्णाम्यु॑त्त॒ममि॑ति। इमे वै लो॒का अ॒पा॑ रसः॑।
तेऽमु॑ष्मिन्नादित्ये स॒माभू॑ताः। जा॒नुद॒घ्नीमु॑त्तरवे॒दीं खा॑त्वा। अ॒पां
पूर॑यित्वा गु॒ल्फद॒घ्नम्॥८५॥

पुष्कर॑पर्णैः पुष्कर॑दण्डैः पुष्करैश्च॑ स॒ंस्तीर्य॑। तस्मि॑न्वि॒
हाय॑से। अ॒ग्निं प्र॒णीयो॑पसमा॒धाय॑। ब्र॒ह्मवा॑दिनो॑ वदन्ति।
कस्मा॑त्प्रणी॒तेऽयम॑ग्निश्ची॒यते॑। साप्र॑णी॒तेऽयम॑प्सु ह्य॒यं ची॒यते॑। अ॒सौ
भुव॑नेऽप्यना॒हिता॑ग्निरे॒ताः। तम॑भित॒ एता॑ अ॒बीष्ट॑का॒ उप॑दधाति।
अ॒ग्निहो॒त्रे दर्श॑पूर्णमा॒सयोः॑। प॒शुब॒न्धे चा॑तुर्मा॒स्येषु॑॥८६॥

अथो॑ आहुः। सर्वेषु॑ यज्ञ॒क्रतु॑ष्विति। ए॒तद्धं स्म॒ वा आ॑हुः
शण्डि॑लाः। कम॑ग्निं चि॒नुते॑। स॒त्रियम॑ग्निं चि॒न्वानः॑। स॒ंवत्स॑रं
प्र॒त्यक्षे॑ण। कम॑ग्निं चि॒नुते॑। सा॒वित्रम॑ग्निं चि॒न्वानः॑। अ॒मुमा॑दित्यं
प्र॒त्यक्षे॑ण। कम॑ग्निं चि॒नुते॑॥८७॥

ना॒चिके॑तम॒ग्निं चि॒न्वानः॑। प्रा॒णान्प्र॑त्यक्षे॒ण। कम॑ग्निं चि॒नुते॑।
चा॒तुर॒होत्रि॑यम॒ग्निं चि॒न्वानः॑। ब्र॒ह्म प्र॑त्यक्षे॒ण। कम॑ग्निं चि॒नुते॑।
वैश्व॑सृजम॒ग्निं चि॒न्वानः॑। शरी॑रं प्र॒त्यक्षे॑ण। कम॑ग्निं चि॒नुते॑।
उ॒पा॒नुवा॑क्यमा॒शुम॑ग्निं चि॒न्वानः॑॥८८॥

इमाँल्लो॒कान्प्र॑त्यक्षे॒ण। कम॑ग्निं चि॒नुते॑। इ॒ममा॑रुणकेतुकम॒ग्निं

चिन्वा॒न इति॑। य ए॒वासौ। इ॒तश्चा॒ऽमुत॑श्चा॒ऽव्यती॑पा॒ती। तमि॑ति॒।
यो॑ऽग्ने॒र्मिथू॑या वेद॑। मि॒थुन॒वान्भ॑वति। आपो॒ वा अ॒ग्नेर्मि॑थू॒याः।
मि॒थुन॒वान्भ॑वति। य ए॒वं वेद॑॥८९॥

[२२]

आपो॒ वा इ॒दमा॑स॒न्त्सल॑िलमे॒व। स प्र॒जाप॑ति॒रेकः॑ पु॒ष्कर॑प॒र्णे
सम॑भवत्। तस्या॒न्तर्म॑न॒सि का॒मः सम॑वर्तत। इ॒दं सृ॑जेय॒मिति॑।
तस्मा॒द्यत्पु॑रुषो॒ मन॑सा॒ऽभिग॑च्छति। तद्वा॒चा व॑दति। तत्कर्म॑णा
करो॑ति। तदे॒षाऽभ्य॑नू॒क्ता। का॒मस्तद॑ग्रे॒ सम॑वर्त॒ताधि॑। मन॑सो॒ रेतः॑
प्रथ॑मं यदासी॑त्॥९०॥

सु॒तो ब॒न्धुम॑स॒ति नि॑र॒विन्द॑न्। हृ॒दि प्र॒तीप्या॑ क॒वयो॑ मनी॒षेति॑।
उ॒पै॒नन्त॑दुप॒नम॑ति। यत्का॑मो॒ भव॑ति। य ए॒वं वेद॑। स तपो॑ऽतप्यत।
स तप॑स्त॒त्वा। शरी॑रमधू॒नुत। तस्य॒ यन्मा॒समा॑सीत्। ततो॑ऽरु॒णाः
के॒तवो॒ वात॑र॒शना॒ ऋष॑य॒ उद॑तिष्ठन्॥९१॥

ये न॒खाः। ते वै॒खान॑साः। ये वा॒लाः। ते वा॒लखि॑ल्याः। यो
र॒सः। सो॑ऽपाम्। अ॒न्त॒र॒तः कूर्म॑ भू॒तं सर्प॑न्तम्। तम॑ब्रवीत्। मम॒
वै॒त्वङ्मा॒सा। सम॑भूत्॥९२॥

नेत्य॑ब्रवीत्। पूर्॒वमे॒वाह॑मि॒हास॑मि॒ति। तत्पु॑रुषस्य पुरुष॒त्वम्।
स स॒हस्र॑शी॒र्षा पु॑रुषः। स॒हस्रा॑क्षः स॒हस्र॑पात्। भू॒त्वोद॑तिष्ठत्।
तम॑ब्रवीत्। त्वं वै पूर्॒वं सम॑भूः। त्वमि॒दं पूर्॒वः कुरु॑ष्वेति॑। स

इत आदायाऽऽपः॥१३॥

अञ्जलिनां पुरस्तादुपादधात्। एवा ह्येवेति। तत आदित्य उदतिष्ठत्। सा प्राची दिक्। अथारुणः केतुर्दक्षिणत उपादधात्। एवा ह्यग्र इति। ततो वा अग्निरुदतिष्ठत्। सा दक्षिणा दिक्। अथारुणः केतुः पश्चादुपादधात्। एवा हि वायो इति॥१४॥

ततो वायुरुदतिष्ठत्। सा प्रतीची दिक्। अथारुणः केतुरुत्तरत उपादधात्। एवा हीन्द्रेति। ततो वा इन्द्र उदतिष्ठत्। सोदीची दिक्। अथारुणः केतुर्मध्य उपादधात्। एवा हि पूषन्निति। ततो वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक्॥१५॥

अथारुणः केतुरुपरिष्ठादुपादधात्। एवा हि देवा इति। ततो देवमनुष्याः पितरः। गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोर्ध्वा दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताभ्योऽसुरा रक्षांसि पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते पराभवन्। विप्रुङ्गो हि ते समभवन्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१६॥

आपो ह यद्वहतीर्गर्भमायन्। दक्षं दधाना जनयन्तीः स्वयम्भुम्। तत इमेध्यसृज्यन्त सर्गाः। अद्भ्यो वा इदं समभूत्। तस्मादिदं सर्वं ब्रह्म स्वयम्भ्विति। तस्मादिदं सर्वं शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१७॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वाः प्रदिशो दिशश्च।

प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य। आत्मनाऽऽत्मानमभि संविवेशेति।
सर्वमेवेदमाप्त्वा। सर्वमवरुद्धं। तदेवानुप्रविशति। य एवं वेद॥१८॥

[२३]

चतुष्टय्य आपो गृह्णाति। चत्वारि वा अपाः रूपाणि। मेघो
विद्युत्। स्तनयितुर्वृष्टिः। तान्येवावरुन्धे। आतपति वर्षा गृह्णाति।
ताः पुरस्तादुपदधाति। एता वै ब्रह्मवर्चस्या आपः। मुखत एव
ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। तस्मान्मुखतो ब्रह्मवर्चसितरः॥१९॥

कूप्या गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै
तेजस्विनीरापः। तेज एवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्मादक्षिणो-
र्धस्तेजस्वितरः। स्थावरा गृह्णाति। ताः पश्चादुपदधाति। प्रतितिष्ठता
वै स्थावराः। पश्चादेव प्रतितिष्ठति। वहन्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजसा वा एता वहन्तीरिवोद्वृतीरिव
आकूजतीरिव धावन्तीः। ओज एवास्योत्तरतो दधाति।
तस्मादुत्तरोर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या गृह्णाति। ता मध्य
उपदधाति। इयं वै सम्भार्याः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। पल्वल्या
गृह्णाति। ता उपरिष्ठादुपादधाति॥१०१॥

असौ वै पल्वयाः। अमुष्यामेव प्रतितिष्ठति। दिक्षूपदधाति।
दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अज्यो वा अन्नं जायते।
यदेवाज्योऽन्नं जायते। तदवरुन्धे। तं वा एतमरुणाः केतवो
वातरशना ऋषयोऽचिन्वन्। तस्मादारुणकेतुकः॥१०२॥

तदेषाऽभ्यनूक्ता। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः।
प्रतिष्ठा९ शतधा हि। समाहितासो सहस्रधार्यसमिति। शतशश्चैव
सहस्रशश्च प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥१०३॥

[२४]

जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयति। अपा९ सर्वत्वाय।
पुष्करपर्ण९ रुक्मं पुरुषमित्युपदधाति। तपो वै पुष्करपर्णम्।
सत्य९ रुक्मः। अमृतं पुरुषः। एतावद्वा वाऽस्ति। यावदेतत्।
यावदेवास्ति॥१०४॥

तदवरुन्धे। कूर्ममुपदधाति। अपामेव मेधमवरुन्धे। अथो
स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मा-
दितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह सञ्चस्करद्धिया इति।
वाय्वश्चा रश्मिपतयः। लोकं पृणच्छिद्रं पृण॥१०५॥

यास्तिस्रः परमजाः। इन्द्रघोषा वो वसुभिरेवाह्येवेति। पञ्च-
चितय उपदधाति। पाङ्क्तोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तं चिनुते। लोकं
पृण्या द्वितीयामुपदधाति। पञ्च पदा वै विराट्। तस्या वा इयं
पादः। अन्तरिक्षं पादः। द्यौः पादः। दिशः पादः। परोरजाः पादः।
विराज्येव प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥१०६॥

[२५]

अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति।
अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु। अथो आहुः।

सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। अथ ह स्माहारुणः स्वायम्भुवः। सावित्रः सर्वोऽग्निरित्यननुषङ्गं मन्यामहे। नाना वा एतेषां वीर्याणि। कमग्निं चिनुते॥१०७॥

सत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते॥१०८॥

उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। इममारुण-
केतुकमग्निं चिन्वान इति। वृषा वा अग्निः। वृषाणौ सः स्फालयेत्।
हन्येतास्य यज्ञः। तस्मान्नानुषज्यः। सोत्तरवेदिषु क्रतुषु चिन्वीत।
उत्तरवेद्याः ह्यग्निश्चीयते। प्रजाकामश्चिन्वीत॥१०९॥

प्राजापत्यो वा एषोऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान्
भवति। य एवं वेद। पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत् पशूनाम्।
यदापः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं चिनुते। पशुमान् भवति। य एवं
वेद॥११०॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको भवति।
य एवं वेद। आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्। भेषजमेवास्मै
करोति। सर्वमायुरेति। अभिचरः चिन्वीत। वज्रो वा आपः॥१११॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत एनम्। तेजस्कामो
यशस्कामः। ब्रह्मवर्चसकामः स्वर्गकामश्चिन्वीत। एतावद्वा वाऽस्ति।

यावदेतत्। यावदेवास्ति। तदवरुन्धे। तस्यैतद्वृतम्। वर्षति न धावेत्॥११२॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नाप्सु मूत्रपुरीषं कुर्यात्। न निष्ठीवेत्। न विवसनः स्नायात्। गुह्यो वा एषोऽग्निः। एतस्याग्नेरनन्तिदाहाय। न पुष्करपर्णानि हिरण्यं वाऽधितिष्ठेत्। एतस्याग्नेरनभ्यारोहाय। न कूर्मस्याश्रीयात्। नोदकस्याघातुकान्येन मोदकानि भवन्ति। अघातुका आपः। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥११३॥

[२६]

इमानुकं भुवना सीषधेम। इन्द्रश्च विश्वे च देवाः। यज्ञं च नस्तन्वं च प्रजां च। आदित्यैरिन्द्रः सह सीषधातु। आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिः। अस्माकं भूत्वविता तनूनाम्। आप्लवस्व प्रप्लवस्व। आण्डीभवज मा मुहुः। सुखादीन्दुःखनिधनाम्। प्रतिमुञ्चस्व स्वां पुरम्॥११४॥

मरीचयः स्वायम्भुवाः। ये शरीराण्यकल्पयन्। ते ते देहं कल्पयन्तु। मा च ते ख्यास्म तीरिषत्। उत्तिष्ठत् मा स्वप्त। अग्निमिच्छध्वं भारताः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः। सूर्येण सयुजोषसः। युवां सुवासाः। अष्टाचक्रा नवद्वारा॥११५॥

देवानां पूरयोध्या। तस्याः हिरण्मयः कोशः। स्वर्गो लोको ज्योतिषाऽऽवृतः। यो वै तां ब्रह्मणो वेद। अमृतैनाऽऽवृतां पुरीम्।

तस्मै॑ ब्रह्म च॑ ब्रह्मा॒ च। आयुः॑ कीर्तिं प्रजां ददुः। विभ्राजमाना॑
हरिणीम्। यशसा॑ सम्परीवृताम्। पुरः॑ हिरण्मयीं ब्रह्मा॥११६॥

विवेशा॑ऽपुराजिता। पराडे॑त्यंज्यामयी। पराडे॑त्यंनाशकी। इह
चामुत्र॑ चान्वेति। विद्वान्दे॑वासुरानु॑भयान्। यत्कु॑मारी मन्द्रयते।
यद्योषि॑द्यत्पतिव्रता॑। अरि॑ष्टं यत्किं च क्रियते॑। अग्नि॑स्तदनु॑वेधति।
अश्रुता॑सः श्रुतासु॑श्च॥११७॥

यज्वानो॑ येऽप्ययज्वनः॑। स्वर्यन्तो॑ नापैक्षन्ते। इन्द्र॑मग्निं च ये
विदुः। सिक॑ता इव संयन्ति। रश्मि॑भिः समुदीरिताः। अस्माल्लो॑का-
दमुष्मा॑च्च। ऋषि॑भिरदात्पृ॒श्निभिः॑। अपैत॑ वीत॑ वि च॑ सर्पतातः।
येऽत्र॑ स्थ पुरा॑णा ये च॑ नूत॑नाः। अहो॑भिरद्विर॒क्तुभिर्व्य॑क्तम्॥११८॥

यमो॑ ददात्ववसान॑मस्मै। नृ मु॑णन्तु नृपा॒त्वर्यः॑। अकृ॑ष्टा ये च॑
कृष्ट॑जाः। कु॒मारीषु॑ क॒नीनी॑षु। जा॒रिणी॑षु च॑ ये हि॒ताः। रेतः॑ पीता॑
आण्ड॑पीताः। अङ्ग॑रेषु च॑ ये हु॒ताः। उ॒भया॑न् पुत्र॑पौत्र॒कान्। युवे॑ऽहं
यमराज॑गान्। श॒तमि॑न्नु श॒रदः॑॥११९॥

अदो॑ यद्वह्म॑ विल॒बम्। पि॒तृणां॑ च॑ य॒मस्य॑ च।
वरु॑णस्याश्विनो॒रग्रेः॑। मरु॑तां च॑ विहाय॑साम्। का॒मप्र॑यवणं
मे अस्तु। स ह्ये॒वास्मि॑ सु॒नात॑नः। इति॑ नाको ब्रह्मि॑श्रवो॒ रायो॑
धनम्। पु॒त्राना॑पो दे॒वीरि॒हाऽऽहि॑त॥१२०॥

विशीर्ष्णीं गृध्रीशीर्ष्णीं च। अपेतो निर्ऋतिः हथः। परिबाधः
 श्वेतकुक्षम्। निजङ्घः शबलोदरम्। स तान् वाच्यायया सह। अग्ने
 नाशय सन्दृशः। ईर्ष्यासूये बुभुक्षाम्। मन्युं कृत्यां च दीधिरे। रथेन
 किं शुकावन्ता। अग्ने नाशय सन्दृशः॥१२१॥

[२८]

पुर्जन्याय प्रगायत। दिवस्पुत्राय मीढुषे। स नो यवसमिच्छतु।
 इदं वचः पुर्जन्याय स्वराजे। हृदो अस्त्वन्तरन्तद्युयोत। मयोभूर्वातो
 विश्वकृष्टयः सन्त्वस्मे। सुपिप्पला ओषधीर्देवगोपाः। यो
 गर्भमोषधीनाम्। गवां कृणोत्यर्वताम्। पुर्जन्यः पुरुषीणाम्॥१२२॥

[२९]

पुनर्मामैत्विन्द्रियम्। पुनरायुः पुनर्भगः। पुनर्ब्राह्मणमैतु
 मा। पुनर्द्रविणमैतु मा। यन्मेऽद्य रेतः पृथिवीमस्कान्।
 यदोषधीरप्यसंरद्यदापः। इदं तत्पुनराददे। दीर्घायुत्वाय वर्चसे।
 यन्मे रेतः प्रसिच्यते। यन्म आजायते पुनः। तेन माममृतं कुरु।
 तेन सुप्रजसं कुरु॥१२३॥

[३०]

अद्ध्यस्तिरोऽधाऽजायत। तव वैश्रवणः सदा। तिरोऽधेहि
 सपत्नान्नः। ये अपोऽश्रन्ति केचन। त्वाष्ट्रीं मायां वैश्रवणः।
 रथः सहस्रवन्धुरम्। पुरुश्चक्रः सहस्राश्वम्। आस्थायायाहि
 नो बलिम्। यस्मै भूतानि बलिमावहन्ति। धनं गावो हस्ति

हिरण्यमश्वान्॥१२४॥

असाम सुमतौ यज्ञियस्य। श्रियं बिभ्रतोऽन्नमुखीं विराजम्।
सुदरुशने च क्रौञ्चे च। मैनागे च महागिरौ। शतद्वारगमन्ता।
सहायं नगरं तव। इति मन्त्राः। कल्पोऽत ऊर्ध्वम्। यदि बलिः
हरेत। हिरण्यनाभये वितुदये कौबेरायायं बलिः॥१२५॥

सर्वभूताधिपतये नम इति। अथ बलिः हत्वोपतिष्ठेत्। क्षत्रं
क्षत्रं वैश्रवणः। ब्राह्मणां वयुः स्मः। नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः।
अस्मात्प्रविश्यान्नमद्धीति। अथ तमग्निमादधीत्। यस्मिन्नेतत्कर्म
प्रयुञ्जीत्। तिरोऽधा भूः। तिरोऽधा भुवः॥१२६॥

तिरोऽधाः स्वः। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः। सर्वेषां
लोकानामाधिपत्ये सीदेति। अथ तमग्निमिन्धीत्। यस्मिन्नेतत्कर्म
प्रयुञ्जीत्। तिरोऽधा भूः स्वाहा। तिरोऽधा भुवः स्वाहा। तिरोऽधाः
स्वः स्वाहा। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले
सर्वा आहुतीरहुता भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नहः काले प्रयुञ्जीत्। परः
सुप्तजनाद्वेपि। मास्म प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः सिद्ध्यन्ते।
य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्। सर्वार्था न सिद्ध्यन्ते। यस्तै
विधातुको भ्राता। ममान्तरहृदये श्रितः॥१२८॥

तस्मा इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मेऽर्थान्मा विवधीत्। मयि

स्वाहा॥ राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने॥ नमो वयं वैश्रवणाय कुर्महे।
स मे कामान्कामकामाय मह्यम्। कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु।
कुबेराय वैश्रवणाय महाराजाय नमः। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो
वातरशनाः। प्रतिष्ठा९ शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसम्।
शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका
सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥१२९॥

[३१]

संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः समासेन।
तस्मिन्नियमविशेषाः। त्रिषवणमुदकोपस्पर्शी। चतुर्थकालपानभक्तः
स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्रीयात्। औदुम्बरीभिः समिद्धिरग्निं
परिचरेत्। पुनर्मामैत्विन्द्रियमित्येतेनानुवाकेन। उद्धृतपरिपूताभि-
रद्भिः कार्यं कुर्वीत॥१३०॥

असञ्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये।
चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायेति
व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः। अरण्येऽधी-
यीरन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाम्नीभिरुदकं सङ्स्पृश्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा
नः शन्तमेत्योषधीरालभते। सुमृडीकैति भूमिम्। एवमपवर्गे।
धेनुर्दक्षिणा। कंसं वासंश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्। यथाशक्ति
वा। एवङ्स्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत। तपस्वी पुण्यो भवति

तपस्वी पु॑ण्यो भ॒वति॥१३२॥

[३२]

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमाक्ष॒भिर्य॑ज॒त्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳस॑स्त॒नूभिः॑। व्यशे॑म दे॒वहि॑तं यदायुः। स्व॒स्ति न॒
इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑
अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॑र्दधातु॥

॥ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्रये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः।
नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥ ॐ शान्तिः
शान्तिः शान्तिः॥

सह वै देवानां चासुराणां च यज्ञौ प्रततावास्तां वयं स्वर्गं
लोकमेष्यामो वयमेष्याम इति तेऽसुराः सन्नह्य सहसैवाचरन्
ब्रह्मचर्येण तपसैव देवास्तेऽसुरा अमुह्यंस्ते न प्राजान्स्ते
पराऽभवन्ते न स्वर्गं लोकमायन् प्रसृतेन वै यज्ञेन देवाः स्वर्गं
लोकमायन्न प्रसृतेनासुरान् पराभावयन् प्रसृतो ह वै यज्ञोपवीतिनो
यज्ञोऽप्रसृतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो यज्ञोपवीत्यधीते
यजंत एव तत्तस्माद्यज्ञोपवीत्येवाधीयीत याजयेद्यजंत वा यज्ञस्य
प्रसृत्या अजिनं वासो वा दक्षिणत उपवीय दक्षिणं बाहुमुद्धरतेऽव
धत्ते सव्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव विपरीतं प्राचीनावीतं संवीतं
मानुषम्॥१॥

[१]

रक्षांसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमतिष्ठन्त तान्
प्रजापतिर्वरेणोपामन्त्रयत् तानि वरमवृणीताऽऽदित्यो नो योद्धा
इति तान् प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति तस्मादुत्तिष्ठन्तं ह वा
तानि रक्षांस्यदित्यं योधयन्ति यावदस्तमन्वगात्तानि ह वा
एतानि रक्षांसि गायत्रियाऽभिमन्त्रितेनाम्भसा शाम्यन्ति तदु ह

वा ए॒ते ब्र॑ह्म॒वादि॑नः॒ पूर्वा॑भि॒मुखाः॒ स॒न्ध्याया॑ गाय॒त्रियाऽभि॑मन्त्रिता॒
 आप॑ ऊ॒र्ध्वं वि॑क्षिपन्ति॒ ता ए॒ता आपो॑ व॒ज्रीभू॑त्वा तानि॒
 रक्षा॑सि म॒न्देहा॑रुणे द्वी॒पे प्र॑क्षिपन्ति॒ यत्प्र॑दक्षिणं प्र॒क्रमन्ति॒ तेन॑
 पा॒प्मान॑मव॒धून्वन्त्यु॒द्यन्त॑मस्तं॒ यन्त॑म् आ॒दित्य॑म॒भिध्या॑यन् कुर्वन्
 ब्रा॒ह्म॒णो वि॒द्वान्त्सक॑लं भ॒द्रम॑श्रुते॒ऽसावा॑दित्यो ब्र॒ह्मेति॒ ब्रह्मै॒व सन्
 ब्रह्मा॑प्येति॒ य ए॒वं वेद॑॥२॥

[२]

यद्वे॒वा दे॒वहे॑ळनं॒ देवा॑सश्च॒कृमा व॒यम्। आ॒दि॒त्यास्त॑स्मा॒न्मा
 मु॒ञ्चत॑र्तस्य॒र्तेन॒ मामि॒ता। दे॒वा जी॒वनका॑म्या यद्वा॒चाऽनृ॑तमू॒दिम।
 तस्मा॑न्न इ॒ह मु॑ञ्चत॒ विश्वे॑ दे॒वाः स॒जोष॑सः। ऋ॒तेन॑ द्या॒वापृ॑थिवी
 ऋ॒तेन॒ त्व॑ सं॒रस्व॑ति। कृ॒तात्रः॑ पा॒ह्येन॑सो यत्किं चानृ॑तमू॒दिम।
 इन्द्रा॑ग्नी मि॒त्रावरु॑णौ सोमो॑ धा॒ता बृ॒हस्प॑तिः। ते नो॑ मु॒ञ्चन्त्वेन॑सो
 यद॑न्य॒कृत॑मारि॒म। स॒जा॒तश॑सा॒दुत जा॑मि॒शसा॑ज्याय॑सः
 श॑सा॒दुत वा॒ कनी॑यसः। अना॑धृष्टं दे॒वकृ॑तं यदे॒नस्त॑स्मात्
 त्वम॒स्माञ्जा॑तवे॒दो मुमु॑ग्धि॥३॥

यद्वा॒चा यन्म॑न॒सा बा॒हुभ्या॑मू॒रुभ्या॑म॒ष्टीव॒ज्याः शि॒श्रैर्य॑दनृ॑तं
 च॒कृमा व॒यम्। अ॒ग्निर्मा त॑स्मा॒देन॑सो गा॒र्हप॑त्यः प्रमु॑ञ्चतु
 च॒कृम या॑नि दुष्कृ॒ता। येन॑ त्रि॒तो अ॑र्ण॒वात्रि॑र्बभूव॒ येन॑ सूर्य॑
 तम॑सो निर्मु॒मोच॑। येनेन्द्रो॑ वि॒श्वा अ॑ज॒हाद॑रा॒तीस्तेना॑हं ज्योति॑षा
 ज्योति॑रान॒शान॑ आ॒क्षि। यत्कु॑सी॒दम॑प्र॒तीत्तं मये॑ह॒ येन॑ य॒मस्य॑

निधिना चरामि। एतत्तदग्रे अनृणो भवामि जीवन्नेव प्रति तत्तं
 दधामि। यन्मयि माता यदा पिपेषु यदन्तरिक्षं यदाशसातिक्रामामि
 त्रिते देवा दिवि जाता यदार्प इमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो
 अग्रे स त्वं नो अग्रे त्वमग्रे अयासि॥४॥

[३]

यददीव्यनृणमहं बभूवादित्सन्वा सञ्जगर जनैभ्यः। अग्निर्मा
 तस्मादिन्द्रश्च संविदानौ प्रमुञ्चताम्। यद्धस्ताभ्यां चकर
 किल्बिषाण्यक्षाणां वग्नुमुपजिघ्रमानः। उग्रं पश्या च राष्ट्रभृच्च
 तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि। उग्रं पश्ये राष्ट्रभृत्किल्बिषाणि
 यदक्षवृत्तमनुदत्तमेतत्। नेत्रं ऋणानृणव इत्समानो यमस्य लोके
 अधिरञ्जुराय। अव ते हेळ उदुत्तममिमं मे वरुण तत्त्वा यामि
 त्वं नो अग्रे स त्वं नो अग्रे। सङ्कुसुको विकुसुको निर्ऋथो
 यश्च निस्वनः। तेऽ(१)स्मद्यक्षमनांगसो दूरादूरमचीचतम्।
 निर्यक्षमचीचते कृत्यां निर्ऋतिं च। तेन योऽ(१)स्मत्समृच्छातै
 तमस्मै प्रसुवामसि। दुःशः९सानुशः९साभ्यां घणेनानुघणेन च।
 तेनान्योऽ(१)स्मत्समृच्छातै तमस्मै प्रसुवामसि। सं वर्चसा पयसा
 सन्तनूभिरगन्महि मनसा स९ शिवेन। त्वष्टा नो अत्र विदधातु
 रायोऽनुमार्ष्टु तन्वो(१) यद्विलिष्टम्॥५॥

[४]

आयुष्टे विश्वतो दधद्यमग्निर्वरेण्यः। पुनस्ते प्राण आयाति

परायक्ष्मं सुवामि ते। आयुर्दा अग्रे हविषो जुषाणो
घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेव
पुत्रमभिरक्षतादिमम्। इममग्र आयुषे वर्चसे कृधि तिग्ममोजो
वरुण सः शिंशाधि। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा
जरदष्टिर्यथाऽसत्। अग्र आयूँषि पवस आ सुवोर्जमिषं च नः।
आरे बाधस्व दुच्छुनाम्। अग्रे पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम्।
दधद्रयि मयि पोषम्॥६॥

अग्निर्ऋषिः पवमानः पाञ्चजन्यः पुरोहितः। तमीमहे
महागयम्। अग्रे जातान्प्रणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताज्ञातवेदो
नुदस्व। अस्मे दीदिहि सुमना अहेळच्छर्मन्ते स्याम त्रिवरूथ
उद्भौ। सहसा जातान्प्रणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताज्ञातवेदो नुदस्व।
अधि नो ब्रूहि सुमनस्यमानो वयं स्याम प्रणुदा नः सपत्नान्।
अग्रे यो नोऽभितो जनो वृको वारो जिघांसति। तांस्त्वं वृत्रहं
जहि वस्वस्मभ्यमाभर। अग्रे यो नोऽभिदासति समानो यश्च
निष्ठः। तं वयं समिधं कृत्वा तुभ्यमग्रेऽपि दध्मसि॥७॥

यो नः शपादशपतो यश्च नः शपंतः शपात्। उषाश्च
तस्मै निमृक् सर्वं पापं समूहताम्। यो नः सपत्नो यो रणो
मर्तोऽभिदासति देवाः। इध्मस्यैव प्रक्षायतो मा तस्योच्छेषि किं
चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदो यं चाहं द्वेष्मि यश्च माम्। सर्वाँस्तानग्रे

सन्दह॑ या॒श्चाहं॑ द्वेष्मि॒ ये च॒ माम्। यो अ॒स्मभ्य॑मरातीयाद्यश्च॑
 नो॒ द्वेष॑ते॒ जनः॑। निन्दा॑द्यो अ॒स्मान्दि॒प्साच्च॑ सर्वा॑ऽस्तान्म॑ष्मषा
 कुरु॑। स॒शितं॑ मे॒ ब्रह्म॑ स॒शितं॑ वी॒र्या(१)म्बलम्॑। स॒शितं॑
 क्षत्रं॑ मे॒ जिष्णु॑ यस्या॒हमस्मि॑ पुरोहि॑तः। उदै॑षां बा॒हू अ॑तिर॒मुद्वर्चो॑
 अथो॒ बलम्॑। क्षि॒णोमि॒ ब्रह्म॑णा॒ऽमित्रा॑नु॒न्नयामि॑ स्वा(१)म् अ॒हम्।
 पुन॑र्मनः पुन॒रायु॑र्म॒ आगा॑त्पुन॒श्चक्षुः॑ पुनः॒ श्रोत्रं॑ म॒ आगा॑त्पुनः प्रा॒णः
 पुन॑राकू॒तं म॒ आगा॑त्पुन॒श्चित्तं॑ पुन॒राधी॑तं म॒ आगा॑त्। वै॒श्वान॒रो
 मेऽद॑ब्धस्तनूपा अव॑बाधतां दुरि॒तानि॑ वि॒श्वा॥८॥

[५]

वै॒श्वान॒राय॑ प्रति॒वेद॑यामो॒ यदी॑नृ॒णः स॑ङ्ग॒रो दे॒वता॑सु। स
 ए॒तान्पाशा॑न् प्र॒मुच॑न् प्रवे॑द स नो॒ मुञ्चा॑तु दुरि॒ताद॑व॒द्यात्। वै॒श्वान॒रः
 पव॑यान्नः प॒वित्रै॑र्य॒थ्सङ्ग॑रम॒भिधा॑वा॒म्याशा॑म्। अना॑जान॒न्मन॑सा
 याच॑मानो॒ यदत्रै॑नो॒ अव॑ तथ्सु॑वामि। अ॒मी ये सु॑भगे॒ दिवि॑ वि॒चृतौ॑
 नाम॒ तार॑के। प्रेहा॒मृत॑स्य यच्छ॒तामे॒तद्वद्ध॑क॒मोच॑नम्। विजि॑हीर्ष्व
 लो॒कान्कृ॑धि ब॒न्धान्मु॑ञ्चासि॒ बद्ध॑कम्। योने॑रिव॒ प्रच्यु॑तो॒ गर्भः॑ सर्वा॑न्
 प॒थो अ॑नुष्व। स प्र॑जान॒न्प्रति॑गृ॒णीत॑ वि॒द्वान्प्रजा॑पतिः प्रथम॑जा
 ऋ॒तस्य॑। अ॒स्माभि॑र्दत्तं ज॒रसः॑ प॒रस्ता॑दच्छि॒त्रं तन्तु॑मनु॒सञ्चरे॑म॥९॥

त॒तं तन्तु॑मन्वेके॒ अनु॑ सञ्च॑रन्ति॒ येषां॑ द॒त्तं पि॒त्र्यमाय॑नवत्।
 अ॒बन्ध॑वेके॒ दद॑तः प्र॒यच्छा॑द्दातुं चेच्छ॒क्रवा॑सः स्व॒र्ग ए॑षाम्।
 आर॑भेथा॒मनु॑ स॒र॒भेथा॑ स॒मानं॑ पन्था॒मव॑थो घृ॒तेन॑। यद्वा॑

पूर्तं परिंविष्टं यदग्नौ तस्मै गोत्रायेह जायापती स॒र॒भेथाम्।
 यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्यां यन्मातरं पितरं वा जिहि॑सिम।
 अग्निर्मा तस्मादेन॑सो गार्हपत्य उन्नो नेषद्दुरिता यानि चकृम।
 भूमिर्माताऽदितिर्नो ज॒नित्रं॒ भ्राताऽन्तरिक्षम॒भिशा॑स्त एनः। द्यौर्नः
 पिता पितृयाच्छं भ॑वासि जा॒मि मित्वा मा वि॑विथि॒सि लो॒कात्।
 यत्र सु॒हार्दः सु॒कृतो म॑दन्ते वि॒हाय॒ रोगं॑ त॒न्वा(१)॑ सु॒वायाम्।
 अ॒श्लो॒णाङ्गैर॑हुताः स्व॒र्गे तत्र॑ पश्येम पि॒तरं च पु॒त्रम्। यदन्नम॒द्यन्ते॑न
 देवा दा॒स्यन्नदा॑स्यन्नुत वा॑ करिष्यन्। यद्दे॒वानां॑ चक्षुष्या॒गो अ॒स्ति
 यदे॒व किं च॑ प्रतिजग्रा॒हम॒ग्निर्मा तस्मा॑दनृणं कृ॒णोतु। यदन्नम॒द्वि
 बहु॒धा वि॒रूपं॑ वा॒सो हि॒र॒ण्यमु॒त गा॒म॒जाम॒विम्। यद्दे॒वानां॑ चक्षुष्या॒गो
 अ॒स्ति यदे॒व किं च॑ प्रतिजग्रा॒हम॒ग्निर्मा तस्मा॑दनृणं कृ॒णोतु।
 यन्मया॑ मन॑सा वा॒चा कृ॒तमे॑नः कदा॒चन। सर्व॑स्मा॑त्तस्मा॑न्मेळितो
 मो॒ग्धि॒ त्व॑ हि वे॒त्थ॒ यथा॑तथम्॥१०॥

[६]

वातर॑शना ह॒ वा ऋष॑यः श्रम॒णा ऊ॒र्ध्वम॑न्थि॒नो ब॑भूवुस्तानृष॑यो-
 ऽर्थमा॑य॒स्ते नि॒लाय॑मचर॒स्तेऽनु॑प्रविशुः कू॒श्मा॒ण्डानि॑
 ता॒स्तेष्व॑न्विन्द॒च्छ्रद्धया॑ च॒ तप॑सा च॒ तानृष॑योऽब्रुवन्क॒था
 नि॒लाय॑ चर॒थेति॑ त ऋषी॑नब्रुवन्नमो॑ वोऽस्तु भगव॑न्तोऽस्मि॒न्धाम्नि॑
 केन॑ वः सपर्या॑मेति॒ तानृष॑योऽब्रुवन्प॒वित्रं॑ नो ब्रू॒त येना॑रेपसः
 स्या॑मेति॒ त ए॒तानि॑ सू॒क्तान्य॑पश्यन् यद्दे॒वा दे॒वहेळ॑नं

यददी॑व्य॒नृण॑म॒हं ब॒भूवाऽऽयु॑ष्टे वि॒श्वतो॑ दध॒दित्ये॑तैराज्यं
 जुहु॑त वै॒श्वान॒राय॑ प्रति॒वेद॑याम् इत्यु॒पति॑ष्ठत् यद॒र्वाची॑न॒मेनो॑
 भ्रूण॑ह॒त्याया॒स्तस्मा॑न्मोक्ष्यध्व॒ इति॑ त ए॒तैर॑जुहवु॒स्तेऽरे॒पसो॑-
 ऽभव॑न्क॒र्मादि॒ष्वेतै॑र्जु॒हुयात्पू॑तो दे॒वलो॒कान्ध॑समंश्रुते॥११॥

[७]

कू॒श्मा॒ण्डैर्जु॑हुया॒द्योऽपू॑त इव॒ मन्ये॑त॒ यथा॑ स्ते॒नो यथा॑
 भ्रू॒ण॒हैव॑मेष भ॒वति॑ योऽयो॒नौ रेतः॑ सि॒ञ्चति॑ यद॒र्वाची॑न॒मेनो॑
 भ्रू॒ण॒ह॒त्याया॒स्तस्मा॑न्मुच्यते याव॒देनो॑ दी॒क्षामु॑पैति दीक्षित ए॒तैः
 सं॒तति॑ जु॒होति॑ संवत्स॒रं दी॑क्षितो भ॒वति॑ संवत्स॒रादे॒वाऽऽत्मानं॑
 पु॒नीते॑ मासं दीक्षितो भ॒वति॑ यो मासः स संवत्स॒रः
 संवत्स॒रादे॒वाऽऽत्मानं॑ पु॒नीते॑ चतुर्विंश॒तिर॑ रात्रीर्दीक्षितो
 भ॒वति॑ चतुर्विंश॒तिर॑र्धमा॒साः संवत्स॒रः संवत्स॒रादे॒वाऽऽत्मानं॑
 पु॒नीते॑ द्वाद॒श रात्री॑र्दीक्षितो भ॒वति॑ द्वाद॒श मा॒साः संवत्स॒रः
 संवत्स॒रादे॒वाऽऽत्मानं॑ पु॒नीते॑ षड्रात्री॑र्दीक्षितो भ॒वति॑ षड्वा ऋ॒तवः॑
 संवत्स॒रः संवत्स॒रादे॒वाऽऽत्मानं॑ पु॒नीते॑ तिस्रो रात्री॑र्दीक्षितो
 भ॒वति॑ त्रि॒पदा॑ गाय॒त्री गा॑यत्रि॒या ए॒वाऽऽत्मानं॑ पु॒नीते॑ न
 मा॒सम॑श्नीया॒न्न स्त्रिय॑मुपे॒यान्नो॑पर्यासीत् जुगु॒प्सेता॑नृता॒त्पयो॑
 ब्रा॒ह्म॒णस्य॑ व्र॒तं य॑वा॒गू रा॑ज॒न्यस्या॑ऽऽमि॒क्षा वैश्य॑स्याथो
 सौ॒म्येप्य॑ध्व॒र ए॒तद्व्र॑तं ब्रूया॒द्यदि॑ मन्ये॒तोप॑दस्या॒मीत्यो॑दनं धा॒नाः

सक्तून् घृतमित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय॥१२॥

[८]

अजान् ह वै पृथ्वींस्तपस्यमानान् ब्रह्म स्वयम्बभ्यानर्षत्त
ऋषयोऽभवन्तदृषीणामृषित्वं तां देवतामुपातिष्ठन्त यज्ञकामास्त
एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त यदृचोऽध्यर्गीषत् ताः
पयआहुतयो देवानामभवन् यद्यजूंषि घृताहुतयो यथ्सामानि
सोमाहुतयो यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतयो यद्वाह्मणानीतिहासान्
पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशंसीर्मदाहुतयो देवानामभवन्ताभिः
क्षुधं पाप्मानमपाघ्नन्नपहतपाप्मानो देवाः स्वर्गं लोकमायन् ब्रह्मणः
सायुज्यमृषयोऽगच्छन्॥१३॥

[९]

पञ्च वा एते महायज्ञाः सतति प्रतायन्ते सतति सन्तिष्ठन्ते
देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति यदग्नौ
जुहोत्यपि समिधं तद्देवयज्ञः सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः स्वधा
करोत्यप्यपस्तपितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्भूतेभ्यो बलिं हरति
तद्भूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्वाह्मणेभ्योऽन्नं ददाति तन्मनुष्ययज्ञः
सन्तिष्ठते यथस्वाध्यायमधीयीतैकामप्यृचं यजुः सामं वा
तद्ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते पयंसः कूल्या अस्य पितृन्स्वधा
अभिवहन्ति यद्यजूंषि घृतस्य कूल्या यथ्सामानि सोमं एभ्यः
पवते यदथर्वाङ्गिरसो मधोः कूल्या यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि

कल्पा॒न्गाथा॑ नाराश॒ःसी॒र्मेद॑सः कूल्या॑ अस्य पि॒तृ॒न्ध॒स्वधा॑
 अ॒भिव॑हन्ति॒ यदृ॒चोऽधी॑ते पय॑आहुतिभिरे॒व तद्दे॒वाः॑ स्त॒र्पय॑ति
 यद्यजू॑षि घृ॒ताहु॑तिभि॒र्यथ्सा॑मा॒नि सोमा॑हुतिभि॒र्यदथ॑र्वाङ्गिरसो
 मध्वा॑हुतिभि॒र्यद्वा॑ह्म॒णानी॑तिहा॒सान् पु॒रा॒णानि॑ कल्पा॒न्गाथा॑
 नाराश॒ःसी॒र्मेदा॑हुतिभिरे॒व तद्दे॒वाः॑ स्त॒र्पय॑ति त ए॒नं तृ॒प्ता आयु॑षा
 तेज॑सा॒ वर्च॑सा श्रि॒या यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेना॒न्नाद्ये॑न च तर्पयन्ति॥१४॥

[१०]

ब्र॒ह्म॒य॒ज्ञेन॑ यक्ष्यमा॒णः प्राच्या॑ दि॒शि ग्रामा॑द॒च्छदि॑र्दर्श
 उदी॑च्यां प्रागुदी॒च्यां वो॑दित॒ आदि॒त्ये दक्षि॑णत उ॒पवी॑यो॒पवि॑श्य
 हस्ता॑वव॒निज्य॑ त्रिराचा॑मे॒द्विः प॑रि॒मृज्य॑ सकृदु॒पस्पृ॑श्य शिर॒श्चक्षु॑षी
 नासि॑के श्रोत्रे हृद॑यमा॒लभ्य॑ यत्रिराचा॑म॒ति तेन॑ ऋचः प्रीणाति
 यद्विः प॑रि॒मृज॑ति तेन॒ यजू॑षि यथ्सकृदु॒पस्पृ॑शति तेन॒ सामा॑नि
 यथ्स॒व्यं पा॒णिं पा॒दौ प्रो॑क्षति यच्छिर॒श्चक्षु॑षी नासि॑के श्रोत्रे
 हृद॑यमा॒लभ॑ते तेनाथ॑र्वाङ्गिरसो॑ ब्राह्म॒णानी॑तिहा॒सान् पु॒रा॒णानि॑
 कल्पा॒न्गाथा॑ नाराश॒ःसीः प्री॑णाति द॒र्भाणां॑ म॒हदु॑प॒स्तीर्यो॑पस्थ
 कृ॒त्वा प्रा॒डासी॑नः स्वाध्या॒यमधी॑यीता॒पां वा ए॒ष ओष॑धीना॒ः
 रसो॒ यद्द॒र्भाः सर॑समे॒व ब्र॒ह्म कुरु॑ते दक्षि॒णोत्त॑रौ पा॒णी पा॒दौ
 कृ॒त्वा स॒प॒वित्रा॑वोमि॒ति प्र॑तिपद्यत ए॒तद्वै यजु॑स्त्रयीं वि॒द्यां
 प्रत्ये॑षा वागे॒तत्प॑रम॒मक्ष॑रं तदे॒तदृ॒चाऽभ्यु॑क्तमृ॒चो अ॒क्षरे॑ पर॒मे
 व्यो॒मन् यस्मि॑न्दे॒वा अधि॑ विश्वे॒ निषे॑दुर्यस्तन्न वेद॒ किमृ॒चा

करिष्यति य इत्तद्विदुस्त इमे समांसत इति त्रीनेव प्रायुङ्क्त
 भूर्भुवः स्वरित्याहैतद्वै वाचः सत्यं यदेव वाचः सत्यं तत्प्रायुङ्क्तथ
 सावित्रीं गायत्रीं त्रिरन्वाह पच्छौऽर्धर्चशोऽनवानं सविता श्रियः
 प्रसविता श्रियमेवाऽऽप्रोत्यथो प्रज्ञातयैव प्रतिपदा छन्दांसि
 प्रतिपद्यते॥१५॥

[११]

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयीत् दिवा नक्तं वेति हं स्माऽऽह
 शौच आह्वेय उतारण्येऽबलं उत वाचोत तिष्ठन्नुत ब्रजन्नुताऽऽसीन
 उत शयानोऽधीयीतैव स्वाध्यायं तपस्वी पुण्यो भवति य एवं
 विद्वान्स्वाध्यायमधीते नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै
 नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते
 करोमि॥१६॥

[१२]

मध्यन्दिने प्रबलमधीयीतासौ खलु वावैष आदित्यो
 यद्वाह्मणस्तस्मात्तरहि तेऽक्षिणं तपति तदेषाऽभ्युक्ता। चित्रं
 देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी
 अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति स वा एष यज्ञः सद्यः
 प्रतायते सद्यः सन्तिष्ठते तस्य प्राक् सायमवभृथो नमो ब्रह्मणे
 इति परिधानीयां त्रिरन्वाहाप उपस्पृश्य गृहानेति ततो यत्किं च
 ददाति सा दक्षिणा॥१७॥

[१३]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य मेघो हविर्धानं विद्युदग्निर्वरुषः
 हविः स्तनयितुर्वषट्कारो यदवस्फूर्जति सोऽनुवषट्कारो
 वायुरात्माऽमावास्यां स्विष्टकृद्य एवं विद्वान्मेघे वर्षति विद्योतमाने
 स्तनयत्यवस्फूर्जति पवमाने वायावमावास्यायाः स्वाध्यायमधीते
 तप एव तत्तप्यते तपो हि स्वाध्याय इत्युत्तमं नाकः रोहत्युत्तमः
 समानानां भवति यावन्तः ह वा इमां वित्तस्य पूर्णं ददध्वर्गं
 लोकं जयति तावन्तं लोकं जयति भूयांसं चाक्षय्यं चापं
 पुनर्मृत्युं जयति ब्रह्मणः सायुज्यं गच्छति॥१८॥

[१४]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वावनध्यायौ यदात्माऽशुचिर्यद्देशः
 समृद्धिर्देवतानि य एवं विद्वान्महारात्र उपस्युदिते ब्रजः स्तिष्ठन्ना-
 सीनः शयानोऽरण्ये ग्रामे वा यावत्तरसः स्वाध्यायमधीते
 सर्वाल्लोकाञ्जयति सर्वाल्लोकाननृणोऽनुसञ्चरति तदेषाम्युक्ता।
 अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिंस्तृतीयं लोके अनृणाः स्याम। ये
 देवयाना उत पितृयाणाः सर्वान्मथो अनृणा आक्षीयेमेत्यग्निं वै
 जातं पाप्मा जग्राह तं देवा आहुतीभिः पाप्मानमपाघ्नन्नाहुतीनां
 यज्ञेन यज्ञस्य दक्षिणाभिर्दक्षिणानां ब्राह्मणेन ब्राह्मणस्य
 छन्दोभिश्छन्दसाः स्वाध्यायेनापहतपाप्मा स्वाध्यायो देवपवित्रं
 वा एतत्तं योऽनूत्सृजत्यभागो वाचि भवत्यभागो नाके
 तदेषाम्युक्ता। यस्तित्याजं सखिविदः सखायं न तस्य वाच्यपि

भा॒गो अ॑स्ति। यदी॑ः शृ॒णोत्य॑ल॒कः शृ॒णोति॑ न हि प्र॒वेद॑ सु॒कृत॑स्य
 पन्था॒मिति॑ तस्मा॑त्स्वा॒ध्यायोऽध्यै॑त॒व्यो यं यं ॑ क्र॒तुम॑धी॒ते तेन॑
 तेना॒स्येष्टं॑ भ॒वत्य॑ग्रे॒र्वायोरा॑दित्यस्य सायु॑ज्यं गच्छति॒ तदेषा॑ऽभ्यु॒क्ता।
 ये अ॒र्वाङु॑त वा पुरा॑णे वे॒दं वि॒द्वाःसं॑म॒भितो॑ वदन्त्यादित्यमे॒व ते
 परि॑वदन्ति॒ सर्वे॑ अ॒ग्निं द्वितीयं॑ तृतीयं॑ च ह॒ःसमि॑ति॒ याव॑ती॒र्वे
 दे॒वता॒स्ताः सर्वा॑ वे॒दवि॑दि॒ ब्राह्म॑णे व॑सन्ति॒ तस्मा॑द्ब्राह्म॒णेभ्यो॑
 वे॒दवि॒द्भ्यो दि॒वे दि॒वे नम॑स्कुर्या॒न्नाश्ली॑लं की॒र्तये॑दे॒ता ए॒व दे॒वताः॑
 प्री॑णाति॥१९॥

[१५]

रिच्य॑त इ॒व वा ए॒ष प्रे॒व रि॑च्यते यो या॒जय॑ति॒ प्रति॑ वा
 गृ॒ह्णाति॑ या॒जयि॑त्वा प्रति॒गृह्य॑ वाऽन॑श्न॒न्निः स्वा॑ध्या॒यं वे॒दम॑धी॒यीत
 त्रि॒रात्रं॑ वा सा॒वित्रीं॑ गा॒यत्रीम॑न्वातिरेचयति॒ वरो॑ दक्षि॒णा वरे॑णै॒व
 वरः॑ स्पृ॒णोत्या॒त्मा हि वरः॑॥२०॥

[१६]

दु॒हे ह॒ वा ए॒ष छ॒न्दाःसि॑ यो या॒जय॑ति॒ स येन॑ यज्ञ॒क्रतु॑ना
 या॒जये॑त्सोऽर॑ण्यं प॒रेत्य॑ शु॒चौ देशे॑ स्वा॑ध्या॒यमे॒वैन॑म॒धीय॑न्नासी॒त
 तस्या॑न॒शनं॑ दी॒क्षा स्था॑नमु॒पस॑द॒ आस॑नं॒ सु॒त्या वाग्जु॑हूर्मनं
 उप॑भृ॒द्धृति॑र्ध्रु॒वा प्रा॑णो ह॒विः सा॒माध्व॑र्युः स वा ए॒ष य॒ज्ञः
 प्रा॒णद॑क्षि॒णोऽन॑न्तदक्षि॒णः समृ॑द्धतरः॥२१॥

[१७]

कृ॒तिधा॑व॒कीर्णी॑ प्रवि॒शति॑ चतु॒र्धेत्या॑हुर्ब्रह्म॒वादि॑नो म॒रुतः॑

प्राणैरिन्द्रं बलेन बृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निमेवेतरेण सर्वेण
 तस्यैतां प्रायश्चित्तिं विदां चकार सुदेवः काश्यपो यो
 ब्रह्मचार्यवकिरेदमावास्यायाः५ रात्र्यामग्निं प्रणीयोपसमाधाय
 द्विराज्यस्योपघातं जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि काम
 कामाय स्वाहा कामाभिर्द्रुग्धोऽस्म्यभिर्द्रुग्धोऽस्मि काम कामाय
 स्वाहेत्यमृतं वा आज्यममृतमेवाऽऽत्मन्धत्ते हुत्वा प्रयताञ्जलिः
 कवातिर्यङ्मुग्निमभिमन्त्रयेत् सं माऽऽसिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सं
 बृहस्पतिः। सं माऽयमग्निः सिञ्चत्वायुषा च बलेन चाऽऽयुष्मन्तं
 करोत् मेति प्रति हास्मै मरुतः प्राणान्दधति प्रतीन्द्रो बलं प्रति
 बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं प्रत्यग्निरितरथ्सर्वः५ सर्वतनुर्भूत्वा सर्वमायुरेति
 त्रिरभिमन्त्रयेत् त्रिषत्या हि देवा योऽपूत इव मन्येत स इत्थं
 जुहुयादित्थमभिमन्त्रयेत् पुनीत एवाऽऽत्मानमायुरेवाऽऽत्मन्धत्ते
 वरो दक्षिणा वरेणैव वरः५ स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२२॥

[१८]

भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्ये ब्रह्म प्रपद्ये
 ब्रह्मकोशं प्रपद्येऽमृतं प्रपद्येऽमृतकोशं प्रपद्ये चतुर्जालं ब्रह्मकोशं
 यं मृत्युर्नावपश्यति तं प्रपद्ये देवान् प्रपद्ये देवपुरं प्रपद्ये परीवृतो
 वरीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाऽहं तेजसा कश्यपस्य यस्मै नमस्तच्छिरो
 धर्मो मूर्धानं ब्रह्मोत्तरा हनुर्यज्ञोऽधरा विष्णुरहृदयः५ संवत्सरः
 प्रजननमश्विनौ पूर्वपादावत्रिर्मध्यं मित्रावरुणावपरपादावग्निः

पुच्छस्य प्रथमं काण्डं तत् इन्द्रस्ततः प्रजापतिरभयं चतुर्थं स
 वा एष दिव्यः शांकरः शिशुमारस्तं ह य एवं वेदापं पुनर्मृत्युं
 जयति जयति स्वर्गं लोकं नाध्वनिं प्रमीयते नाप्सु प्रमीयते नाग्नौ
 प्रमीयते नानपत्यः प्रमीयते लघ्वान्नो भवति ध्रुवस्त्वमसि ध्रुवस्य
 क्षितमसि त्वं भूतानामधिपतिरसि त्वं भूतानां श्रेष्ठोऽसि त्वां
 भूतान्युप पर्यावर्तन्ते नमस्ते नमः सर्वं ते नमो नमः शिशुकुमाराय
 नमः ॥ २३ ॥

[१९]

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नमो दक्षिणायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नमः प्रतीच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नम उदीच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नम ऊर्ध्वायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नमोऽधरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नमोऽवान्तरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मध्ये ये वसन्ति ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं
 जीवितं वर्धयन्ति नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमो नमो
 गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमः ॥ २४ ॥

[२०]

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः।
 नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छ्रुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः
स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो
अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

चित्तिः स्रुक्। चित्तमाज्यम्। वाग्वेदिः। आधीतं बर्हिः।
केतो अग्निः। विज्ञातमग्निः। वाक्पतिरहोता। मन उपवक्ता। प्राणो
हविः। सामाध्वर्युः। वाचस्पते विधे नामन्। विधेम ते नाम।
विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। आऽस्मासु
नृम्णन्धात्स्वाहा॥ १ ॥

अध्वर्युः पञ्च च॥ _____ [१]

पृथिवी होता। द्यौरध्वर्युः। रुद्रोऽग्नीत्। बृहस्पतिरुपवक्ता।
वाचस्पते वाचो वीर्येण। सम्भृततमेनायक्ष्यसे। यजमानाय वार्यम्।
आसुवस्करस्मै। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय
स्वाहा॥ २ ॥

पृथिवी होता दश॥ _____ [२]

अग्निरहोता। अश्विनाध्वर्युः। त्वष्टाऽग्नीत्। मित्र उपवक्ता।
सोमः सोमस्य पुरोगाः। शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। श्रुतास्त इन्द्र
सोमाः। वातापेरहवन्श्रुतः स्वाहा॥ ३ ॥

अग्निर्होताऽष्टौ॥ _____ [३]

सूर्यं ते चक्षुः। वातं प्राणः। द्यां पृष्ठम्। अन्तरिक्षमात्मा।

अङ्गैर्यज्ञम्। पृथिवी५ शरीरैः। वाचस्पतेऽच्छिद्रया वाचा।
अच्छिद्रया जुह्वा। दिवि देवावृधः५ होत्रा मेरयस्व स्वाहा॥४॥

सूर्यं ते नवं॥ [४]

महाहविरहोता। सत्यहविरध्वर्युः। अच्युतपाजा अग्नीत्।
अच्युतमना उपवक्ता। अनाधृष्यश्चाप्रतिधृष्यश्च यज्ञस्याभिगरौ।
अयास्य उद्गाता। वाचस्पते हृद्विधे नामन्। विधेम ते
नामं। विधेस्त्वमस्माकं नामं। वाचस्पतिः सोममपात्। मा
दैव्यस्तन्तुश्छेदि मा मनुष्यः। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै स्वाहा॥५॥

अपात्रीणि च॥ [५]

वाग्धोता। दीक्षा पत्नी। वातोऽध्वर्युः। आपोऽभिगरः। मनो
हविः। तपसि जुहोमि। भूर्भुवः सुर्वः। ब्रह्म स्वयम्भु। ब्रह्मणे
स्वयम्भुवे स्वाहा॥६॥

वाग्धोता नवं॥ [६]

ब्राह्मण एकहोता। स यज्ञः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं
यशः। यज्ञश्च मे भूयात्। अग्निर्द्विहोता। स भर्ता। स मे ददातु
प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। भर्ता च मे भूयात्। पृथिवी त्रिहोता। स
प्रतिष्ठा॥७॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्रतिष्ठा च मे भूयात्।
अन्तरिक्षं चतुर्होता। स विष्ठाः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं
यशः। विष्ठाश्च मे भूयात्। वायुः पञ्चहोता। स प्राणः। स मे ददातु
प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्राणश्च मे भूयात्॥८॥

चन्द्रमाः षड्ढोता। स ऋतून्कल्पयाति। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। ऋतवश्च मे कल्पन्ताम्। अन्नं सप्तहोता। स प्राणस्य प्राणः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्राणस्य च मे प्राणो भूयात्। द्यौरष्टहोता। सोऽनाधृष्यः॥१॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। अनाधृष्यश्च भूयासम्। आदित्यो नवहोता। स तेजस्वी। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। तेजस्वी च भूयासम्। प्रजापतिर्दशहोता। स इदं सर्वम्। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। सर्वं च मे भूयात्॥१०॥

प्रतिष्ठा प्राणश्च मे भूयादनाधृष्यः सर्वं च मे भूयात्॥[७]

अग्रिर्यजुर्भिः। सविता स्तोमैः। इन्द्र उक्थामदैः। मित्रावरुणा-
वाशिषा। अङ्गिरसो धिष्णिथैरग्निभिः। मरुतः सदोहविर्धानाभ्याम्।
आपः प्रोक्षणीभिः। ओषधयो बरहिषा। अदितिर्वेद्या। सोमो
दीक्षया॥११॥

त्वष्टेध्मेन। विष्णुर्यज्ञेन। वसंव आज्येन। आदित्या
दक्षिणाभिः। विश्वे देवा ऊर्जा। पूषा स्वंगाकरेण। बृहस्पतिः
पुरोधया। प्रजापतिरुद्गीथेन। अन्तरिक्षं पवित्रेण। वायुः पात्रैः।
अहं श्रद्धया॥१२॥

दीक्षया पात्रैरेकं च॥[८]

सेनेन्द्रस्य। धेना बृहस्पतैः। पत्न्या पूष्णः। वाग्वायोः। दीक्षा
सोमस्य। पृथिव्यग्नेः। वसूनां गायत्री। रुद्राणां त्रिष्टुक्। आदित्यानां

जगती। विष्णोरनुष्टुक्॥१३॥

वरुणस्य विराट्। यज्ञस्य पङ्क्तिः। प्रजापतेरनुमतिः।
मित्रस्य श्रद्धा। सवितुः प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो
रोहिणी। ऋषीणामरुन्धती। पर्जन्यस्य विद्युत्। चतस्रो दिशः।
चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्च-
पंचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्क् सूनृता च देवानां पत्नयः॥१४॥
अनुष्टुप्दिशः षट्॥ [९]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यां
प्रतिगृह्णामि। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्।
तेनामृतत्वमंश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क इदं
कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामश्च समुद्रमाविश। कामेन त्वा
प्रतिगृह्णामि। कामैतत्ते। एषा ते काम दक्षिणा। उत्तानस्त्वाङ्गीरसः
प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय गाम्। वरुणायाश्वम्। प्रजापतये
पुरुषम्॥१६॥

मनवे तल्पम्। त्वष्ट्रेऽजाम्। पूष्णेऽविम्। निर्ऋत्या
अश्वतरगर्दभौ। हिमवतो हस्तिनम्। गन्धर्वाप्सराभ्यः स्रगलं
करणे। विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्। ब्रह्मण ओदनम्।
समुद्रायाऽऽपः॥१७॥

उत्तानायङ्गीरसायानः। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः प्रब्रथानाकमारुहत्। दिवः पृष्ठं भन्दमानः सुमन्मभिः। स पूर्ववज्जनयञ्जन्तवेधनम्। समानमज्मा परियाति जागृविः। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणे वैश्वानराय रथम्। तेनामृतत्वमश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे॥१८॥

क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता। कामः प्रतिग्रहीता। कामः समुद्रमा विश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्ते। एषा ते काम दक्षिणा। उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु॥१९॥

दाता पुरुषमपः प्रतिग्रहीत्रे नव च॥—————[१०]

सुवर्णं घर्मं परिवेद वेनम्। इन्द्रस्याऽऽत्मानं दशधा चरन्तम्। अन्तः समुद्रे मनसा चरन्तम्। ब्रह्मान्वविन्दद्वशहोतारमर्णे। अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानाम्। एकः सन्बहुधा विचारः। शतः शुक्राणि यत्रैकं भवन्ति। सर्वे वेदा यत्रैकं भवन्ति। सर्वे होतारो यत्रैकं भवन्ति। समानसीन आत्मा जनानाम्॥२०॥

अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानां सर्वात्मा। सर्वाः प्रजा यत्रैकं भवन्ति। चतुर्होतारो यत्र सम्पदं गच्छन्ति देवैः। समानसीन आत्मा जनानाम्। ब्रह्मेन्द्रमग्निं जगतः प्रतिष्ठाम्। दिव आत्मानं सवितारं बृहस्पतिम्। चतुर्होतारं प्रदिशोऽनु क्लृप्तम्। वाचो वीर्यं तपसाऽन्वविन्दत्। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। त्वष्टारं रूपाणि

विकुर्वन्तं विपश्चिम्॥२१॥

अमृतस्य प्राणं यज्ञमेतम्। चतुर्होतृणामात्मानं कवयो
निचिक्वुः। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। देवानां बन्धु निहितं
गुहांसु। अमृतेन क्लृप्तं यज्ञमेतम्। चतुर्होतृणामात्मानं कवयो
निचिक्वुः। शतं नियुतः परिवेद विश्वा विश्ववारः। विश्वमिदं
वृणाति। इन्द्रस्याऽऽत्मा निहितः पञ्चहोता। अमृतं देवानामायुः
प्रजानाम्॥२२॥

इन्द्रः राजानं सवितारमेतम्। वायोरात्मानं कवयो
निचिक्वुः। रश्मिं रश्मीनां मध्ये तपन्तम्। ऋतस्य पदे कवयो
निपान्ति। य आण्डकोशे भुवनं बिभर्ति। अनिर्भिण्णः सन्नथ
लोकान् विचष्टे। यस्याऽऽण्डकोशं शुष्ममाहुः प्राणमुल्बम्। तेन
क्लृप्तोऽमृतेनाहमस्मि। सुवर्णं कोशं रजसा परीवृतम्। देवानां
वसुधानीं विराजम्॥२३॥

अमृतस्य पूर्णान्तामुं कलां विचक्षते। पादं षड्भोतुर्न
किलाविविध्से। येनर्तवः पञ्चधोत क्लृप्ताः। उत वा षड्धा मनसोत
क्लृप्ताः। तं षड्भोतारमृतुभिः कल्पमानम्। ऋतस्य पदे कवयो
निपान्ति। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। अन्तश्चन्द्रमसि मनसा
चरन्तम्। सहैव सन्तं न विजानन्ति देवाः। इन्द्रस्याऽऽत्मानं
शतधा चरन्तम्॥२४॥

इन्द्रो राजा जगतो य ईशे। सप्तहोता सप्तधा विक्लृप्तः। परेण
तन्तुं परिषिच्यमानम्। अन्तरादित्ये मनसा चरन्तम्। देवानां
हृदयं ब्रह्मान्वविन्दत्। ब्रह्मैतद्ब्रह्मण उज्जभार। अर्कः श्रोतन्तः
सरिरस्य मध्ये। आ यस्मिन्सप्त परवः। मेहन्ति बहुलाः श्रियम्।
बृहश्वामिन्द्र गोमतीम्॥२५॥

अच्युतां बहुलाः श्रियम्। स हरिर्वसुवित्तमः। पेरुरिन्द्राय
पिन्वते। बृहश्वामिन्द्र गोमतीम्। अच्युतां बहुलाः श्रियम्।
मह्यमिन्द्रो नियच्छतु। शतः शता अस्य युक्ता हरीणाम्।
अर्वाडा यातु वसुभी रश्मिरिन्द्रः। प्रमहमाणो बहुलाः श्रियम्।
रश्मिरिन्द्रः सविता मे नियच्छतु॥२६॥

घृतं तेजो मधुमदिन्द्रियम्। मय्ययमग्निर्दधातु। हरिः पतङ्गः
पटरी सुपर्णः। दिविक्षयो नभसा य एति। स न इन्द्रः कामवरं
ददातु। पञ्चारं चक्रं परिवर्तते पृथु। हिरण्यज्योतिः सरिरस्य मध्ये।
अजस्रं ज्योतिर्नभसा सर्पदेति। स न इन्द्रः कामवरं ददातु। सप्त
युञ्जन्ति रथमेकचक्रम्॥२७॥

एको अश्वो वहति सप्तनामा। त्रिनाभिं चक्रमजरमनर्वम्।
येनेमा विश्वा भुवनानि तस्थुः। भद्रं पश्यन्त उपसेदुरग्रे। तपो
दीक्षामृषयः सुर्विदः। ततः क्षत्रं बलमोजश्च जातम्। तदस्मै देवा
अभि सन्नमन्तु। श्वेतः रश्मिं बोभुज्यमानम्। अपां नेतारं भुवनस्य

गोपाम्। इन्द्रं निचिंक्युः परमे व्योमन्॥२८॥

रोहिणीः पिङ्गला एकरूपाः। क्षरन्तीः पिङ्गला एकरूपाः।
शत९ सहस्राणि प्रयुतानि नाव्यानाम्। अयं यः श्वेतो रश्मिः। परि
सर्वमिदं जगत्। प्रजां पशून्धनानि। अस्माकं ददातु। श्वेतो रश्मिः
परि सर्वं बभूव। सुवन्मह्यं पशून् विश्वरूपान्। पतङ्गमक्तमसुरस्य
मायया॥२९॥

हृदा पश्यन्ति मनसा मनीषिणः। समुद्रे अन्तः कवयो वि-
चक्षते। मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः। पतङ्गो वाचं मनसा बिभर्ति।
तां गन्धर्वोऽवदद्भर्मे अन्तः। तां द्योतमानाः स्वयं मनीषाम्। ऋतस्य
पदे कवयो निपान्ति। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो
बहुधैकरूपाः। अग्निस्ता९ अग्रे प्रमुमोक्तु देवः॥३०॥

प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। वीत९ स्तुकेस्तुके। युवमस्मासु
नियच्छतम्। प्र प्र यज्ञपतिन्तिर। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः।
विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां सप्तानामिह रन्तिरस्तु।
रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय। य आरण्याः पशवो
विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। वायुस्ता९ अग्रे
प्रमुमोक्तु देवः। प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। इडाये सृप्तं
घृतवच्चराचरम्। देवा अन्वविन्दन्गुहां हितम्। य आरण्याः पशवो
विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां सप्तानामिह

रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय॥३१॥

आत्मा जनानां विकुर्वन्तं विपश्चिं प्रजानां वसुधानां विराजं चरन्तं गोमतीं मे नियच्छुत्वेकचक्रं व्योमन्मायया
देव एकरूपा अष्टौ च॥ [११]

सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं विश्वतो
वृत्वा। अत्यतिष्ठदशाङ्गुलम्। पुरुष एवेदः सर्वम्। यद्भूतं यच्च
भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः। यदन्नैनातिरोहति। एतावानस्य
महिमा। अतो ज्यायाः१श्च पूरुषः॥३२॥

पादोऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि। त्रिपादूर्ध्व
उदैत्पुरुषः। पादोऽस्येहाभवात्पुनः। ततो विष्वङ्मक्रामत्।
साशनानशने अभि। तस्माद्विराडजायत। विराजो अधि पूरुषः।
स जातो अत्यरिच्यत। पश्चाद्भूमिमथो पुरः॥३३॥

यत्पुरुषेण हविषा। देवा यज्ञमतन्वत। वसन्तो अस्यासी-
दाज्यम्। ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः। सप्तास्यासन्परिधयः। त्रिः सप्त
समिधः कृताः। देवा यद्यज्ञं तन्वानाः। अबध्नन्पुरुषं पशुम्। तं यज्ञं
बर्हिषि प्रौक्षन्। पुरुषं जातमग्रतः॥३४॥

तेन देवा अयजन्त। साध्या ऋषयश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः।
सम्भूतं पृषदाज्यम्। पशूँस्ताँश्चक्रे वायुव्यान्। आरण्यान्ग्राम्याश्च
ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। ऋचः सामानि जज्ञिरे। छन्दाँसि जज्ञिरे
तस्मात्। यजुस्तस्मादजायत॥३५॥

तस्मादश्वा अजायन्त। ये के चौभयादतः। गावो ह जज्ञिरे
तस्मात्। तस्माज्जाता अजावयः। यत्पुरुषं व्यदधुः। कतिधा
व्यकल्पयन्। मुखं किमस्य कौ बाहू। कावूरू पादावुच्येते।
ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः॥३६॥

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः। पद्भ्यां शूद्रो अजायत। चन्द्रमा
मनसो जातः। चक्षोः सूर्यो अजायत। मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च।
प्राणाद्वायुरजायत। नाभ्या आसीदन्तरिक्षम्। शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत।
पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकाः अकल्पयन्॥३७॥

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे।
सर्वाणि रूपाणि विचित्य धीरः। नामानि कृत्वाऽभिवदन् यदास्ते।
धाता पुरस्ताद्यमुदाजहार। शक्रः प्रविद्वान्प्रदिशश्चतस्रः। तमेवं
विद्वानमृतं इह भवति। नान्यः पन्था अयनाय विद्यते। यज्ञेन
यज्ञमयजन्त देवाः। तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकं
महिमानः सचन्ते। यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः॥३८॥

पूरुषः पुरोऽग्रतोऽजायत कृतोऽकल्पयन्नासं द्वे च (ज्यायानधि पूरुषः। अन्यत्र पूरुषः॥)॥—[१२]

अद्भ्यः सम्भूतः पृथिव्यै रसाच्च। विश्वकर्मणः समवर्तताधि।
तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति। तत्पुरुषस्य विश्वमाजानमग्रे। वेदाहमेतं
पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसः परस्तात्। तमेवं विद्वानमृतं
इह भवति। नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय। प्रजापतिश्चरति गर्भे
अन्तः। अजायमानो बहुधा विजायते॥३९॥

तस्य धीराः परिजानन्ति योनिम्। मरीचीनां पदमिच्छन्ति
 वेधसः। यो देवेभ्य आतपति। यो देवानां पुरोहितः। पूर्वो यो
 देवेभ्यो जातः। नमो रुचाय ब्राह्मणे। रुचं ब्राह्मं जनयन्तः। देवा
 अग्रे तदब्रुवन्। यस्त्वैवं ब्राह्मणो विद्यात्। तस्य देवा असन्वशे।
 ह्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ। अहोरात्रे पार्श्वे। नक्षत्राणि रूपम्। अश्विनौ
 व्यात्तम्। इष्टं मनिषाण। अमुं मनिषाण। सर्वं मनिषाण॥४०॥
 जायते वशं सप्त च॥

[१३]

भर्ता सन्त्रियमाणो बिभर्ति। एको देवो बहुधा निविष्टः। यदा
 भारं तन्द्रयते स भर्तुम्। निधाय भारं पुनरस्तमेति। तमेव मृत्युममृतं
 तमाहुः। तं भर्तारं तमुं गोप्तारमाहुः। स भृतो म्रियमाणो बिभर्ति।
 य एनं वेद सत्येन भर्तुम्। सद्यो जातमुत जहात्येषः। उतो जरन्तं
 न जहात्येकम्॥४१॥

उतो बहूनेकमहर्जहार। अतन्द्रो देवः सदमेव प्रार्थः। यस्तद्वेद
 यत आबभूव। सन्धां च या९ सन्दधे ब्रह्मणेषः। रमते तस्मिन्नुत
 जीर्णे शयाने। नैनं जहात्यहः सु पूर्वेषु। त्वामापो अनु सर्वाश्चरन्ति
 जानतीः। वथ्सं पर्यसा पुनानाः। त्वमग्नि९ हव्यवाह९ समिन्थसे।
 त्वं भर्ता मातरिश्वां प्रजानाम्॥४२॥

त्वं यज्ञस्त्वमुवेवासि सोमः। तवं देवा हवमायन्ति सर्वे।
 त्वमेकोऽसि बहूनुप्रविष्टः। नमस्ते अस्तु सुहवो म एधि। नमो

वामस्तु शृणुत॥ हवं मे। प्राणापानावजिर॥ सुश्चरन्तौ। ह्यामि
वां ब्रह्मणा तूर्तमेतम्। यो मां द्वेष्टि तं जहितं युवाना। प्राणापानौ
संविदानौ जहितम्। अमुष्यासुनामा सङ्गसाथाम्॥४३॥

तं मै देवा ब्रह्मणा संविदानौ। वधाय दत्तं तमह॥ हनामि।
असंज्ञजान सुत आबभूव। यं यं जजान स उ गोपो अस्य। यदा
भारं तन्द्रयते स भर्तुम्। परास्य भारं पुनरस्तमेति। तद्वै त्वं प्राणो
अभवः। महान्भोगः प्रजापतेः। भुजः करिष्यमाणः। यद्देवान्प्राणयो
नव॥४४॥

एकं प्रजानाङ्गसाथं नव॥ [१४]

हरि॥ हरन्तमनुयन्ति देवाः। विश्वस्येशानं वृषभं मतीनाम्।
ब्रह्म सरूपमनुमेदमागात्। अयनं मा विवंधीर्विक्रमस्व। मा छिदो
मृत्यो मा वंधीः। मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः। प्रजां मा मै
रीरिष आयुरुग्र। नृचक्षसं त्वा हविषा विधेम। सद्यश्चैकमानाय।
प्रवेपानाय मृत्यवे॥४५॥

प्रास्मा आशा अशृण्वन्। कामेनाजनयन्पुनः। कामेन मे काम
आगात्। हृदयाद्धृदयं मृत्योः। यदमीषामदः प्रियम्। तदैतूपमामभि।
परं मृत्यो अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो देवयानात्।
चक्षुष्मते शृण्वते तै ब्रवीमि। मा नः प्रजा॥ रीरिषो मोत वीरान्।
प्र पूर्वं मनसा वन्दमानः। नाधमानो वृषभं चरषणीनाम्। यः
प्रजानामेकराण्मानुषीणाम्। मृत्युं यजे प्रथमजामृतस्य॥४६॥

मृत्यवे वीराश्चत्वारि च॥ [१५]

त॒रणिर्वि॒श्वद॑र॒शतो॑ ज्योति॒ष्कृद॑सि सूर्य॑। वि॒श्व॒मा भा॑सि
रोच॑नम्। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि सूर्या॑य त्वा॒ भ्राज॑स्वत ए॒ष ते॒ योनिः॑
सूर्या॑य त्वा॒ भ्राज॑स्वते॥४७॥

[१६]
आ प्या॑यस्व मदि॒न्तम् सोम॑ वि॒श्वाभि॑रू॒तिभिः॑। भवा॑ नः
स॒प्रथ॑स्तमः॥४८॥

[१७]
ई॒युष्टे ये पूर्व॑तरा॒मप॑श्यन् व्युच्छ॑न्ती॒मुष॑सं म॒र्त्यासः॑।
अ॒स्माभि॑रू॒ नु प्र॑ति॒चक्ष्या॑ऽभू॒दो ते य॑न्ति॒ ये अ॑प॒रीषु॑ प॒श्यान्॥४९॥

[१८]
ज्योति॑ष्मतीं त्वा सादयामि ज्योति॒ष्कृतं॑ त्वा सादयामि
ज्योति॑र्विदं त्वा सादयामि भास्व॑तीं त्वा सादयामि ज्वल॑न्तीं
त्वा सादयामि मल्म॑ला॒भव॑न्तीं त्वा सादयामि दी॒प्यमा॑नां
त्वा सादयामि रोच॑मानां त्वा सादया॒म्यज॑स्रां त्वा सादयामि
बृ॒ह॒ज्योति॑षं त्वा सादयामि बो॒धय॑न्तीं त्वा सादयामि जाग्र॑तीं त्वा
सादयामि॥५०॥

[१९]
प्र॒या॒साय॑ स्वाहा॑ऽऽया॒साय॑ स्वाहा॑ वि॒या॒साय॑ स्वाहा॑ सं॒या॒साय॑
स्वाहो॑द्या॒साय॑ स्वाहा॑ऽव॒या॒साय॑ स्वाहा॑ शु॒चे स्वाहा॑ शोका॑य॒ स्वाहा॑

तप्य॒त्वै स्वाहा॒ तप॑ते॒ स्वाहा॑ ब्रह्म॒ह॒त्यायै॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै॒ स्वाहा॑॥५१॥
[२०]

चित्त॑ꣳ सं॒न्ता॒नेन॑ भ॒वं य॒क्रा रु॒द्रन्त॑नि॒म्ना प॑शु॒पति॑ꣳ
स्थूल॑हृद॒येना॒ग्निꣳ हृद॑येन रु॒द्रं लोहि॑तेन श॒र्वं म॑त॒स्त्राभ्यां॑
महा॑दे॒वम॒न्तः पा॑र्श्वेनौषिष्ठ॒हनꣳ शि॒ङ्गीनि॑को॒श्याभ्या॑म्॥५२॥

[२१]

तच्छृ॑ं योरावृ॑णीमहे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवीः
स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भेष॒जम्। शं नो॑
अस्तु॑ द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमो वा॒चे या चो॒दिता या चानु॑दिता तस्यै वा॒चे नमो नमो
वा॒चे नमो वा॒चस्पत॑ये नम ऋषि॑भ्यो मन्त्र॑कृद्भ्यो मन्त्र॑पतिभ्यो
मा मामृष॑यो मन्त्र॑कृतो मन्त्र॑पतयः परा॑दुर्माहमृषी॑न्मन्त्र॑कृतो
मन्त्र॑पतीन्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यासः शि॒वामद॑स्तां जुष्टां दे॒वेभ्यः
शर्म मे द्यौः शर्म पृथि॑वी शर्म विश्व॑मिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च
सूर्यश्च शर्म ब्रह्म॑प्रजापती। भूतं वदि॑ष्ये भुव॑नं वदि॑ष्ये तेजो॑
वदि॑ष्ये यशो॑ वदि॑ष्ये तपो॑ वदि॑ष्ये ब्रह्म॑ वदि॑ष्ये सत्यं वदि॑ष्ये
तस्मा॑ अ॒हमिदमु॑पस्तर॑णमुप॑स्तृण उप॑स्तर॑णं मे प्र॒जायै पशू॑नां
भूयादुप॑स्तर॑णम॒हं प्र॒जायै पशू॑नां भूयासं प्राणा॑पानौ मृत्यो॑र्मा
पातं प्राणा॑पानौ मा मा हासिष्टं मधु॑ मनिष्ये मधु॑ जनिष्ये मधु॑
वक्ष्यामि मधु॑ वदि॑ष्यामि मधु॑मतीं दे॒वेभ्यो वाच॑मुद्यासः शुश्रू॑षेण्यां
मनु॑ष्येभ्यस्तं मा दे॒वा अ॑वन्तु शोभायै पि॒तरोऽनु॑मदन्तु। ॐ
शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

नमो वा॒चे या चो॒दिता या चानु॑दिता तस्यै वा॒चे नमो नमो
वा॒चे नमो वा॒चस्पत॑ये नम ऋषि॑भ्यो मन्त्र॑कृद्भ्यो मन्त्र॑पतिभ्यो
मा मामृष॑यो मन्त्र॑कृतो मन्त्र॑पतयः परा॑दुर्माहमृषी॑न्मन्त्र॑कृतो
मन्त्र॑पतीन्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यासः शि॒वामद॑स्तां जुष्टां दे॒वेभ्यः
शर्म मे द्यौः शर्म पृथि॑वी शर्म विश्व॑मिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च

सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो
 वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये
 तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे प्रजायै पशूनां
 भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा
 पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधुं मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं
 वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां
 मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै पितरोऽनुमदन्तु॥१॥

[१]

युञ्जते मन उत युञ्जते धियः। विप्रा विप्रस्य बृहतो
 विपश्चितः। वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इत्। मही देवस्य सवितुः
 परिष्टुतिः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो
 हस्ताभ्यामाददे। अभ्रिरसि नारिरसि। अध्वरकृद्देवेभ्यः। उत्तिष्ठ
 ब्रह्मणस्पते॥२॥

देवयन्तंस्त्वेमहे। उप प्रयन्तु मरुतः सुदानवः। इन्द्रं प्राशूर्भवा
 सचा। प्रेतु ब्रह्मणस्पतिः। प्र देव्येतु सूनृता। अच्छा वीरं नर्यं
 पङ्क्तिराधसम्। देवा यज्ञं नयन्तु नः। देवीं द्यावापृथिवी अनु मे
 मसाथाम्। ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः॥३॥

मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। इयत्यग्रं आसीः।
 ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः। मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे।
 देवीर्वम्रीरस्य भूतस्य प्रथमजा ऋतावरीः। ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य

शिरः॥४॥

मखायं त्वा। मुखस्यं त्वा शीर्ष्णे। इन्द्रस्यौजोऽसि।
ऋद्ध्यासंमद्य। मुखस्य शिरः। मखायं त्वा। मुखस्यं त्वा शीर्ष्णे।
अग्निजा असि प्रजापते रेतः। ऋद्ध्यासंमद्य। मुखस्य शिरः॥५॥

मखायं त्वा। मुखस्यं त्वा शीर्ष्णे। आयुर्धेहि प्राणं धेहि।
अपानं धेहि व्यानं धेहि। चक्षुर्धेहि श्रोत्रं धेहि। मनो धेहि वाचं
धेहि। आत्मानं धेहि प्रतिष्ठां धेहि। मां धेहि मयि धेहि। मधु त्वा
मधुला करोतु। मुखस्य शिरोऽसि॥६॥

यज्ञस्यं पदे स्थः। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमि। त्रैष्टुभेन
त्वा छन्दसा करोमि। जागतेन त्वा छन्दसा करोमि। मुखस्य
रास्त्राऽसि। अदितिस्ते बिलं गृह्णातु। पाङ्केन छन्दसा। सूर्यस्य
हरसा श्राय। मुखोऽसि॥७॥

पते शिरं ऋतावरीर्ऋद्ध्यासंमद्य मुखस्य शिरः शिरः शिरोऽसि नवं च॥—————[२]

वृष्णो अश्वस्य निष्पदसि। वरुणस्त्वा धृतव्रत आधूपयतु।
मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा। ज्योतिषे
त्वा। तपसे त्वा। अभीमं महिना दिवम्। मित्रो बभूव सप्रथाः।
उत श्रवसा पृथिवीम्॥८॥

मित्रस्यं चर्षणीधृतः। श्रवो देवस्यं सानसिम्। द्युम्नं
चित्रश्रवस्तमम्। सिध्यै त्वा। देवस्त्वा सवितोद्वपतु। सुपाणिः

स्वङ्गुरिः। सुबाहु॒रुत॑ शक्त्या॑। अप॑द्यमानः पृथि॒व्याम्। आशा॑ दिश॒
आ पृ॑ण। उत्तिष्ठ॑ बृहन्भ॑व॥९॥

ऊ॒र्ध्वस्तिष्ठ॑द्बृ॒ह॒वस्त्वम्। सूर्य॑स्य त्वा चक्षु॒षाऽन्वी॑क्षे। ऋ॒जवे॑ त्वा।
सा॒धवे॑ त्वा। सु॒क्षित्यै॑ त्वा भू॒त्यै॑ त्वा। इ॒दम॑हम॒मुमा॑मुष्याय॒णं वि॒शा
प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒ पर्य॑हामि। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा छन्द॒साऽऽच्छृ॑ण्वि।
त्रैष्टु॑भेन त्वा छन्द॒साऽऽच्छृ॑ण्वि। जा॒ग॒तेन॑ त्वा छन्द॒साऽऽच्छृ॑ण्वि।
छृ॒णत्तु॑ त्वा वाक्। छृ॒णत्तु॑ त्वोर्क्। छृ॒णत्तु॑ त्वा ह॒विः। छृ॒न्धि वाच॑म्।
छृ॒न्ध्यूर्ज॑म्। छृ॒न्धि ह॒विः। दे॒वं पु॒रश्चर॑ स॒ग॒ध्यास॑ त्वा॥१०॥

पृथि॒र्वी भ॑व॒ वाख्य॑द्॥ [३]

ब्रह्म॑न् प्रव॒र्ग्येण॒ प्रच॑रिष्यामः। होत॑र्धर्मम॒भिष्टु॑हि। अग्नी॒द्रौहि॑णौ
पुरो॑डाशावधि॒श्रय॑। प्रति॑प्रस्थात॒र्विह॑र। प्रस्तो॑तः सा॒मा॒नि गा॒य।
यजु॑र्युक्त॒ः सा॒मंभि॑राक्त॒खन्त्वा। वि॒श्वेदे॑वैरनु॒मतं॑ म॒रुद्भिः॑।
दक्षि॑णाभिः प्रत॑तं पारयि॒ष्णुम्। स्तु॒भौ वह॑न्तु सुमन॒स्यमा॑नम्। स
नो रुचं॑ धे॒ह्यह॑णीयमानः। भूर्भु॒वः सु॒वः। ओमिन्द्र॑वन्तः प्रच॑रत॥११॥
अ॒ह॑णीयमानो द्वे च॑॥ [४]

ब्रह्म॑न्प्रच॑रिष्यामः। होत॑र्धर्मम॒भिष्टु॑हि। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वा।
सूर्य॑स्य ह॒र॑से त्वा। प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑ व्या॒नाय॑ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॑ स्वाहा॑।
चक्षु॑षे स्वाहा॒ श्रोत्रा॑य॒ स्वाहा॑। मन॑से स्वाहा॒ वा॒चे सर॑स्वत्यै स्वाहा॑।
दक्षाय॑ स्वाहा॒ क्रत॑वे स्वाहा॑। ओज॑से स्वाहा॒ बला॑य॒ स्वाहा॑।

देवस्त्वां सविता मध्वाऽनक्तु॥१२॥

पृथि॒वीं तप॑सस्त्रायस्व। अ॒र्चिर॑सि शो॒चिर॑सि ज्योति॑रसि
तपो॑ऽसि। स॒सीद॑स्व म॒हा॒ अ॑सि। शोच॑स्व देव॒वीत॑मः।
विधू॑मम॒ग्ने अरु॑षं मि॒येध्या॑। सृ॒ज प्र॑शस्तदर्श॒तम्। अ॒ञ्जन्ति॑ यं
प्र॒थय॑न्तो न वि॒प्राः। व॒पाव॑न्तं नाग्नि॒ना तप॑न्तः। पि॒तुर्न पु॒त्र उप॑सि
प्रेष्ठः॑। आ घ॒र्मो अ॒ग्निमृ॑तयन्त्रसादीत्॥१३॥

अ॒नाधृ॑ष्या पु॒रस्ता॑त्। अ॒ग्नेराधि॑पत्ये। आयु॑र्मे दाः। पु॒त्रव॑ती
दक्षि॑णतः। इन्द्र॒स्याऽऽधि॑पत्ये। प्र॒जां मे॑ दाः। सु॒षदा॑ प॒श्चात्। दे॒वस्य॑
सवि॒तुराधि॑पत्ये। प्रा॒णं मे॑ दाः। आश्रु॑तिरुत्तर॒तः॥१४॥

मि॒त्रावरु॑णयो॒राधि॑पत्ये। श्रोत्रं॑ मे दाः। विधृ॑तिरु॒परि॑ष्ठात्।
बृह॑स्पते॒राधि॑पत्ये। ब्रह्मं॑ मे दाः। क्ष॒त्रं मे॑ दाः। तेजो॑ मे धा॒ वर्चो॑
मे धाः। यशो॑ मे धा॒स्तपो॑ मे धाः। मनो॑ मे धाः। मनो॒रश्वा॑ऽसि
भूरि॑पुत्रा। विश्व॑भ्यो मा ना॒ष्ट्राभ्यः॑ पाहि॥१५॥

सू॒प॒सदा॑ मे भूया॒ मा मां हि॑सीः। तपो॑ष्व॒ग्ने अन्त॑रा॒
अ॒मित्रा॑नं। तपा॒श॒संम॑रुषः पर॑स्य। तपा॑वसो चि॒कितानो॑
अ॒चित्तान॑। वि ते॑ तिष्ठन्ताम॒जरा॑ अ॒यासः॑। चितः॑ स्थ परि॒चितः॑।
स्वाहा॑ म॒रुद्भिः॑ परि॒श्रय॑स्व। मा अ॑सि। प्र॒मा अ॑सि। प्र॒ति॒मा
अ॑सि॥१६॥

स॒म्मा अ॑सि। वि॒मा अ॑सि। उ॒न्मा अ॑सि। अ॒न्तरि॑क्षस्यान्त॒र्धि-

रसि। दिवं तपंसस्त्रायस्व। आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनम्। आप्यायय
हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि। भूयिष्ठभाजो
अध ते स्याम। शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यत्॥१७॥

विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवासि स्वधावः।
भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्तु। अर्हन्बिभर्षि सायंकानि धन्व। अर्हं
निष्कं यजतं विश्वरूपम्। अर्हं निदन्दयसे विश्वमभुवम्। न वा
ओजीयो रुद्र त्वदस्ति। गायत्रमसि। त्रैष्टुभमसि। जागंतमसि। मधु
मधु मधु॥१८॥

अनक्तसादीदुत्तरतः पाहि प्रतिमा असि यजतन्ते अन्यज्जागंतमस्येकं च॥—————[५]

दश प्राचीर्दश भासि दक्षिणा। दश प्रतीचीर्दश भास्युदीचीः।
दशोर्ध्वा भासि सुमनस्यमानः। स नो रुचं धेह्यहणीयमानः। अग्निष्ट्वा
वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु गायत्रेण छन्दसा। स मां रुचितो रोचय।
इन्द्रस्त्वा रुद्रेर्दक्षिणतो रोचयतु त्रैष्टुभेन छन्दसा। स मां रुचितो
रोचय। वरुणस्त्वादित्यैः पश्चाद्रोचयतु जागतेन छन्दसा। स मां
रुचितो रोचय॥१९॥

द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिर्रुत्तरतो रोचयत्वाऽनुष्टुभेन
छन्दसा। स मां रुचितो रोचय। बृहस्पतिस्त्वा विश्वैर्देवै-
रुपरिष्टाद्रोचयतु पाङ्केन छन्दसा। स मां रुचितो रोचय।
रोचितस्त्वं देव घर्म देवेष्वसि। रोचिषीयाहं मनुष्येषु। सम्राद्धर्म

रुचि॒तस्त्वं दे॒वेष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्यसि॑ । रुचि॒तोऽहं
मनु॑ष्येष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भू॑यासम् । रु॒गसि॑ । रुचं
मयि॑ धेहि॥२०॥

मयि॑ रुक् । दशं॑ पु॒रस्ता॑द्रोचसे । दशं॑ दक्षि॒णा । दशं॑ प्र॒त्यङ् ।
दशो॑दङ् । दशो॒र्ध्वो भा॑सि सुमन॒स्यमा॑नः । स नः॑ स॒म्राडि॑ष॒मूर्जं
धेहि॑ । वा॒जी वा॒जिनै॑ पवस्व । रोचि॒तो घ॒र्मो रु॑चीय॥२१॥

रोच॒य धे॒हि नव॑ च॥

[६]

अप॑श्यं गो॒पामनि॑पद्यमानम् । आ च॑ परां च प॒थिभि॑श्चरन्तम् ।
स स॒ध्रीचीः॑ स वि॒षूची॑र्वसानः । आ व॑रीवर्ति॒ भुव॑नेष्वन्तः । अत्र॑
प्रा॒वीः । मधु॑ मा॒र्ध्वीभ्यां॑ मधु॑ मा॒धूची॑भ्याम् । अनु॑ वां दे॒ववी॑तये ।
सम॒ग्निर॒ग्निना॑ गत । सं दे॒वेन॑ सवि॒त्रा । स॒ सूर्ये॑ण रोचते॥२२॥

स्वाहा॑ सम॒ग्निस्तप॑सा गत । सं दे॒वेन॑ सवि॒त्रा । स॒ सूर्ये॑णारोचिष्ट । ध॒र्ता दि॒वो विभा॑सि रज॑सः । पृ॒थिव्या॑ ध॒र्ता ।
उ॒रोर॒न्तरि॑क्षस्य ध॒र्ता । ध॒र्ता दे॒वो दे॒वाना॑म् । अम॑र्त्यस्तपो॒जाः । हृ॒दे
त्वा॒ मन॑से त्वा । दि॒वे त्वा॒ सूर्या॑य त्वा॥२३॥

ऊ॒र्ध्वमि॑ममध्व॒रं कृ॑धि । दि॒वि दे॒वेषु॑ होत्रा यच्छ । वि॒श्वासां॑
भुवां॑ पते । वि॒श्वस्य॑ भुवनस्पते । वि॒श्वस्य॑ मनसस्पते । वि॒श्वस्य॑
वचसस्पते । वि॒श्वस्य॑ तपसस्पते । वि॒श्वस्य॑ ब्रह्मणस्पते । दे॒वश्रू॑स्त्वं
दै॒व घ॒र्म दे॒वान्पा॑हि । तपो॒जां वाच॑म॒स्मे नि॒यच्छ॑ दे॒वायु॑वम्॥२४॥

गर्भो देवानाम्। पिता मतीनाम्। पतिः प्रजानाम्। मतिः
कवीनाम्। सं देवो देवेनं सवित्रा यतिष्ठ। स॑ सूर्येणारुक्त।
आयुर्दास्त्वमस्मभ्यं घर्म वचोदा असि। पिता नोऽसि पिता नो
बोध। आयुर्धास्तनूधाः पयोधाः। वचोदा वरिवोदा द्रविणोदाः॥२५॥

अन्तरिक्षप्र उरोर्वरीयान्। अशीमहि त्वा मा मा हि॑सीः।
त्वमग्ने गृहपतिर्विशामसि। विश्वासां मानुषीणाम्। शतं पूर्भिर्यविष्ठ
पाह्य॑हंसः। समेद्धार॑ शत॑ हिमाः। तन्द्राविण॑ हार्दिवानम्।
इहैव रातयः सन्तु। त्वष्टीमती ते सपेय। सुरेता॒ रेतो॒ दधाना। वीरं
विदेय॒ तव॑ सन्दृशि। माऽह॑ रायस्पोषेण॒ वि योषम्॥२६॥

रोचते सूर्याय त्वा देवायुवं द्रविणोदा दधाना द्वे च॥_____ [७]

देवस्य॑ त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो
हस्ताभ्यामाददे। अदित्यै रास्नासि। इड॒ एहि॑। अदित॒ एहि॑।
सरस्वत्येहि॑। असावेहि॑। असावेहि॑। असावेहि॑॥२७॥

अदित्या उष्णीषमसि। वायुरस्यैडः। पूषा त्वोपावंसृजतु।
अश्विभ्यां प्रदापय। यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूः। येन विश्वा
पुष्यसि॒ वार्याणि। यो रत्न॑धा वंसुविद्यः सुदत्रः। सरस्वति॒ तमि॒ह
धात॑वेकः। उस्म॑ घर्म॑ शि॑ष। उस्म॑ घर्म॑ पाहि॑॥२८॥

घर्माय॑ शि॑ष। बृहस्पतिस्त्वोपसीदतु। दानवः स्थ॒ पेर॑वः।
विष्व॒ग्वृतो॒ लोहि॑तेन। अश्विभ्यां॑ पिन्वस्व। सरस्वत्यै॑ पिन्वस्व।

पूष्णे पिन्वस्व। बृहस्पतये पिन्वस्व। इन्द्राय पिन्वस्व। इन्द्राय
पिन्वस्व॥२९॥

गायत्रोऽसि। त्रैष्टुभोऽसि। जागंतमसि। सहोर्जो भागेनो-
पमेहि। इन्द्राश्विना मधुनः सारघस्य। घर्म पात वसवो यजंता
वद। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमि। मधु हविरसि।
सूर्यस्य तपस्तप। द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामि॥३०॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामि। देवानां त्वा पितृणामनुमतो भर्तुः
शकेयम्। तेजोऽसि। तेजोऽनु प्रेहि। दिविस्पृङ्गा मां हिंसीः।
अन्तरिक्षस्पृङ्गा मां हिंसीः। पृथिविस्पृङ्गा मां हिंसीः। सुवंसि
सुवर्मे यच्छ। दिवं यच्छ दिवो मां पाहि॥३१॥

एहिं पाहि पिन्वस्व गृह्णामि नवं च॥—————[८]

समुद्राय त्वा वाताय स्वाहा। सलिलाय त्वा वाताय स्वाहा।
अनाधृष्याय त्वा वाताय स्वाहा। अप्रतिधृष्याय त्वा वाताय स्वाहा।
अवस्यवे त्वा वाताय स्वाहा। दुवंस्वते त्वा वाताय स्वाहा।
शिमिद्वते त्वा वाताय स्वाहा। अग्रये त्वा वसुमते स्वाहा। सोमाय
त्वा रुद्रवते स्वाहा। वरुणाय त्वाऽऽदित्यवते स्वाहा॥३२॥

बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहा। सवित्रे त्वर्भुमते विभुमते
प्रभुमते वाजवते स्वाहा। यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहा।
विश्वा आशा दक्षिणसत्। विश्वा देवानयाडिह। स्वाहाकृतस्य
घर्मस्य। मधोः पिबतमश्विना। स्वाहाऽग्रये यज्ञियाय। शं यजुर्भिः।

अश्विना घर्म पात२ हार्दिवानम्॥३३॥

अहर्दिवभिर्रूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी म२साताम्।
स्वाहेन्द्राय। स्वाहेन्द्रावट्। घर्ममपातमश्विना हार्दिवानम्।
अहर्दिवभिर्रूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी अम२साताम्। तं
प्राव्यं यथा वट्। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै॥३४॥

दिवि धां इमं यज्ञम्। यज्ञमिमं दिवि धाः। दिवं
गच्छ। अन्तरिक्षं गच्छ। पृथिवीं गच्छ। पञ्च प्रदिशो गच्छ।
देवान्धर्मपान्गच्छ। पितॄन्धर्मपान्गच्छ॥३५॥

आदित्यवन्ते स्वाहा हार्दिवानं पृथिव्या अष्टौ च॥ [९]

इषे पीपिहि। ऊर्जे पीपिहि। ब्रह्मणे पीपिहि। क्षत्राय
पीपिहि। अद्भ्यः पीपिहि। ओषधीभ्यः पीपिहि। वनस्पतिभ्यः
पीपिहि। द्यावापृथिवीभ्यां पीपिहि। सुभूताय पीपिहि। ब्रह्मवर्चसाय
पीपिहि॥३६॥

यजमानाय पीपिहि। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहि। त्विष्यै त्वा।
द्युम्नाय त्वा। इन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वा। धर्माऽसि सुधर्मा मे
न्यस्मे। ब्रह्माणि धारय। क्षत्राणि धारय। विशं धारय। नेत्वा वातः
स्कन्दयात्॥३७॥

अमुष्यं त्वा प्राणे सादयामि। अमुनां सह निरर्थं गच्छ।
योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। पूष्णे शरसे स्वाहा। ग्रावभ्यः
स्वाहा। प्रतिरेभ्यः स्वाहा। द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहा। पितॄभ्यो

घर्मपेभ्यः स्वाहा॥ रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहा॥ ३८॥

अहृज्योतिः केतुना जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा॥
रात्रिर्ज्योतिः केतुना जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा॥
अपीपरो माऽहो रात्रियै मा पाहि। एषा ते अग्ने समित्। तया
समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा माञ्जीः। अपीपरो मा रात्रिया
अहो मा पाहि॥ ३९॥

एषा ते अग्ने समित्। तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा
माञ्जीः। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा॥ सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः
स्वाहा॥ भूः स्वाहा॥ हुतः हविः। मधु हविः। इन्द्रतमेऽग्नौ॥ ४०॥

पिता नोऽसि मा मा हिंसीः। अश्याम ते देवघर्म। मधुमतो
वाजवतः पितुमर्तः। अङ्गिरस्वतः स्वधाविनः। अशीमहि त्वा मा मा
हिंसीः। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्यः। स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्यः॥ ४१॥
ब्रह्मवर्चसाय पीपिहि स्कन्दयाद्रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहाऽहो मा पाह्यग्नौ सप्त च॥ [१०]

घर्म या ते दिवि शुक्। या गायत्रे छन्दसि। या ब्राह्मणे। या
हविर्धाने। तान्त एतेनाव यजे स्वाहा॥ घर्म या तेऽन्तरिक्षे शुक्।
या त्रैष्टुभे छन्दसि। या राजन्ये। याऽऽग्नीध्रे। तान्त एतेनाव यजे
स्वाहा॥ ४२॥

घर्म या ते पृथिव्या शुक्। या जागते छन्दसि। या वैश्ये।
या सदासि। तान्त एतेनाव यजे स्वाहा॥ अनुनोऽद्यानुमतिः।

अन्विदंनुमते त्वम्। दिवस्त्वा परस्पायाः। अन्तरिक्षस्य तनुवः
पाहि। पृथिव्यास्त्वा धर्मणा॥४३॥

वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। ब्रह्मणस्त्वा परस्पायाः।
क्षत्रस्य तनुवः पाहि। विशस्त्वा धर्मणा। वयमनुक्रामाम सुविताय
नव्यसे। प्राणस्य त्वा परस्पायै। चक्षुषस्तनुवः पाहि। श्रोत्रस्य
त्वा धर्मणा। वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। वल्गुरसि शं
युधायाः॥४४॥

शिशुर्जनधायाः। शं च वक्षि परि च वक्षि। चतुः
स्रक्तिर्नाभिर्ऋतस्य। सदो विश्वायुः शर्म सप्रथाः। अप द्वेषो
अप ह्वरः। अन्यद्वतस्य सश्चिम। घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषम्। तेन
वर्धस्व चाऽऽ च प्यायस्व। वर्धिषीमहि च वयम्। आ च
प्यासिषीमहि॥४५॥

रन्तिर्नामांसि दिव्यो गन्धर्वः। तस्य ते पुद्वद्धविधानम्।
अग्निरध्यक्षाः। रुद्रोऽधिपतिः। समहमायुषा। सं प्राणेन। सं
वर्चसा। सं पयसा। सं गौपत्येन। स५ रायस्पोषेण॥४६॥

व्यसौ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। अचिक्रदद्वृषा हरिः।
महान्मित्रो न दर्शतः। स५ सूर्येण रोचते। चिदसि समुद्रयोनिः।
इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा। हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः। महान्धसधस्थे
ध्रुव आनिषत्तः॥४७॥

नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः। विश्वावसुः सोम गन्धर्वम्।
 आपो ददृशुषीः। तदृतेनाव्यायन्। तदन्ववैत्। इन्द्रो रारहाण
 आसाम्। परि सूर्यस्य परिधीः रपश्यत्। विश्वावसुरभि तन्नो
 गृणातु। दिव्यो गन्धर्वो रजसो विमानः। यद्वा घा सत्यमुत यन्न
 विद्म॥४८॥

धियो हिन्वानो धियु इन्नो अव्यात्। सस्त्रिमविन्दुच्चरणे
 नदीनाम्। अपावृणोद्दुरो अश्मव्रजानाम्। प्रासाङ्गान्धर्वो अमृतानि
 वोचत्। इन्द्रो दक्षं परिजानादहीनम्। एतत्त्वं देव घर्म देवो
 देवानुपांगाः। इदमहं मनुष्यो मनुष्यान्। सोमपीथानुमेहि। सह
 प्रजया सह रायस्पोषेण। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु॥४९॥

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। उद्वयं
 तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्। इममूषुत्यमस्मभ्यः सनिम्। गायत्रं
 नवीयांसम्। अग्ने देवेषु प्रवोचः॥५०॥

याऽऽग्निं तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा धर्मणा शं युधायाः प्यासिषीमहि पोषेण निषत्तो विद्म संन्वद्यौ॥[११]

महीनां पयोऽसि विहितं देवत्रा। ज्योतिर्भा असि वनस्पतीना-
 मोषधीनां रसः। वाजिनं त्वा वाजिनोऽव नयामः। ऊर्ध्वं मनः
 सुवर्गम्॥५१॥

[१२]

अस्कान्द्यौः पृथिवीम्। अस्कानृषभो युवागाः। स्कन्नेमा
 विश्वा भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्रजनयतु। अस्कानजनि प्राजनि।

आ स्कन्नाज्जायते वृषां। स्कन्नात् प्रजनिषीमहि॥५२॥

[१३]

या पुरस्ताद्विद्युदापतत्। तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा। या दक्षिणतः। या पश्चात्। योत्तरतः। योपरिष्ठाद्विद्युदापतत्। तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा॥५३॥

[१४]

प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा। चक्षुषे स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा। मनसे स्वाहा वाचे सरस्वत्यै स्वाहा॥५४॥

[१५]

पूष्णे स्वाहा पूष्णे शरसे स्वाहा। पूष्णे प्रपत्थ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहा। पूष्णेऽङ्घ्रिणये स्वाहा पूष्णे नरुणाय स्वाहा। पूष्णे सांकेताय स्वाहा॥५५॥

[१६]

उदस्य शुष्माद्भानुर्नार्त बिभर्ति। भारं पृथिवी न भूम। प्र शुक्रैतु देवी मनीषा। अस्मत्सुतष्टो रथो न वाजी। अर्चन्त एके महि साममन्वत। तेन सूर्यमधारयन्। तेन सूर्यमरोचयन्। घर्मः शिरस्तदयमग्निः। पुरीषमसि सं प्रियं प्रजया पशुभिर्भुवत्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५६॥

[१७]

यास्तै अग्र आर्द्रा योनयो याः कुलायिनीः। ये तै अग्र इन्दवो या उ नाभयः। यास्तै अग्रे तनुव ऊर्जो नाम। ताभिस्त्वमुभयीभिः

संविदानः। प्रजाभिरग्ने द्रविणेह सीद। प्रजापतिस्त्वा सादयतु।
तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५७॥

[१८]

अग्निरसि वैश्वानरोऽसि। संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि।
इदावत्सरोऽसीदुवत्सरोऽसि। इद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि। तस्य
ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वरुषाः पुच्छम्। शरदुत्तरः
पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्।
अहोरात्राणीष्टकाः। तस्य ते मासाश्चार्धमासाश्च कल्पन्ताम्।
ऋतवस्ते कल्पन्ताम्। संवत्सरस्ते कल्पताम्। अहोरात्राणि
ते कल्पन्ताम्। एति प्रेति वीति समित्युदिति। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवः सीद॥५८॥

चितयो नव च॥

[१९]

भूर्भुवः सुवः। ऊर्ध्व ऊ षु णं ऊतये। ऊर्ध्वो नः पाह्य९हंसः।
विधुन्दद्राण९ समने बहूनाम्। युवान९ सन्तं पलितो जंगारा। देवस्य
पश्य काव्यं महित्वाद्या ममार। सह्यः समान। यदृते चिदभिःश्रिषः।
पुरा जर्तृभ्य आतृदः। सन्धाता सन्धिं मघवा पुरोवसुः॥५९॥

निष्कर्ता विहृतं पुनः। पुनरूर्जा सह रय्या। मा नो
घर्म व्यथितो विव्यथो नः। मा नः परमधरं मा रजोऽनैः।
मोष्वस्मा९ स्तमस्यन्तरा धाः। मा रुद्रियासो अभिगुर्वृधानः। मा
नः क्रतुभिर्हीडितेभिर्स्मान्। द्विषासुनीते मा परा दाः। मा नो

रुद्रो निर्ऋतिर्मा नो अस्ता। मा द्यावापृथिवी हीडिषाताम्॥६०॥

उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः
सखाया। आदित्यानां प्रसितिरहेतिः। उग्रा शतापांष्ठा घविषा परि
णो वृणक्तु। इमं मे वरुण तत्त्वा यामि। त्वं नो अग्ने स त्वं नो
अग्ने। त्वमग्ने अयासि। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्। वयः
सुपर्णाः॥६१॥

पुरोवसुरहीडिषाता* सुपर्णाः॥ [२०]

भूर्भुवः सुवः। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः।
मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुग्धर्मो विभातु मे। आकूत्या मनसा
सह। विराजा ज्योतिषा सह। यज्ञेन पयसा सह। ब्रह्मणा तेजसा
सह। क्षत्रेण यशसा सह। सत्येन तपसा सह। तस्य दोहमशीमहि।
तस्य सुम्नमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। तस्य त इन्द्रेण पीतस्य
मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि॥६२॥

यशसा सह षट्॥ [२१]

यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। क्षुच्च तृष्णा च। असुक्कानाहुतिश्च।
अशनया च पिपासा च। सेदिश्चामतिश्च। एतास्ते अग्ने घोरास्तनुवः।
ताभिर्मुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥६३॥

[२२]

स्त्रिक् स्त्रीहिंतिश्च स्त्रिहिंतिश्च। उष्णा च शीता च। उग्रा च
भीमा च। सदाम्नी सेदिरनिरा। एतास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। ताभिर्मुं
गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥६४॥

[२३]

धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। निलिम्पश्च विलिम्पश्च
विक्षिपः॥६५॥

[२४]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। सहस्रहाश्च
सहमानश्च सहस्वाश्च सहीयाश्च। एत्य प्रेत्य विक्षिपः॥६६॥

[२५]

अहोरात्रे त्वोदीरयताम्। अर्धमासास्त्वोदीं जयन्तु। मासास्त्वा
श्रपयन्तु। ऋतवस्त्वा पचन्तु। संवत्सरस्त्वा हन्त्वसौ॥६७॥

[२६]

खट् फड् जहि। छिन्धी भिन्धी हन्धी कट्। इति वाचः
कूराणि॥६८॥

[२७]

विगा इन्द्र विचरन्त्स्पाशयस्व। स्वपन्तमिन्द्र पशुमन्तमिच्छ।
वज्रेणामुं बोधय दुर्विदत्रम्। स्वपतोऽस्य प्रहर भोजनेभ्यः। अग्ने
अग्निना संवदस्व। मृत्यो मृत्युना संवदस्व। नमस्ते अस्तु
भगवः। सकृत्ते अग्ने नमः। द्विस्ते नमः। त्रिस्ते नमः। चतुस्ते
नमः। पञ्चकृत्वस्ते नमः। दशकृत्वस्ते नमः। शतकृत्वस्ते नमः।
आसहस्रकृत्वस्ते नमः। अपरिमितकृत्वस्ते नमः। नमस्ते अस्तु
मा मा हिंसीः॥६९॥

त्रिस्ते नमः सप्त च॥

[२८]

असृन्मुखो रुधिरेणाव्यक्तः। यमस्य दूतः श्वपाद्विधावसि। गृध्रः
सुपर्णः कुणपं निषेवसे। यमस्य दूतः प्रहितो भवस्य चोभयोः॥ ७०॥

[२९]

यदेतद्वृकसो भूत्वा। वाग्देव्यभिरायसि। द्विषन्तं मेऽभिराय।
तं मृत्यो मृत्यवे नय। स आर्त्यार्तिमाच्छतु॥ ७१॥

[३०]

यदीषितो यदि वा स्वकामी। भयेडंको वदति वाचमेताम्।
तामिन्द्राग्नी ब्रह्मणा संविदानौ। शिवामस्मभ्यं कृणुतं गृहेषु॥ ७२॥

[३१]

दीर्घमुखि दुर्हणु। मा स्म दक्षिणतो वदः। यदि दक्षिणतो
वदाद्विषन्तं मेऽव बाधासै॥ ७३॥

[३२]

इत्थादुलूक आपप्तत्। हिरण्याक्षो अयोमुखः। रक्षसां दूत
आगतः। तमितो नाशयाग्रे॥ ७४॥

[३३]

यदेतद्भूतान्यन्वाविश्य। दैवीं वाचं वदसि। द्विषतो नः परावद।
तान्मृत्यो मृत्यवे नय। त आर्त्याऽऽर्तिमाच्छन्तु। अग्निनाऽग्निः
संवदताम्॥ ७५॥

[३४]

प्रसार्य सक्थ्यौ पतंसि। सव्यमक्षि निपेपि च। मेहकस्य

च॒नाम॑मत्॥ ७६॥

[३५]

अ॒त्रि॒णा त्वा क्रि॒मे ह॒न्मि। क॒ण्वे॑न जु॒मद॑ग्निना।
वि॒श्वाव॑सो॒र्ब्रह्म॑णा ह॒तः। क्रि॒मी॒णा २ राजा॑। अ॒प्येषा॑ ३ स्थ॒पति॑र॒ह॒तः।
अथो॑ मा॒ताऽथो॑ पि॒ता। अथो॑ स्थू॒रा अथो॑ क्षु॒द्राः। अथो॑ कृ॒ष्णा
अथो॑ श्वे॒ताः। अथो॑ आ॒शा॒ति॒का ह॒ताः। श्वे॒ताभिः॑ स॒ह सर्वे॑
ह॒ताः॥ ७७॥

[३६]

आ॒ह॒राव॑द्य। शृ॒तस्य॑ ह॒विषो॑ यथो॑। तथ्स॒त्यम्। यद॒मुं य॒मस्य॑
ज॒म्भ॑योः। आ॒द॒धामि॑ तथा॒ हि तत्। ख॒ण्फ॒ण्म॒सि॥ ७८॥

[३७]

ब्र॒ह्म॑णा त्वा श॒पामि॑। ब्र॒ह्म॑णस्त्वा श॒पथे॑न श॒पामि॑। घो॒रेण॑ त्वा
भृ॒गूणां॑ चक्षु॒षा प्रेक्षे॑। रौ॒द्रेण॑ त्वाङ्गि॒रसां॑ मन॑सा ध्या॒यामि॑। अ॒घस्य॑
त्वा धा॒रया॑ वि॒द्यामि॑। अध॑रो म॒त्प॑द्यस्वा॒सौ॥ ७९॥

[३८]

उत्तु॑द शि॒मिजा॑वरि। तल्पे॑जे तल्प॒ उत्तु॑द। गि॒री २ रनु॑ प्रवे॒शय॑।
मरी॑चीरु॒प स॒न्नु॑द। याव॑दि॒तः पु॒रस्ता॑दु॒दया॑ति॒ सूर्यः॑। ताव॑दि॒तोऽमुं॑
ना॒शय॑। योऽस्मा॑न्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः॥ ८०॥

[३९]

भूर्भुवः॑ सु॒वो भूर्भुवः॑ सु॒वो भूर्भुवः॑ सु॒वः। भुवो॑ऽद्धा॒यि भुवो॑ऽद्धा॒यि
भुवो॑ऽद्धा॒यि। नृ॒म्णा॒यि नृ॒म्णं नृ॒म्णा॒यि नृ॒म्णं नृ॒म्णा॒यि नृ॒म्णम्।

नि॒धाय्यो॑ वा॒यि नि॒धाय्यो॑ वा॒यि नि॒धाय्यो॑ वा॒यि। ए॒ अ॒स्मे अ॒स्मे।
सुव॒र्न ज्योतीः॑॥८१॥

[४०]

पृ॒थि॒वी स॒मित्। ताम॒ग्निः स॒मिन्धे॑। साऽ॒ग्निः स॒मिन्धे॑। ताम॒हः
स॒मिन्धे॑। सा मा॒ स॒मिद्धा॑। आयु॑षा तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या।
यश॑सा ब्र॒ह्मवर्च॑सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ स॒मिन्ता॑ऽ॒ स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्षः
स॒मित्॥८२॥

तां वा॒युः स॒मिन्धे॑। सा वा॒युः स॒मिन्धे॑। ताम॒हः स॒मिन्धे॑।
सा मा॒ स॒मिद्धा॑। आयु॑षा तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा
ब्र॒ह्मवर्च॑सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ स॒मिन्ता॑ऽ॒ स्वाहा॑। द्यौः स॒मित्।
तामा॑दित्यः स॒मिन्धे॑॥८३॥

साऽऽदि॒त्यः स॒मिन्धे॑। ताम॒हः स॒मिन्धे॑। सा मा॒ स॒मिद्धा॑।
आयु॑षा तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्र॒ह्मवर्च॑सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒
स॒मिन्ता॑ऽ॒ स्वाहा॑। प्रा॒जाप॑त्या मे॒ स॒मिद॑सि स॒पत्न॑क्षय॑णी।
भ्रातृ॒व्यहा॑ मे॒ऽसि॒ स्वाहा॑। अ॒ग्ने॒ व्रत॑पते व्र॒तं च॑रिष्यामि॥८४॥

तच्छ॑केयं तन्मे॑ राध्यताम्। वायो॑ व्रत॑पत् आदि॑त्य व्रत॑पते।
व्र॒तानां॑ व्रत॑पते व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केयं तन्मे॑ राध्यताम्। द्यौः
स॒मित्। तामा॑दित्यः स॒मिन्धे॑। साऽऽदि॒त्यः स॒मिन्धे॑। ताम॒हः
स॒मिन्धे॑। सा मा॒ स॒मिद्धा॑। आयु॑षा तेज॑सा॥८५॥

वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। अन्तरिक्षं समित्। तां वायुः समिन्धे। सा वायुं समिन्धे। तामहं समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया॥८६॥

यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। पृथिवी समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निं समिन्धे। तामहं समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन॥८७॥

अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। प्राजापत्या मे समिदंसि सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यूहा मेऽसि स्वाहा। आदित्य व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं तन्मेऽराधि। वायो व्रतपतेऽग्रे व्रतपते। व्रतानां व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं तन्मेऽराधि॥८८॥

समिथ्समिन्धे व्रतं चरिष्याम्यायुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनाष्टौ च॥—[४१]

शं नो वातः पवतां मातरिश्वा शं नस्तपतु सूर्यः। अहानिशं भवन्तु नः शं रात्रिः प्रतिधीयताम्। शमुषा नो व्युच्छतु शमादित्य उदैतु नः। शिवा नः शन्तमा भव सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि। इडाये वास्त्वंसि वास्तुमद्वास्तुमन्तो भूयास्म मा वास्तोश्छिथ्स्मह्यवास्तुः स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। प्रतिष्ठसि प्रतिष्ठावन्तो भूयास्म मा प्रतिष्ठायाश्छिथ्स्मह्यप्रतिष्ठः स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आ वात वाहि भेषजं वि वात

वाहि॒ यद्र॑पः। त्व॑ हि वि॒श्वभे॑षजो दे॒वानां॑ दू॒त ई॒य॑से। द्वावि॒मौ
वा॒तौ वा॒त आ॒ सिन्धो॒रा प॑रा॒वतः॑॥८९॥

दक्षं॑ मे अ॒न्य आ॒वातु॑ प॒रा॒न्यो वा॑तु॒ यद्र॑पः। यद॑दो वा॑तते
गृ॒हेऽमृ॑तस्य नि॒धिर्हि॑तः। ततो॑ नो दे॒हि जी॒वसे॒ ततो॑ नो धे॒हि
भे॒षज॑म्। ततो॑ नो॒ मह॑ आ॒व॒ह वा॒त आ॒वा॒तु भे॒षज॑म्। श॒म्भूर्म॑यो॒भूर्नो॑
हृ॒दे प्र॒ ण॒ आयू॑षि तारिषत्। इन्द्र॑स्य गृ॒होऽसि॑ तं त्वा॒ प्र॑प॒द्ये स॒गुः
सा॒श्वः। स॒ह य॒न्मे अ॒स्ति ते॒न। भूः प्र॑प॒द्ये भुवः॑ प्र॑प॒द्ये सुवः॑ प्र॑प॒द्ये
भूर्भुवः॑ सुवः॑ प्र॑प॒द्ये वा॒युं प्र॑प॒द्येऽना॑तां दे॒वतां॑ प्र॑प॒द्येऽश्मा॑नमा॒खुणं॑
प्र॑प॒द्ये प्र॒जाप॑तेर्ब्रह्म॒कोशं॑ ब्रह्म॒ प्र॑प॒द्य ओं प्र॑प॒द्ये। अ॒न्तरि॑क्षं म उ॒र्वन्तरं॑
बृ॒हद॑ग्नयः पर्व॒ताश्च॒ यया॒ वा॒तः स्व॒स्त्या स्व॑स्ति॒मान्त॑या॒ स्व॒स्त्या
स्व॑स्ति॒मान॑सानि। प्रा॒णा॒पा॒नौ मृ॒त्योर्मा॑ पा॒तं प्रा॒णा॒पा॒नौ मा मां
हा॒सिष्टं॑ मयि॒ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मय्य॑ग्नि॒स्तेजो॑ दधातु॒ मयि॑ मे॒धां
मयि॑ प्र॒जां मयी॑न्द्र इन्द्रि॒यं द॑धातु॒ मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मयि॑
सू॒र्यो भ्रा॒जो द॑धातु॥९०॥

द्यु॒भिर॑क्तुभिः परि॑पातम॒स्मान॑रि॒ष्टेभिर॑श्विना॒ सौभ॑गेभिः। तन्नो॑
मि॒त्रो वरु॑णो मा॒मह॑न्ता॒मदि॑तिः सिन्धुः पृथि॒वी उ॒त द्यौः। कया॑
नश्चि॒त्र आ भु॑वदूती स॒दावृ॑धः स॒खा। कया॑ शचि॒ष्ठया॑ वृ॒ता। कस्त्वा॑
स॒त्यो म॑दानां॒ म॒हि॒ष्ठो मथ्स॑दन्ध॒सः। दृ॒ढाचि॑दा॒रुजे॑ वसुं। अ॒भी षु
णः स॒खीना॑मवि॒ता ज॑रितृ॒णाम्। श॒तं भ॑वा॒स्यूति॑भिः। वयः॑ सु॒पर्णा

उपसेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि
चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेव बद्धान्॥११॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये। शं योरभिस्रवन्तु
नः। ईशाना वार्याणां क्षयन्तीश्चरषणीनाम्। अपो याचामि भेषजम्।
सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि
यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन। महे
रणां चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव
मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ॥१२॥

आपो जनयथा च नः। पृथिवी शान्ता साऽग्निना शान्ता
सा मे शान्ता शुचं शमयतु। अन्तरिक्षं शान्तं तद्वायुना
शान्तं तन्मे शान्तं शुचं शमयतु। द्यौः शान्ता साऽऽदित्येन
शान्ता सा मे शान्ता शुचं शमयतु। पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षं
शान्तिर्द्यौः शान्तिर्दिशः शान्तिरवान्तरदिशः शान्तिरग्निः शान्तिर्वायुः
शान्तिरादित्यः शान्तिश्चन्द्रमाः शान्तिर्नक्षत्राणि शान्तिरापः शान्ति-
रोषधयः शान्तिर्वनस्पतयः शान्तिर्गौः शान्तिरजा शान्तिरश्वः
शान्तिः पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्राह्मणः शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः
शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। तयाहं शान्त्या सर्वशान्त्या मह्यं
द्विपदे चतुष्पदे च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। एह
श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि

मोत्तिष्ठन्तमनूत्तिष्ठन्तु मा मा॒ः श्रीश्च॒ ह्रीश्च॒ धृतिश्च॒ तपो॑ मे॒धा
 प्रति॑ष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि॑ मा मा हा॑सिषुः। उदायु॑षा
 स्वायु॑षोदोष॑धीना॒ः रसे॑नोत्प॑र्जन्य॑स्य शुष्मे॑णोद॑स्थाम॒मृता॒ः अनु॑।
 तच्चक्षु॑र्दे॒वहि॑तं पुरस्ता॑च्छुक्रमुच्चर॑त्। पश्ये॑म शर॑दः श॒तं जीवे॑म
 शर॑दः श॒तं नन्दा॑म शर॑दः श॒तं मोदा॑म शर॑दः श॒तं भवा॑म शर॑दः
 श॒त॑ः शृ॒णवा॑म शर॑दः श॒तं प्रब्र॑वाम शर॑दः श॒तम॑जीताः स्याम
 शर॑दः श॒तं ज्यो॑क्च सूर्यं दृ॒शे। य उद॑गान्मह॒तोऽर्णवा॑द्विभ्राज॑मानः
 सरि॑रस्य मध्या॒ध्स मा॑ वृष॒भो लो॑हिताक्षः सूर्यो॑ विप॒श्चिन्मन॑सा
 पुना॑तु। ब्रह्म॑णश्चोत॑न्यसि ब्रह्म॑ण आ॒णी स्थो॑ ब्रह्म॑ण आ॒वप॑नमसि
 धारि॑तेयं पृथि॒वी ब्रह्म॑णा म॒ही धा॑रितमे॒नेन॑ मह॒दन्तरि॑क्षं दि॒वं
 दा॑धार पृथि॒वीः सदे॑वां यद॒हं वेद॑ तद॒हं धा॑रयाणि॒ मा
 मद्वे॒दोऽधि॑विस्त्र॑सत्। मे॒धाम॒नीषे॑ मावि॑शता॒ः समी॑ची भूतस्य
 भव्य॑स्याव॑रुध्यै सर्व॑मायु॑रयाणि॒ सर्व॑मायु॑रयाणि। आ॒भिर्गी॑र्भिर्यदतो॑
 न ऊ॒नमा॑प्यायय हरि॒वो वर्ध॑मानः। यदा॑ स्तो॒तृभ्यो॑ महि॑ गो॒त्रा
 रु॒जासि॑ भूयिष्ठभाजो॒ अथ॑ ते स्याम। ब्रह्म॑ प्रावा॑दिष्म॒ तन्नो॑ मा
 हा॑सीत्॥९३॥

परा॒वतो॑ दधातु ब॒द्धां जि॒न्वथ॑ दृ॒शे सप्त॑ च॥ [४२]

नमो॑ वा॒चे या चो॑दिता या चानु॑दिता तस्यै॑ वा॒चे नमो॑ नमो॑
 वा॒चे नमो॑ वा॒चस्प॑तये॒ नम॑ ऋषि॑भ्यो मन्त्र॑कृद्भ्यो मन्त्र॑पति॒भ्यो
 मा मामृष॑यो मन्त्र॑कृतो मन्त्र॑पत॑यः परा॑दुर्मा॒हमृषी॑न्मन्त्र॑कृतो

मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यास९ शिवामदस्तां जुष्टां देवेभ्यः
 शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च
 सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो
 वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये
 तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे प्रजायै पशूनां
 भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा
 पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु
 वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यास९ शुश्रूषेण्यां
 मनुष्यैभ्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै पितरोऽनुमदन्तु। ॐ
 शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं नस्तत्रो मा हासीत् ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

देवा वै सत्रमासत। ऋद्धिपरिमितं यशस्कामाः। तेऽब्रुवन्।
यत्रः प्रथमं यशं ऋच्छात्। सर्वेषां नस्तत्सहासदिति। तेषां कुरुक्षेत्रं
वेदिरासीत्। तस्यै खाण्डवो दक्षिणार्ध आसीत्। तूर्ध्वमुत्तरार्धः।
परीणञ्जघनार्धः। मरुवं उत्करः ॥ १ ॥

तेषां मुखं वैष्णवं यशं आर्च्छत्। तन्न्यकामयत। तेनापाक्रामत्।
तं देवा अन्वायन्। यशोऽवरुरुत्समानाः। तस्यान्वागतस्य।
सव्याद्धनुरजायत। दक्षिणादिष्वः। तस्मादिषुधुन्वं पुण्यजन्म।
यज्ञजन्मा हि ॥ २ ॥

तमेकं सन्तम्। बहवो नाभ्यधृष्णुवन्। तस्मादेकमिषुधुन्वि-
नम्। बहवोऽनिषुधुन्वा नाभिधृष्णुवन्ति। सोऽस्मयत। एकं मा सन्तं
बहवो नाभ्यधर्षिषुरिति। तस्य सिष्मियाणस्य तेजोऽपाक्रामत्।
तद्देवा ओषधीषु न्यमृजुः। ते श्यामाका अभवन्। स्मयाका वै
नामैते ॥ ३ ॥

तत्स्मयाकानां स्मयाकत्वम्। तस्मादीक्षितेनापिगृह्यं
स्मेतव्यम्। तेजसो धृत्यै। स धनुः प्रतिष्कभ्यातिष्ठत्। ता उपदीका
अब्रुवन्वरं वृणामहे। अथ व इमं रन्धयाम। यत्र क्व च खनाम।
तदपोऽभितृणदामेति। तस्मादुपदीका यत्र क्व च खनन्ति।

तदपोऽभितृन्दन्ति ॥ ४ ॥

वारैवृत्तुं ह्यासाम्। तस्य ज्यामप्यादन्। तस्य धनुर्विप्रवमाणं
शिर उदवर्तयत्। तद्वावापृथिवी अनुप्रावर्तत। यत्प्रावर्तत।
तत्प्रवर्ग्यस्य प्रवर्ग्यत्वम्। यद्वाँ(४)इत्यपंतत्। तद्घर्मस्य घर्मत्वम्।
महृतो वीर्यमपत्तदिति। तन्महावीरस्य महावीरत्वम् ॥ ५ ॥

यदस्याः समभरन्। तत्सम्राज्ञः सम्राट्त्वम्। तं स्तुतं
देवतास्त्रेधा व्यगृह्णत। अग्निः प्रातः सवनम्। इन्द्रो माध्यं
दिनं सवनम्। विश्वेदेवास्तृतीयसवनम्। तेनापशीर्ष्णा यज्ञेन
यजमानाः। नाशिषोऽवारुन्धत। न सुवर्गं लोकमभ्यजयन्। ते
देवा अश्विनावब्रुवन् ॥ ६ ॥

भिषजौ वै स्थः। इदं यज्ञस्य शिरः प्रतिधत्तमिति।
तावब्रूतां वरं वृणावहे। ग्रहं एव नावत्रापि गृह्यतामिति।
ताभ्यामेतमाश्विनमगृह्णन्। तावेतद्यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्ताम्।
यत्प्रवर्ग्यः। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। अवाशिषोऽरुन्धत।
अभि सुवर्गं लोकमजयन्। यत्प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। यज्ञस्यैव तच्छिरः
प्रतिदधाति। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। अवाशिषो रुन्धे।
अभि सुवर्गं लोकं जयति। तस्मादेष आश्विनप्रवया इव।
यत्प्रवर्ग्यः ॥ ७ ॥

उत्करो ह्येते तृन्दन्ति महावीरत्वमब्रुवन्नजयन्त्स च ॥ [१]

सावित्रं जुहोति प्रसूत्यै। चतुर्गृहीतेन जुहोति। चतुष्पादः पशवः। पशून्वावरुन्धे। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रतिष्ठति। छन्दांसि देवेभ्योऽपाक्रामन्। न वोऽभागानि हव्यं वक्ष्याम इति। तेभ्य एतच्चतुर्गृहीतमधारयन्। पुरोनुवाक्यायै याज्यायै॥८॥

देवतायै वषट्काराय। यच्चतुर्गृहीतं जुहोति। छन्दांस्येव तत् प्रीणाति। तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यं दीक्षितस्य गृहा(३)इ न होतव्या(३)मिति। हविर्वै दीक्षितः। यज्जुह्यात्। हविष्कृतं यजमानमग्नौ प्रदध्यात्। यत्र जुह्यात्॥९॥

यज्ञपरुरन्तरियात्। यजुरेव वदेत्। न हविष्कृतं यजमानमग्नौ प्रदधाति। न यज्ञपरुरन्तरेति। गायत्री छन्दांस्यत्यमन्यत। तस्यै वषट्कारोऽभ्यय्य शिरोऽच्छिनत्। तस्यै द्वेधा रसः परापतत्। पृथिवीमर्धः प्राविशत्। पशूनर्धः। यः पृथिवीं प्राविशत्॥१०॥

स खंदिरोऽभवत्। यः पशून्। सोऽजाम्। यत्खादिर्यभिर्भवति। छन्दसामेव रसेन यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यदौदुम्बरी। ऊर्वा उदुम्बरः। ऊर्जैव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यद्वैणवी। तेजो वै वेणुः॥११॥

तेजसैव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यद्वैकङ्कती। भा एवावरुन्धे। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यभिमादत्ते प्रसूत्यै।

अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनौ॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु आस्ता॑म्।
 पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामित्या॑ह॒ यत्यै॑। वज्रं॑ इ॒व वा ए॒षा। यद॑भिः॒।
 अ॒भि॒र॒सि ना॒रि॒र॒सीत्या॑ह॒ शान्त्यै॑॥१२॥

अ॒ध्व॒र॒कृ॒द्दे॒वेभ्य॑ इत्या॒ह। य॒ज्ञो वा अ॑ध्व॒रः। य॒ज्ञ॒कृ॒द्दे॒वेभ्य॑ इति॒
 वा॒वैत॑दा॒ह। उ॒त्तिष्ठ॑ ब्रह्म॒णस्प॑त॒ इत्या॑ह॒। ब्रह्म॑णै॒व य॒ज्ञस्य॑
 शि॒रोऽच्छै॑ति। प्रै॒तु ब्रह्म॑ण॒स्पति॑रित्या॒ह। प्रेत्यै॑व य॒ज्ञस्य॑
 शि॒रोऽच्छै॑ति। प्र॒ दे॒व्यैतु॑ सू॒नृते॒त्याह॑। य॒ज्ञो वै सू॒नृता॑।
 अ॒च्छा वी॒रं न॑र्यं प॒ङ्क्ति॑रा॒धस॑मित्या॒ह॥१३॥

पा॒ङ्क्तो हि य॒ज्ञः। दे॒वा य॒ज्ञं न॑यन्तु न॒ इत्या॑ह॒। दे॒वाने॒व
 य॒ज्ञ॒नियः॑ कुरु॒ते। दे॒वीं द्या॒वापृ॑थि॒वी अ॒नु मे म॑सा॒थामि॒त्याह॑।
 आ॒भ्यामे॒वानु॑मतो य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॑म्भ॒रति॑। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य म॒खस्य॑
 शि॒र इत्या॑ह॒। य॒ज्ञो वै म॒खः। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य य॒ज्ञस्य॑ शि॒र
 इति॒ वा॒वैत॑दा॒ह। म॒खाय॑ त्वा म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्ण इत्या॑ह॒।
 नि॒र्दिश्यै॒वैन॑द्ध॒रति॑॥१४॥

त्रि॒र॒हर॑ति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑ य॒ज्ञस्य॑
 शि॒रः स॑म्भ॒रति॑। तू॒ष्णीं च॑तु॒र्थं ह॑रति। अ॒प॒रि॒मि॒तादे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः
 स॑म्भ॒रति॑। मृ॒त्ख॒नाद॑ग्रे॒ हर॑ति। तस्मा॑न्मृ॒त्ख॒नः क॑रु॒ण्यं॒तरः। इ॒य॒त्य॒ग्रं
 आसी॑रित्या॒ह। अ॒स्यामे॒वाछ॑म्ब॒द्धारं॑ य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॑म्भ॒रति॑। ऊ॒र्जं
 वा ए॒तं र॑सं पृथि॒व्या उ॑प॒दी॒का उ॒द्दि॑हन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव
रसं पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रं ह्येतत्पृथिव्याः।
यद्वल्मीकः। अबधिरो भवति। य एवं वेद। इन्द्रो वृत्राय
वज्रमुदयच्छत्। स यत्र यत्र पराक्रमत॥१६॥

तन्नाद्धियत। स पूतीकस्तुम्बे पराक्रमत। सोऽद्धियत।
सोऽब्रवीत्। ऊतिं वै मे धा इति। तदूतीकानामूतीकत्वम्।
यदूतीका भवन्ति। यज्ञायैवोतिं दधति। अग्निजा असि प्रजापते
रेत इत्याह। य एव रसः पशून्प्राविशत्॥१७॥

तमेवावरुन्धे। पश्चैते सम्भारा भवन्ति। पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव
यज्ञः। तस्य शिरः सम्भरति। यद्ग्राम्याणां पशूनां चर्मणा सम्भरति।
ग्राम्यान्पशूञ्छुचाऽर्पयेत्। कृष्णाजिनेन सम्भरति। आरण्यानेव
पशूञ्छुचार्षयति। तस्मात्समावन्त्पशूनां प्रजायमानानाम्॥१८॥

आरण्याः पशवः कर्नीयाः सः। शुचा ह्यृताः। लोमतः
सम्भरति। अतो ह्यस्य मेध्यम्। परिगृह्या यन्ति। रक्षसामपहत्यै।
बहवो हरन्ति। अपचितिमेवास्मिन्दधति। उद्धते सिकतोपोप्ते
परिश्रिते निदधति शान्त्यै। मदन्तीभिरुपं सृजति॥१९॥

तेज एवास्मिन्दधाति। मधु त्वा मधुला करोत्वित्याह।
ब्रह्मणैवास्मिन्तेजो दधाति। यद्ग्राम्याणां पात्राणां कृपालैः
सः सृजेत्। ग्राम्याणि पात्राणि शुचाऽर्पयेत्। अर्मकृपालैः

स॑सृ॒जति॑। ए॒तानि॑ वा अ॒नुपजी॑वनी॒यानि॑। तान्ये॒व शु॒चार्प॑यति।
 शर्करा॑भिः स॑सृ॒जति॑ धृ॒त्यै। अथो॑ श॒न्त्वाय॑। अ॒ज॒लो॒मैः
 स॑सृ॒जति॑। ए॒षा वा अ॒ग्नेः प्रि॒या त॒नूः। यद॒जा। प्रि॒ययै॒वैनं॑ त॒नुवा॑
 स॑सृ॒जति॑। अथो तेज॑सा। कृ॒ष्णाजि॑नस्य॒ लोम॑भिः स॑सृ॒जति॑।
 य॒ज्ञो वै कृ॑ष्णाजि॒नम्। य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञं स॑सृ॒जति॑॥२०॥

य॒ज्याये॑ न जुहुयादविशद्वेणुः शान्त्यै पङ्क्तिराधसमित्याह हरति दिहन्ति पुराक्रमताविंशत् प्रजायमानानां
 सृजति शन्त्वायाष्टौ च॥ [२]

परि॑श्रिते करोति। ब्र॒ह्मव॑र्चसस्य॒ परि॑गृहीत्यै। न कु॒र्वन्न॑भि
 प्रा॑ण्यात्। यत्कु॒र्वन्न॑भि प्रा॒ण्यात्। प्रा॒णाञ्छु॑चार्पयेत्। अ॒प॒हाय॑
 प्राणि॑ति। प्रा॒णानां॑ गोपी॒थाय॑। न प्र॑व॒र्ग्यं चाऽऽदि॑त्यं चा॒न्तरे॑यात्।
 यद॑न्तरे॒यात्। दु॒श्चर्मा॑ स्यात्॥२१॥

तस्मा॒न्नान्त॑राय्यम्। आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। वेणु॑ना करोति।
 तेजो॑ वै वेणुः। तेजः॑ प्र॒व॒र्ग्यः। तेज॑सै॒व तेजः॑ स॒मर्ध॑यति। म॒खस्य॑
 शिरो॑ऽसीत्याह। य॒ज्ञो वै म॒खः। तस्यै॒तच्छि॑रः। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॥२२॥

तस्मा॑दे॒वमा॑ह। य॒ज्ञस्य॑ प॒दे स्थ॑ इत्याह। य॒ज्ञस्य॑ ह्ये॒ते प॒दे।
 अथो॑ प्रति॑ष्ठित्यै। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा छ॒न्दसा॑ करो॒मीत्या॑ह। छ॒न्दोभि॑रे॒वैनं॑
 करोति। त्र्यु॑द्धिं करोति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॑मा॒प्त्यै।
 छ॒न्दोभिः॑ करोति॥२३॥

वी॒र्यं॑ वै छ॒न्दांसि॑। वी॒र्येणै॒वैनं॑ करोति। यजु॑षा॒ बिलं॑ करोति॒

व्यावृ॑त्यै। इयं॑ तं करोति। प्र॒जाप॑तिना यज्ञमु॒खेन॑ सम्मि॑तम्। इयं॑
तं करोति। य॒ज्ञप॒रुषा॑ सम्मि॑तम्। इयं॑ तं करोति। ए॒ताव॒द्वै पु॒रुषे॑
वी॒र्यम्। वी॒र्यस॑म्मितम्॥२४॥

अ॒प॒रि॒मि॒तं करोति। अ॒प॒रि॒मि॒त॒स्याव॑रुद्धौ। प॒रि॒ग्री॒वं करोति॑
धृ॒त्यै। सूर्य॑स्य॒ हर॑सा श्रा॒येत्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। अ॒श्व॒श॒केन॑
धूप॑यति। प्रा॒जाप॒त्यो वा अ॒श्वः स॑यो॒नित्वा॑य। वृ॒ष्णो अ॒श्वस्य॑
नि॒ष्पद॑सीत्या॑ह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्यो वृ॒षाऽश्वः। तस्य॑ छ॒न्दांसि॑
नि॒ष्पत्॥२५॥

छ॒न्दा॑भिरे॒वैनं॑ धूप॑यति। अ॒र्चिषे॑ त्वा शो॒चिषे॑ त्वे॒त्याह।
तेजं॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। वा॒रु॒णोऽभी॑द्धः। मै॒त्रियो॑पैति॒ शान्त्यै॑।
सि॒द्धौ त्वे॒त्याह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। दे॒वस्त्वा॑ स॒वितो॑द्व॒पत्वित्या॑ह।
स॒वितृ॑प्रसूत ए॒वैनं॑ ब्र॒ह्म॑णा दे॒वता॑भि॒रुद्व॑पति। अ॒प॒द्य॑मानः
पृ॒थि॒व्यामा॑शा दि॒श आ॑पृ॒णेत्या॑ह॥२६॥

तस्मा॑द॒ग्निः सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑ विभा॑ति। उ॒त्तिष्ठ॑ बृ॒हन्म॑वो॒र्ध्वस्तिष्ठ॑
ध्रु॒वस्त्व॑मित्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। ई॒श्व॒रो वा ए॒षोऽन्यो॑ भवि॑तोः। यः
प्र॒व॒र्ग्यम॑न्वीक्ष॑ते। सूर्य॑स्य त्वा चक्षु॑षाऽन्वी॑क्ष॒ इत्या॑ह। चक्षु॑षो
गोपी॑थाय। ऋ॒जवे॑ त्वा सा॒धवे॑ त्वा सु॒क्षित्यै॑ त्वा भू॒त्यै त्वे॒त्याह।
इयं॑ वा ऋ॒जुः। अ॒न्तरि॑क्ष॒ सा॒धु। अ॒सौ सु॑क्षि॒तिः॥२७॥

दि॒शो भू॑तिः। इ॒माने॒वास्मै॑ लो॒कान्क॑ल्पयति। अथो॒ प्रति॑ष्ठित्यै।

इदम॒हम॒मुमा॑मुष्याय॒णं वि॒शा प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हामीत्या॒ह।
 वि॒शैवैनं॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हति। वि॒शेति॑ राज॒न्यस्य॑ ब्रूयात्।
 वि॒शैवैनं॑ पर्यू॑हति। प॒शुभि॒रिति॑ वैश्यस्य। प॒शुभि॒रेवैनं॑ पर्यू॑हति।
 अ॒सुर्यं॑ पात्र॒मना॑च्छृण्णम्॥२८॥

आच्छृ॑णत्ति। दे॒व॒त्राकः॑। अ॒ज॒क्षी॒रेणाऽऽच्छृ॑णत्ति। प॒र॒मं वा
 ए॒तत्प॒र्यः॑। यद॑ज॒क्षी॒रम्। प॒र॒मे॒णैवैनं॑ प॒य॒साऽऽच्छृ॑णत्ति। य॒जुषा॑
 व्यावृ॑त्यै। छ॒न्दो॑भि॒राच्छृ॑णत्ति। छ॒न्दो॑भि॒र्वा ए॒ष क्रि॑यते। छ॒न्दो॑भि॒रेव
 छ॒न्दा॒ऽस्याच्छृ॑णत्ति। छृ॒न्धि वाच॑मित्या॒ह। वाच॑मे॒वाव॑रुन्धे।
 छृ॒न्ध्यूर्ज॑मित्या॒ह। ऊ॒र्जमे॒वाव॑रुन्धे। छृ॒न्धि ह॒विरि॑त्या॒ह।
 ह॒विरे॑वाकः॑। दे॒वं प॒र॒श्चर॑ स॒ध्यास॑न्त्वेत्या॒ह। य॒थाय॑जु॒रेवै॑तत्॥२९॥

स्याद्यत्प्रवर्ग्यश्छन्दोभिः करोति वीर्यसम्मितं छन्दांसि निष्पत्पुणेत्याह सुक्षितिरनाच्छृण्व्छन्दाऽस्याच्छृण्वत्यष्टौ च॥

[३]

ब्र॒ह्मन्प्र॑चरिष्यामो॒ होत॑र्घर्मम॒भिष्टु॑हीत्या॒ह। ए॒ष वा ए॒तर्हि॑
 बृ॒हस्प॑तिः। यद्वृ॒ह्मा। तस्मा॑ ए॒व प्र॑ति॒प्रोच्य॑ प्रच॑रति। आ॒त्मनो॑ऽना॒त्यै।
 य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वेत्या॒ह। ए॒ता वा ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑। ताभि॑रे॒वैन॑
 स॒मर्ध॑यति। म॒द॒न्तीभिः॑ प्रोक्ष॑ति। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति॥३०॥

अ॒भि॒पूर्वं॑ प्रोक्ष॑ति। अ॒भि॒पूर्वमे॒वास्मि॑न्तेजो॑ दधाति। त्रिः
 प्रोक्ष॑ति। त्र्या॒वृद्धि॑ य॒ज्ञः। अथो॑ मे॒ध्य॒त्वाय॑। हो॒ताऽन्वा॑ह।
 रक्ष॑साम॒प॒हत्यै॑। अ॒न॒वान॑म्। प्रा॒णाना॑ऽस॒न्त॒त्यै। त्रि॒ष्टुभः॑
 स॒तीर्गा॑य॒त्रीरि॒वान्वा॑ह॥३१॥

गाय॒त्रो हि प्रा॒णः। प्रा॒णमे॒व यज॑माने दधाति। सन्त॑त॒मन्वा॑ह।
प्रा॒णाना॑म॒न्नाद्य॑स्य॒ सन्त॑त्यै। अथो॒ रक्ष॑साम॒प॒ह॒त्यै। यत्प॑रि॒मिता
अनु॑ब्रूयात्। परि॑मित॒मव॑रुन्धीत। अप॑रि॒मिता॒ अन्वा॑ह।
अप॑रि॒मित॒स्याव॑रुद्धौ। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑॥३२॥

यत्प्र॑व॒र्ग्यः। ऊ॒र्ध्व॒ञ्जः। यन्मौ॒ञ्जो वे॒दो भव॑ति। ऊ॒र्जे॒व य॒ज्ञस्य॒
शि॒रः॒ सम॑र्धयति। प्रा॒णा॒हुती॑र्जु॒होति॑। प्रा॒णाने॒व यज॑माने दधाति।
स॒प्त जु॑होति। स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति।
दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता मध्वा॑ऽन॒क्तित्या॑ह॥३३॥

तेज॑सै॒वैन॑मनक्ति। पृथि॒वीं तप॑स॒स्त्राय॑स्वेति॒ हिर॑ण्य॒मुपा॑स्यति।
अ॒स्या अन॑तिदाहाय। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। अ॒ग्निः
सर्वा॑ दे॒वताः॑। प्र॒ल॒वाना॑दी॒प्योपा॑स्यति। दे॒वता॑स्वे॒व य॒ज्ञस्य॒ शि॒रः
प्रति॑दधाति। अप्र॑तिशी॒र्णाग्रं॑ भवति। ए॒तद्व॑र्हि॒रह्ये॑षः॥३४॥

अ॒र्चि॒र॒सि शो॒चि॒रसी॑त्या॒ह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्ब्रह्मव॒र्चसं॑ द॒धाति॑।
स॒सी॒दस्व॑ म॒हा॒ अ॒सीत्या॑ह। म॒हान् ह्ये॑षः। ब्र॒ह्मवा॑दि॒नो वद॑न्ति।
ए॒ते वाव॑ त ऋ॒त्विजः॑। ये द॑र्शपूर्णमा॒सयोः॑। अथ॑ क॒था होता॑
यज॑मानायाऽऽशि॒षो नाशा॑स्त॒ इति॑। पु॒रस्ता॑दाशीः॒ खलु॑ वा अ॒न्यो
य॒ज्ञः। उ॒परि॑ष्ठादाशीर॒न्यः॥३५॥

अ॒ना॒धृ॒ष्या पु॒रस्ता॑दिति॒ यदे॒तानि॒ यजू॑ऽप्या॒ह। शी॒र्ष॒त
ए॒व य॒ज्ञस्य॒ यज॑मान आ॒शिषो॑ऽव॒रुन्धे॑। आयुः॒ पु॒रस्ता॑दाह।

प्रजां दक्षिणतः। प्राणं पश्चात्। श्रोत्रमुत्तरतः। विधृतिमुपरिष्ठात्।
 प्राणानेवास्मै समीचो दधाति। ईश्वरो वा एष दिशोऽनून्मदितोः।
 यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति॥३६॥

मनोरश्वासि भूरिपुत्रेतीमामभिमृशति। इयं वै मनोरश्वा
 भूरिपुत्रा। अस्यामेव प्रतितिष्ठत्यनुन्मादाय। सूपसदा मे भूया
 मा मां हिंसीरित्याहाहिंसायै। चितः स्थ परिचित इत्याह।
 अपचितिमेवास्मिन्दधाति। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। असौ
 खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तस्य मरुतो रश्मयः॥३७॥

स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्वेत्याह। अमुमेवाऽऽदित्यं
 रश्मिभिः पर्यूहति। तस्मादसावादित्योऽमुष्मिल्लोके रश्मिभिः
 पर्यूढः। तस्माद्राजा विशा पर्यूढः। तस्माद्रामणीः संजातैः पर्यूढः।
 अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आच्छत्। यद्विकङ्कताः परिधयो
 भवन्ति। भा एवावरुन्धे। द्वादश भवन्ति॥३८॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवावरुन्धे। अस्ति
 त्रयोदशो मास इत्याहुः। यत्रयोदशः परिधिर्भवति। तेनैव
 त्रयोदशं मासमवरुन्धे। अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसीत्याहु व्यावृत्त्यै।
 दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्ठाद्विरण्यमधि निदधाति। अमुष्या
 अनतिदाहाय। अथो अभ्यामेवैनमुभयतः परिगृह्णाति। अरहन्
 बिभर्षि सायंकानि धन्वेत्याह॥३९॥

स्तौत्येवैनमेतत्। गायत्रमसि त्रैष्टुभमसि जागृतमसीति
धुवित्राण्यादत्ते। छन्दोभिरेवैनान्यादत्ते। मधु मध्विति धूनीति।
प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति। त्रिः परिर्यन्ति। त्रिवृद्धि
प्राणः। त्रिः परिर्यन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परिर्यन्ति। षट्थसम्पद्यन्ते।
षड्वा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। यो वै घर्मस्य प्रियां
तनुवमाक्रामति। दुश्कर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां
तनुवमाक्रामति। यन्त्रिः परीत्य चतुर्थं पर्येति। एतां ह वा
अस्योग्रदेवो राजनिराचक्राम॥४१॥

ततो वै स दुश्कर्माऽभवत्। तस्मात्त्रिः परीत्य न चतुर्थं
परीयात्। आत्मनो गोपीथाय। प्राणा वै धुवित्राणि। अव्यतिषङ्गं
धून्वन्ति। प्राणानामव्यतिषङ्गाय कृत्यै। विनिषद्य धून्वन्ति। दिक्ष्वेव
प्रतितिष्ठन्ति। ऊर्ध्वं धून्वन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समंष्ट्यै। सर्वतो
धून्वन्ति। तस्मादयं सर्वतः पवते॥४२॥

दधातीवान्वाह यज्ञस्याहैष उपरिष्ठादाशीरन्यो व्यास्थापर्यन्ति रश्मयो भवन्ति धन्वेत्याह यज्ञश्चक्राम समंष्ट्यै
द्वे च॥

[४]

अग्निष्ठा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु गायत्रेण छन्दसेत्याह।
अग्निरेवैनं वसुभिः पुरस्ताद्रोचयति गायत्रेण छन्दसा। स
मा रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। इन्द्रस्त्वा
रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयतु त्रैष्टुभेन छन्दसेत्याह। इन्द्र एवैनं

रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयति त्रैष्टुभेन छन्दसा। स मां रुचितो
 रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। वरुणस्त्वाऽऽदित्यैः
 पश्चाद्रोचयतु जागतेन छन्दसेत्याह। वरुण एवैनमादित्यैः
 पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा॥४३॥

स मां रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते।
 द्युतानस्त्वां मारुतो मरुद्भिर्रुत्तरतो रोचयत्वानुष्टुभेन छन्दसेत्याह।
 द्युतान एवैनं मारुतो मरुद्भिर्रुत्तरतो रोचयत्वानुष्टुभेन छन्दसा। स
 मां रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। बृहस्पतिस्त्वा
 विश्वैर्देवैरुपरिष्ठाद्रोचयतु पाङ्केन छन्दसेत्याह। बृहस्पतिरेवैनं
 विश्वैर्देवैरुपरिष्ठाद्रोचयति पाङ्केन छन्दसा। स मां रुचितो
 रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते॥४४॥

रोचितस्त्वं देव घर्म देवेष्वसीत्याह। रोचितो ह्येष
 देवेषु। रोचिषीयाहं मनुष्येष्वित्याह। रोचत एवेष मनुष्येषु।
 सम्राड्वर्म रुचितस्त्वं देवेष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यसीत्याह।
 रुचितो ह्येष देवेष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी। रुचितोऽहं
 मनुष्येष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भूयासमित्याह। रुचित
 एवेष मनुष्येष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। रुगंसि
 रुचं मयि धेहि मयि रुगित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते।
 तं यदेतैर्यजुर्भिररोचयित्वा। रुचितो घर्म इति प्रब्रूयात्।

अरोचुकोऽध्वर्युः स्यात्। अरोचुको यजमानः। अथ यदेनमेतैर्यजुर्भी
रोचयित्वा। रुचितो घर्म इति प्राह। रोचुकोऽध्वर्युर्भवति। रोचुको
यजमानः॥४५॥

पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा पाङ्केन छन्दसा स मां रुचितो रोचयेत्याहाशिपमेवैतामाशांस्ते शास्तेऽष्टौ
च॥

[५]

शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। ग्रीवा उपसदः।
पुरस्तादुपसदां प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। ग्रीवास्वेव यज्ञस्य शिरः
प्रतिदधाति। त्रिः प्रवृणक्ति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो
यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥४६॥

ऋतुभ्य एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। द्वादशकृत्वः प्रवृणक्ति।
द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरादेव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे।
चतुर्विंशतिः सम्पद्यन्ते। चतुर्विंशतिरर्धमासाः। अर्धमासेभ्य एव
यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। अथो खलु। सकृदेव प्रवृज्यः। एकं हि
शिरः॥४७॥

अग्निष्टोमे प्रवृणक्ति। एतावान् वै यज्ञः। यावानग्निष्टोमः।
यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। नोक्थ्ये प्रवृज्यात्। प्रजा
वै पशव उक्थानि। यदुक्थ्ये प्रवृज्यात्। प्रजां पशूनस्य निर्दहेत्।
विश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृणक्ति॥४८॥

पृष्ठानि वा अच्युतं च्यावयन्ति। पृष्ठैरेवास्मा अच्युतं
च्यावयित्वाऽवरुन्धे। अपश्यं गोपामित्याह। प्राणो वै गोपाः।

प्राणमेव प्रजासु वियातयति। अपश्यं गोपामित्याह। असौ वा
आदित्यो गोपाः। स हीमाः प्रजा गोपायति। तमेव प्रजानां
गोप्तां कुरुते। अनिपद्यमानमित्याह॥४९॥

न ह्येष निपद्यते। आ च परा च पृथिभिश्चरन्तमित्याह। आ
च ह्येष परा च पृथिभिश्चरति। स सध्रीचीः स विषूचीर्वसान्
इत्याह। सध्रीचीश्च ह्येष विषूचीश्च वसानः प्रजा अभि विपश्यति।
आवरीवर्ति भुवनेष्वन्तरित्याह। आ ह्येष वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र
प्रावीर्मधु माध्वीभ्यां मधु माधूचीभ्यामित्याह। वासन्तिकावेवास्मां
ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निना गतेत्याह॥५०॥

ग्रेष्मावेवास्मां ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निना गतेत्याह।
अग्निर्ह्यवैषोऽग्निना सङ्गच्छते। स्वाहा समग्निस्तपसा गतेत्याह।
पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। धर्ता दिवो विभासि रजंसः
पृथिव्या इत्याह। शारदावेवास्मां ऋतू कल्पयति॥५१॥

दिवि देवेषु होत्रा यच्छेत्याह। होत्राभिरेवेमाँल्लोकान्त्सन्द-
धाति। विश्वासां भुवां पतु इत्याह। हैमन्तिकावेवास्मां ऋतू
कल्पयति। देवश्रूस्त्वं देव घर्म देवान्पाहीत्याह। शैशिरावेवास्मां
ऋतू कल्पयति। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ देवायुवमित्याह। या
वै मेध्या वाक्। सा तपोजाः। तामेवावरुन्धे॥५२॥

गर्भो देवानामित्याह। गर्भो ह्येष देवानाम्। पिता

मंतीनामित्याह। प्रजा वै मृतयः। तासामेष एव पिता।
यत्प्रवर्ग्यः। तस्मादेवमाह। पतिः प्रजानामित्याह। पतिर्ह्येष
प्रजानाम्। मतिः कवीनामित्याह॥५३॥

मतिर्ह्येष कवीनाम्। सं देवो देवेन सवित्रा यतिष्ठ सः
सूर्येणारुक्तेत्याह। अमुं चैवाऽऽदित्यं प्रवर्ग्य च सःशास्ति।
आयुर्दास्त्वमस्मभ्यं घर्म वर्चोदा असीत्याह। आशिषमेवैतामा
शास्ते। पिता नोऽसि पिता नो बोधेत्याह। बोधयत्येवैनम्। न वै
तेऽवकाशा भवन्ति। पत्न्यै दशमः। नव वै पुरुषे प्राणाः॥५४॥

नाभिर्दशमी। प्राणानेव यजमाने दधाति। अथो दशाक्षरा
विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। यज्ञस्य
शिरोऽच्छिद्यत। तद्देवा होत्राभिः प्रत्यदधुः। ऋत्विजोऽवेक्षन्ते।
एता वै होत्राः। होत्राभिरेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति॥५५॥

रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानां
सृष्ट्यै। रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै पर्जन्यो वर्षति। वर्षुः पर्जन्यो
भवति। सं प्रजा एधन्ते। रुचितमवेक्षन्ते। रुचितं वै ब्रह्मवर्चसम्।
ब्रह्मवर्चसिनो भवन्ति॥५६॥

अधीयन्तोऽवेक्षन्ते। सर्वमायुर्यन्ति। न पत्यवेक्षेत।
यत्पत्यवेक्षेत। प्रजायेत। प्रजां त्वस्यै निर्दहेत्। यन्नावेक्षेत।
न प्रजायेत। नास्यै प्रजां निर्दहेत्। तिरस्कृत्य यजुर्वाचयति।

प्रजायते। नास्यै॑ प्रजां निर्दहति। त्वष्टी॑मती ते सपेयेत्याह।
सपा॒द्धि प्रजाः प्रजाय॑न्ते॥५७॥

ऋतवो॑ हि शिरः॑ सर्वपृष्ठे॑ प्रवृणु॑त्तन्निपद्यमानमित्याह गतेत्याह शार्दावेवास्मां ऋतू कल्पयति रुन्धे कवीनामित्याह प्राणाः प्रतिदधाति भवन्ति वाचयति चत्वारि॑ च॥[६]

देवस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इति॑ रश॒नामाद॑त्ते प्रसू॑त्यै।
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्याह। अ॒श्विनौ॑ हि दे॒वानां॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्।
पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामित्या॑ह यत्यै॑। आ॒ददे॑ऽदि॒त्यै रा॒स्नाऽसी॑त्याह
यजुं॑ष्कृत्यै। इ॒ड ए॒ह्यदि॑त ए॒हि सर॑स्व॒त्येही॑त्याह। ए॒तानि॑ वा अ॒स्यै
दे॒वना॑मानि॑। दे॒वना॑मै॒रेवैना॑माह्वयति। असा॒वेह्यसा॒वेह्यसा॒वेही॑त्याह।
ए॒तानि॑ वा अ॒स्यै मनु॑ष्यना॒मानि॑॥५८॥

मनु॑ष्यना॒मैरेवैना॑माह्वयति। षट्थ॑सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋत॑वः।
ऋ॒तुभि॑रे॒वैना॑माह्वयति। अ॒दि॒त्या उ॒ष्णीष॑म॒सीत्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वै-
तत्। वा॒युर॑स्यै॒ड इत्या॑ह। वा॒युदे॒वत्यो॑ वै व॒त्सः। पू॒षा
त्वो॒पाव॑सृज॒त्वित्या॑ह। पौ॒ष्णा वै दे॒वत॑या प॒शवः॑॥५९॥

स्वयै॑वैनं दे॒वत॑यो॒पाव॑सृजति। अ॒श्विभ्यां॑ प्रदा॑पयेत्याह।
अ॒श्विनौ॑ वै दे॒वानां॑ भिष॒जौ। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति। यस्ते
स्तनः॑ शश॒य इत्या॑ह। स्तौत्ये॒वैन॑म्। उ॒स्रं घ॒र्मः शि॒ःषो॒स्रं घ॒र्म
पा॑हि घ॒र्माय॑ शि॒ःषेत्या॑ह। यथा॑ ब्रूयाद॒मुष्मै॑ दे॒हीति॑। ता॒दृगे॒व तत्।
बृ॒हस्प॑ति॒स्त्वोप॑ सीद॒त्वित्या॑ह॥६०॥

ब्रह्म॑ वै दे॒वानां॑ बृ॒हस्प॑तिः। ब्रह्म॑णै॒वैना॑मुप॑सीदति। दान॑वः

स्थ॒ पेर॑व॒ इत्या॑ह। मे॒ध्या॑ने॒वैनान्क॑रोति। वि॒ष्व॒ग्वृ॒तो लो॑हि॒तेने॒त्याह॑
 व्यावृ॑त्त्यै। अ॒श्विभ्या॑ पि॒न्वस्व॒ सर॑स्वत्यै पि॒न्वस्व॒ पू॒ष्णे पि॑न्वस्व॒
 बृह॑स्पतये पि॒न्वस्वे॒त्याह॑। ए॒ताभ्यो॒ ह्येषा॑ दे॒वता॑भ्यः पि॒न्वते॑। इन्द्रा॑य
 पि॒न्वस्वेन्द्रा॑य पि॒न्वस्वे॒त्याह॑। इन्द्र॑मे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति।
 द्वि॒रिन्द्रा॑येत्या॑ह॥६१॥

तस्मा॑दिन्द्रो॑ दे॒वता॑नां भूयिष्ठ॒भाक्त॑मः। गा॒य॒त्रोऽसि॑ त्रैष्टु॒भोऽसि॑
 जा॒गत॑म॒सीति॑ शफोपय॒माना॑दत्ते। छ॒न्दो॑भिरे॒वैना॑नादत्ते। स॒होर्जो॑
 भा॒गेनो॑प॒मेही॒त्याह॑। ऊ॒र्ज ए॒वैनं॑ भा॒गम॑कः। अ॒श्विनौ॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑
 शि॒रः प्र॑ति॒दध॑तावब्रूताम्। आ॒वाभ्या॑मे॒व पूर्वा॑भ्यां वष॑ट्कियाता
 इति॑। इन्द्रा॑श्विना मधु॑नः सा॒र॒घस्ये॒त्याह॑। अ॒श्विभ्या॑मे॒व पूर्वा॑भ्यां
 वष॑ट्करोति। अथो॑ अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति॥६२॥

घ॒र्म पा॑त वसवो॒ यज॑ता॒ वडि॒त्याह॑। वसू॑ने॒व भा॑ग॒धेये॑न॒
 सम॑र्धयति। यद्व॑षट्कुर्यात्। या॒तया॑मा॒ऽस्य॑ वष॑ट्कारः स्या॑त्। यन्न
 व॑षट्कुर्यात्। रक्षा॑सि॒ य॒ज्ञः ह॑न्युः। वडि॒त्याह॑। प॒रोक्ष॑मे॒व
 वष॑ट्करोति। नास्य॑ या॒तया॑मा वष॑ट्कारो भव॑ति। न य॒ज्ञः रक्षा॑सि
 घ्न॑न्ति॥६३॥

स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मये॑ वृष्टि॒वन॑ये जुहोमीत्या॑ह। यो
 वा अ॑स्य॒ पु॒ण्यो र॒श्मिः। स वृष्टि॒वनिः॑। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति।
 मधु॑ ह॒विर॒सीत्या॑ह। स्व॒दय॑त्ये॒वैनम्॑। सूर्य॑स्य॒ तप॑स्त॒पेत्या॑ह।

यथायजुरेवैतत्। द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीत्याह।
 द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं परिगृह्णाति॥६४॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामीत्याह। अन्तरिक्षेणैवैनमुपयच्छति।
 न वा एतं मनुष्यो भर्तुमरहति। देवानां त्वा पितॄणामनुमतो
 भर्तुः शक्यमित्याह। देवैरेवैनं पितृभिरनुमत आदत्ते। वि वा
 एनमेतदर्धयन्ति। यत्पश्चात्प्रवृज्यं पुरो जुह्वति। तेजोऽसि
 तेजोऽनु प्रेहीत्याह। तेजं एवास्मिन्दधाति। दिविस्पृङ्गा
 मां हिःसीरन्तरिक्षस्पृङ्गा मां हिःसीः पृथिविस्पृङ्गा मां
 हिःसीरित्याहाहिःसायै॥६५॥

सुवरसि सुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ दिवो मां पाहीत्याह।
 आशिषमेवैतामा शास्ते। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। आत्मा
 वायुः। उद्यत्यं वातनामान्याह। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति।
 अनवानम्। प्राणानां सन्तत्यै। पश्चाह॥६६॥

पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। अग्नये
 त्वा वसुमते स्वाहेत्याह। असौ वा आदित्योऽग्निर्वसुमान्। तस्मां
 एवैनं जुहोति। सोमाय त्वा रुद्रवते स्वाहेत्याह। चन्द्रमा वै
 सोमो रुद्रवान्। तस्मां एवैनं जुहोति। वरुणाय त्वाऽऽदित्यवते
 स्वाहेत्याह॥६७॥

अप्सु वै वरुण आदित्यवान्। तस्मां एवैनं जुहोति। बृहस्पतये

त्वा विश्वदे॑व्यावते॒ स्वाहेत्या॑ह। ब्रह्म॑ वै दे॒वानां॑ बृह॒स्पतिः॑। ब्रह्म॑णै॒वैनं॑
जुहोति। स॒वित्रे॑ त्व॒र्भुमते॑ वि॒भुमते॑ प्र॒भुमते॑ वाज॑वते॒ स्वाहेत्या॑ह।
सं॒वत्स॒रो वै स॑वि॒तर्भु॑मान् वि॒भुमान्प्र॑भुमान् वाज॑वान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑
जुहोति। य॒माय॒ त्वाऽङ्गि॑रस्वते पि॒तृमते॑ स्वाहेत्या॑ह। प्रा॒णो वै
य॒मोऽङ्गि॑रस्वान्पितृ॑मान्॥६८॥

तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। ए॒ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यो जुहोति। द॒श
सम्प॑द्यन्ते। द॒शाक्ष॑रा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॑मवरु॒न्धे।
रौहि॑णाभ्यां॒ वै दे॒वाः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। तद्रौहि॑णयो॒ रौहि॑ण॒त्वम्।
यद्रौहि॑णौ भव॑तः। रौहि॑णाभ्यामे॒व तद्य॑ज॒मानः॑ सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति।
अ॒ह॒ज्योतिः॑ के॒तुना॑ जुष॒ताꣳ सु॒ज्योति॑र्ज्योति॒षाꣳ स्वाहा॑
रात्रि॑र्ज्योतिः के॒तुना॑ जुष॒ताꣳ सु॒ज्योति॑र्ज्योति॒षाꣳ स्वाहेत्या॑ह।
आ॒दि॒त्यमे॒व तद॑मुष्मि॑ल्लो॒केऽह्ना॑ प॒रस्ता॑द्वा॒धार। रात्रि॑या अ॒वस्ता॑त्।
तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्योऽमुष्मि॑ल्लो॒केऽहो॒रात्रा॑भ्यां धृ॒तः॥६९॥

मनुष्य॑ना॒मानि॑ प॒शवः॑ सी॒दत्वि॒त्याहेन्द्रा॑येत्या॒हार्ध॑यति॒ ग्रन्ति॑ गृ॒ह्णात्य॑हि॒सायै॑ प॒श्चाऽह॑ादि॒त्यव॑न्ते॒ स्वाहेत्या॑ह
पि॒तृमा॑नेति॒ चत्वारि॑ च॥

[७]

वि॒श्वा आ॑शां दक्षि॑ण॒सदि॒त्याह॑। वि॒श्वाने॒व दे॒वान्प्री॑णाति।
अथो॒ दुरि॑ष्ट्या ए॒वैनं॑ पाति। वि॒श्वा दे॒वान॑याडि॒हेत्या॑ह। वि॒श्वाने॒व
दे॒वाभ्या॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। स्वाहा॑कृतस्य॒ घर्म॑स्य॒ मधोः॑
पि॒बत॑म॒श्विने॒त्याह॑। अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। स्वाहा॑ऽग्नये॒
य॒ज्ञिया॑य॒ शं य॒जुर्भि॑रि॒त्याह॑। अ॒भ्ये॒वैनं॑ घा॒रय॑ति। अथो॒

हविरेवाकः ॥ ७० ॥

अश्विना घर्मं पात९ हार्दिवा॒नमहर्दिवाभि॑रू॒तिभि॒रित्या॑ह।
अश्विना॑वेव भा॒गधेये॑न॒ सम॑र्धयति। अनु॑ वां द्यावा॑पृथि॒वी
म९सा॑ता॒मित्या॒हानु॑मत्यै। स्वाहेन्द्रा॑य॒ स्वाहेन्द्रा॑वडित्या॑ह।
इन्द्रा॑य॒ हि पु॒रो हू॒यते॑। आ॒श्राव्या॑ह घ॒र्मस्य॑ य॒जेति॑।
वष॑ट्कृते जुहोति। रक्ष॑साम॒प॑हत्यै। अनु॑यजति स्व॒गाकृ॑त्यै।
घ॒र्मम॑पातमश्विनेत्या॑ह ॥ ७१ ॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। अनु॑ वां द्यावा॑पृथि॒वी
अ॑म९सा॑ता॒मित्या॒हानु॑मत्यै। तं प्रा॒व्यं यथा॑वण्णमो॑ दि॒वे नमः॑
पृथि॒व्या इत्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। दि॒विधा॑ इ॒मं य॒ज्ञं य॒ज्ञमि॑मं
दि॒विधा॑ इत्या॑ह। सु॒वर्गमे॒वैनं॑ लो॒कं ग॑मयति। दि॒वं गच्छा॑न्तरि॒क्षं
गच्छ॑ पृथि॒वीं ग॒च्छेत्या॑ह। ए॒ष्वे॒वैनं॑ लो॒केषु॑ प्र॒तिष्ठा॑पयति। पञ्च
प्र॒दिशो॑ ग॒च्छेत्या॑ह ॥ ७२ ॥

दिक्ष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। दे॒वान्ध॒र्मपा॑न्गच्छ॒ पितॄ॑न्ध॒र्मपा॑न्गच्छे॒-
त्या॑ह। उ॒भये॑ष्वे॒वैनं॑ प्र॒तिष्ठा॑पयति। यत्पि॒न्व॑ते। व॒र्षु॒कः प॒र्जन्यो॑
भव॑ति। तस्मा॑त्पि॒न्व॑मानः पु॒ण्यः। यत्प्रा॑ङ्पि॒न्व॑ते। तद्दे॒वाना॑म्।
यद्दक्षि॑णा। तत्पि॒तॄ॒णाम्॥ ७३ ॥

यत्प्रत्यक्। तन्म॑नु॒ष्या॑णाम्। यदु॒दङ्घ्रिः॑ तद्ब्र॒ह्म॑णा॑म्। प्राश्च॒मुद॑श्चं
पि॒न्व॑यति। दे॒व॒त्राकः॑। अथो॒ खलु॑। सर्वा॑ अनु॒ दिशः॑ पि॒न्व॑यति।

सर्वा दिशः समेधन्ते। अन्तःपरिधिं पिन्वयति॥७४॥

तेजसोऽस्कन्दाय। इषे पीपिह्यूर्जे पीपिहीत्याह। इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। यजमानाय पीपिहीत्याह। यजमानायैवैता-
माशिषमा शास्ते। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहीत्याह। आत्मनं
एवैतामाशिषमा शास्ते। त्विष्यै त्वा द्युम्नाय त्वेन्द्रियाय त्वा भूत्यै
त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। धर्मासि सुधर्मा मे न्यस्मे ब्रह्माणि
धारयेत्याह॥७५॥

ब्रह्मन्नेवैनं प्रतिष्ठापयति। नेत्वा वातः स्कन्दयादिति
यद्यभिचरेत्। अमुष्यं त्वा प्राणे सादयाम्यमुनां सह निरर्थं गच्छेति
ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तेनैनं सह निरर्थं गमयति। पूष्णे
शरसे स्वाहेत्याह। या एव देवता हुतभागाः। ताभ्यं एवैनं जुहोति।
ग्रावभ्यः स्वाहेत्याह। या एवान्तरिक्षे वाचः॥७६॥

ताभ्यं एवैनं जुहोति। प्रतिरेभ्यः स्वाहेत्याह। प्राणा वै देवाः
प्रतिराः। तेभ्यं एवैनं जुहोति। द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहेत्याह।
द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं जुहोति। पितृभ्यो घर्मपेभ्यः स्वाहेत्याह। ये
वै यज्वानः। ते पितरौ घर्मपाः। तेभ्यं एवैनं जुहोति॥७७॥

रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहेत्याह। रुद्रमेव भागधेयेन समर्धयति।
सर्वतः समनक्ति। सर्वत एव रुद्रं निरवदयते। उदश्च निरस्यति।
एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। अप

उपस्पृशति मेध्यत्वाय। नान्वीक्षेत। यदन्वीक्षेत॥७८॥

चक्षुरस्य प्रमायुकः स्यात्। तस्मान्नान्वीक्ष्यः। अपीपरो
माऽहो रात्रियै मा पाह्येषा ते अग्ने समित्तया समिध्यस्वायुर्मे
दा वर्चसा माऽऽञ्जीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति।
अपीपरो मा रात्रिया अहो मा पाह्येषा ते अग्ने समित्तया
समिध्यस्वाऽऽयुर्मे दा वर्चसा माऽऽञ्जीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो
दधाति। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः
सूर्यः स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति।
होतव्यमग्निहोत्रा(३)न्न होतव्या(३)मिति॥७९॥

यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न जुहुयात्।
अग्निः पराभवेत्। भूः स्वाहेत्येव होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति।
नाग्निः पराभवति। हुतः हविर्मधु हविरित्याह। स्वदयत्येवैनम्।
इन्द्रतमेऽग्नावित्याह॥८०॥

प्राणो वा इन्द्रतमोऽग्निः। प्राण एवैनमिन्द्रतमेऽग्नौ जुहोति।
पिता नोऽसि मा मा हिंसीरित्याहाहिंसायै। अश्याम ते
देव घर्म मधुमतो वाजवतः पितुमत इत्याह। आशिषमेवैतामा
शास्ते। स्वधाविनोऽशीमहि त्वा मा मा हिंसीरित्याहाहिंसायै।
तेजसा वा एते व्यृध्यन्ते। ये प्रवर्ग्येण चरन्ति। प्राश्नन्ति। तेज
एवात्मन्दधते॥८१॥

संवत्सरं न मा॒ऽसमं॑श्जीयात्। न रामामुपेयात्। न मृन्मयेन
 पिबेत्। नास्य॑ रा॒म उच्छि॑ष्टं पिबेत्। तेज ए॒व तत्स॑ऽश्यति।
 दे॒वा॒सुराः संय॑न्ता आसन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः॑। वि॒भ्राजि॑ सौ॒र्ये
 ब्रह्म॑सन्त्य॑दधत्। यत्किं च॑ दि॒वाकी॑र्त्यम्। तदे॒तेनै॒व व्र॑तेना॒गोपा॑यत्।
 तस्मा॑दे॒तद्वृ॑तं चा॒र्यम्। तेज॑सो गोपी॒थाय॑। तस्मा॑दे॒तानि॒ यजू॑ऽषि
 वि॒भ्राजः॑ सौ॒र्यस्ये॑त्याहुः। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मिभ्य॑ इति प्रा॒तः
 स॑ऽसा॒दय॑ति। स्वाहा॑ त्वा॒ नक्ष॑त्रेभ्य॑ इति सा॒यम्। ए॒ता वा ए॒तस्य॑
 दे॒वताः॑। ताभि॑रे॒वेन॑ऽसमं॑र्धयति॥८२॥

अ॒कुर॑श्चि॒नेत्या॑ह प्र॒दिशो॑ ग॒च्छेत्या॑ह पि॒तृणा॑मन्तःप॒रिधि॑ पि॒न्वय॑ति धा॒रये॑त्याहु॒ वाचो॑ घ॒र्मपा॑स्तेभ्यं ए॒वेन॑
 जुहो॑त्यन्वी॒क्षेत् हो॑त॒व्या(३)मि॒त्यग्ना॑वि॒त्याह॑ दध॒तेऽगो॑पाय॒त्सप्त॑ च॥ [८]

घ॒र्म या ते॑ दि॒वि शु॒गिति॑ ति॒स्र आहु॑तीर्जुहोति।
 छ॒न्दोभि॑रे॒वास्यै॒भ्यो लो॒केभ्यः॑ शु॒चम॑व॒ यज॑ते। इ॒य॒त्यग्रै॑
 जुहोति। अथे॒य॒त्यथे॑यति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। अनु॑ नो॒ऽद्यानु॑-
 मति॑रि॒त्याहानु॑म॒त्यै। दि॒वस्त्वा॑ पर॒स्पाया॑ इत्या॑ह। दि॒व
 ए॒वेमाँल्लो॒कान्दा॑धार। ब्रह्म॑णस्त्वा पर॒स्पाया॑ इत्या॑ह॥८३॥

ए॒ष्वेव॑ लो॒केषु॑ प्र॒जा दा॑धार। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पाया॑ इत्या॑ह।
 प्र॒जास्वे॒व प्रा॒णान्दा॑धार। शिरो॑ वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। अ॒सौ
 खलु॑ वा आ॒दित्यः॑ प्र॑व॒र्ग्यः। तं यद्दक्षि॑णा प्र॒त्यश्च॑मु॒दश्च॑मु॒द्वास॑येत्।
 जि॒ह्वं य॑ज्ञस्य॒ शिरो॑ हरेत्। प्राश्च॑मु॒द्वास॑यति। पु॒रस्ता॑दे॒व य॑ज्ञस्य॒
 शिरः॑ प्र॒ति॑दधाति॥८४॥

प्राञ्चमुद्वासयति। तस्मादसावादित्यः पुरस्तादुदेति। शफोपय-
मान्ध्वित्राणि धृष्टी इत्यन्ववहरन्ति। सात्मानमेवैनं सतनुं करोति।
सात्माऽमुष्मिल्लोके भवति। य एवं वेद। औदुम्बराणि भवन्ति।
ऊर्वा उदुम्बरः। ऊर्जमेवावरुन्धे। वर्त्मना वा अन्वित्य॥८५॥

यज्ञं रक्षांसि जिघांसन्ति। साम्नां प्रस्तोताऽन्ववैति। साम-
वै रक्षोहा। रक्षसामपंहत्यै। त्रिर्निधनमुपैति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य-
एव लोकेभ्यो रक्षांस्यपंहन्ति। पुरुषः पुरुषो निधनमुपैति। पुरुषः
पुरुषो हि रक्षस्वी। रक्षसामपंहत्यै॥८६॥

यत्पृथिव्यामुद्वासयेत्। पृथिवीं शुचाऽर्पयेत्। यदप्सु। अपः
शुचारपयेत्। यदोषधीषु। ओषधीः शुचाऽर्पयेत्। यद्वनस्पतिषु।
वनस्पतींश्छुचारपयेत्। हिरण्यं निधायोद्वासयति। अमृतं वै
हिरण्यम्॥८७॥

अमृतं एवैनं प्रतिष्ठापयति। वल्गुरसि शं युधाया-
इति त्रिः परिषिञ्चन्पर्येति। त्रिवृद्धा अग्निः। यावानेवाग्निः।
तस्य शुचं शमयति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्थसम्पद्यन्ते।
षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवास्य शुचं शमयति। चतुः
स्रक्तिर्नाभिर्ऋतस्येत्याह॥८८॥

इयं वा ऋतम्। तस्या एष एव नाभिः। यत्प्रवर्ग्यः।

तस्मादेवमाह। सद्यो विश्वायुरित्याह। सद्यो हीयम्। अप द्वेषो
 अप ह्वर इत्याह भ्रातृव्यापनुत्यै। घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषमिति दध्ना
 मधुमिश्रेण पूरयति। ऊर्वा अन्नाद्यं दधि। ऊर्जैवैनमन्नाद्येन
 समर्धयति॥८९॥

अनंशनायुको भवति। य एवं वेद। रन्तिर्नामांसि दिव्यो
 गन्धर्व इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं रन्ति बन्धुतां व्याचष्टे।
 समहमायुषा सं प्राणेनेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। व्यसौ
 योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार एवास्यैषः।
 अचिंक्रदद्वषा हरिरित्याह। वृषा ह्येषः॥९०॥

वृषा हरिः। महान्मित्रो न दर्शत इत्याह। स्तौत्येवैनमेतत्।
 चिदंसि समुद्रयोनिरित्याह। स्वामेवैनं योनिं गमयति। नमस्ते
 अस्तु मा मा हिंसीरित्याहाहिंसायै। विश्वावसुः सोम
 गन्धर्वमित्याह। यदेवास्य क्रियमाणस्यान्तर्यन्ति। तदेवास्यैतेना
 प्याययति। विश्वावसुरभि तन्नो गृणात्वित्याह॥९१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। धियो हिन्वानो धिय इन्नो
 अव्यादित्याह। ऋतूनेवासमै कल्पयति। प्राऽऽसां गन्धर्वो अमृतानि
 वोचदित्याह। प्राणा वा अमृताः। प्राणानेवासमै कल्पयति। एतत्त्वं
 देव घर्म देवो देवानुपांगा इत्याह। देवो ह्येष सं देवानुपैति। इदमहं
 मनुष्यो मनुष्यानित्याह॥९२॥

मनुष्यो हि। एष सन्मनुष्यानुपैति। ईश्वरो वै प्रवर्ग्यमुद्वासयन्।
 प्रजां पशून्सोमपीथमनुद्वासः सोमं पीथानुमेहि। सह प्रजयां
 सह रायस्पोषेणेत्याह। प्रजामेव पशून्सोमपीथमात्मन्धत्ते।
 सुमित्रा न आप ओषधयः सन्त्वित्याह। आशिषमेवैतामा
 शास्ते। दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म
 इत्याह। अभिचार एवास्येषः। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते। यः
 प्रवर्ग्यमुद्वासयति। उदुत्यं चित्रमिति सौरीभ्यामृग्भ्यां पुनरेत्य
 गार्हपत्ये जुहोति। अयं वै लोको गार्हपत्यः। अस्मिन्नेव लोके
 प्रतितिष्ठति। असौ खलु वा आदित्यः सुवर्गो लोकः। यत्सौरी
 भवतः। तेनैव सुवर्गाल्लोकान्नैति॥१३॥

ब्रह्मणस्त्वा परस्मादा इत्याह दधात्यन्वित्यं रक्षस्वी रक्षसामपहत्ये वै हिरण्यमाहार्धयति ह्येष गृणात्वित्याह
 मनुष्यानित्याहास्येषोऽष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिं वै देवाः शुक्रं पयोऽदुहन्। तदेभ्यो न व्यभवत्।
 तदग्निर्व्यकरोत्। तानि शुक्रियाणि सामान्यभवन्। तेषां यो
 रसोऽत्यक्षरत्। तानि शुक्रयजूंष्यभवन्। शुक्रियाणां वा एतानि
 शुक्रियाणि। सामपयसं वा एतयोरन्यत्। देवानामन्यत्पयः। यद्भोः
 पयः॥१४॥

तत्साम्नः पयः। यदजायै पयः। तद्देवानां पयः।
 तस्माद्यत्रैतैर्यजुर्भिश्चरन्ति। तत्पयसा चरन्ति। प्रजापतिमेव
 तत्पयसाऽन्नाद्येन समर्धयन्ति। एष ह त्वे साक्षात्प्रवर्ग्यं भक्षयति।

यस्यैवं विदुषः प्रवर्ग्यः प्रवृज्यते। उत्तरवेद्यामुद्वासयेत्तेजस्कामस्य।
तेजो वा उत्तरवेदिः॥१५॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्थयति। उत्तरवेद्यामुद्वासये-
दन्नकामस्य। शिरो वा एतद्वृज्यस्य। यत्प्रवर्ग्यः। मुखमुत्तरवेदिः।
शीर्ष्णैव मुखं सन्दधात्यन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति। यत्र खलु
वा एतमुद्वासितं वयांसि पर्यासते। परि वै तां समां प्रजा
वयांस्यसते॥१६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्वासयेत्। प्रजानां गोपीथाय। पुरो वा
पश्चाद्वोद्वासयेत्। पुरस्ताद्वा एतज्ज्योतिरुदैति। तत्पश्चान्निम्रोचति।
स्वामेवैनं योनिमनूद्वासयति। अपां मध्य उद्वासयेत्। अपां
वा एतन्मध्याज्ज्योतिरजायत। ज्योतिः प्रवर्ग्यः। स्वयैवैनं योनौ
प्रतिष्ठापयति॥१७॥

यं द्विष्यात्। यत्र स स्यात्। तस्यां दिश्युद्वासयेत्। एष वा
अग्निर्वैश्वानरः। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निनैवैनं वैश्वानरेणाभि प्रवर्तयति।
औदुम्बरां शाखायामुद्वासयेत्। ऊर्वा उदुम्बरः। अन्नं प्राणः।
शुग्धर्मः॥१८॥

इदमहममुष्यामुष्यायणस्य शुचा प्राणमपि दहामीत्याह।
शुचैवास्यं प्राणमपि दहति। ताजगार्तिमाच्छति। यत्र दर्भा
उपदीकंसन्तताः स्युः। तदुद्वासयेद्वष्टिकामस्य। एता वा

अ॒पाम॑नूज्झाव॑र्यो॒ नाम॑। यद्द॒र्भाः। अ॒सौ खलु॑ वा आ॑दि॒त्य इ॒तो
वृष्टि॑मुदी॒रय॑ति। अ॒सावे॒वास्मा॑ आ॒दि॒त्यो वृष्टिं॑ नि॒यच्छ॑ति। ता
आपो॑ नि॒यता॑ ध॒न्व॒ना य॑न्ति॥१९॥

गोः पयं॑ उत्तरवे॒दि॒रा॒सते॑ स्थापयति॒ घ॒र्मो य॑न्ति॥ [१०]

प्र॒जाप॑तिः स॒म्प्रि॒यमा॑णः। स॒म्राट् स॒म्भृ॑तः। घ॒र्मः प्र॑वृ॒क्तः।
म॒हा॒वी॒र उ॒द्वा॑सितः। अ॒सौ खलु॑ वावैष आ॑दि॒त्यः। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। स
ए॒तानि॑ ना॒मा॒न्य॒कुरु॑त। य ए॒वं वेद॑। वि॒दुरे॑न॒ नाम्ना॑। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑
वद॑न्ति॥१००॥

यो वै व॒सी॒या॒सं य॒थाना॑ममु॒पच॑रति। पु॒ण्या॑र्तिं॒ वै स तस्मै॑
का॒मय॑ते। पु॒ण्या॑र्ति॒मस्मै॑ का॒मय॑न्ते। य ए॒वं वेद॑। तस्मा॑दे॒वं वि॒द्वान्।
घ॒र्म इति॑ दि॒वाऽऽच॑क्षीत। स॒म्राडि॑ति॒ नक्त॑म्। ए॒ते वा ए॒तस्य॑ प्रि॒ये
त॒नुवौ॑। ए॒ते अ॑स्य प्रि॒ये ना॑म॒नी। प्रि॒ययै॑वैनं॒ त॒नुवौ॑॥१०१॥

प्रि॒येण॒ नाम्ना॒ सम॑र्धयति। की॒र्तिर॑स्य॒ पूर्वा॑गच्छति
ज॒नता॑माय॒तः। गा॒य॒त्री दे॒वेभ्यो॑ऽपा॑क्रामत्। तां दे॒वाः प्र॑व॒र्ग्ये॒णैवानु॑
व्य॒भवन्। प्र॑व॒र्ग्ये॒णाऽऽप्नु॑वन्। यच्च॑तुर्वि॒ंशति॑कृ॒त्वं प्र॑व॒र्ग्यं प्र॑वृणक्ति।
गा॒य॒त्रीमे॒व तदनु॑ विभ॑वति। गा॒य॒त्रीमा॑प्नोति। पूर्वा॑ऽस्य॒ जनं॑ य॒तः
की॒र्तिर्गच्छ॑ति। वै॒श्व॒दे॒वः स॒सन्नः॑॥१०२॥

वस॑वः प्रवृ॒क्तः। सोमो॑ऽभि॒की॒र्यमा॑णः। अ॒श्वि॒नः प॑यस्यानी॒य॒मा॒ने। मा॒रु॒तः क॒थन्। पौ॒ष्ण उ॒दे॒न्तः। सा॒र॒स्व॒तो वि॒ष्य॒न्द॑मानः।

मैत्रः शरो गृहीतः। तेज उद्यतः। वायुर्हियमाणः। प्रजापतिरहूयमानो
वाग्धुतः॥१०३॥

असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि
नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो वदन्ति।
यन्मृन्मयमाहुतिं नाश्नुतेऽथ। कस्मादेषोऽश्नुत इति। वागेष इति
ब्रूयात्। वाच्येव वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मादश्नुते। प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितः। यत्प्रवर्ग्यः।
यत्प्रागवकाशेभ्यः। तेन प्रजा असृजत। अवकाशैर्देवासुरानसृजत।
यदूर्ध्वमवकाशेभ्यः। तेनान्नमसृजत। अन्नं प्रजापतिः।
प्रजापतिर्ववैषः॥१०५॥

वदन्ति तनुवा ससंज्ञो हूयमानो वाग्धुतो दधात्येषः॥ [११]

सविता भूत्वा प्रथमेऽहन्प्रवृज्यते। तेन कामा एति।
यद्वितीयेऽहन्प्रवृज्यते। अग्निर्भूत्वा देवानेति। यत्तृतीयेऽहन्प्र-
वृज्यते। वायुर्भूत्वा प्राणानेति। यच्चतुर्थेऽहन्प्रवृज्यते। आदित्यो
भूत्वा रश्मीनेति। यत्पञ्चमेऽहन्प्रवृज्यते। चन्द्रमा भूत्वा
नक्षत्राण्येति॥१०६॥

यत्षष्ठेऽहन्प्रवृज्यते। ऋतुर्भूत्वा संवत्सरमेति। यत्सप्तमेऽहन्प्र-
वृज्यते। धाता भूत्वा शक्नोमीति। यदष्टमेऽहन्प्रवृज्यते।
बृहस्पतिर्भूत्वा गायत्रीमेति। यन्नवमेऽहन्प्रवृज्यते। मित्रो भूत्वा

त्रिवृतं इमाँल्लोकानेति। यद्दशमेऽहं न्रवृज्यते। वरुणो भूत्वा
विराजमेति॥१०७॥

यदेकादशेऽहं न्रवृज्यते। इन्द्रो भूत्वा त्रिष्टुभमेति।
यद्द्वादशेऽहं न्रवृज्यते। सोमो भूत्वा सुत्यामेति। यत्पुरस्तादुपसदां
प्रवृज्यते। तस्मादितः पराङ्मूँल्लोकाऽस्तपन्नेति। यदुपरिष्ठादुपसदां
प्रवृज्यते। तस्मादमुतोऽर्वाङ्मूँल्लोकाऽस्तपन्नेति। य एवं वेद।
ऐव तपति॥१०८॥

नक्षत्राण्येति विराजमेति तपति॥—————[१२]

ॐ शं नस्तन्नो मा हासीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वा॑ सि॒ञ्चामि॒ यजुषा॑ प्र॒जामायु॑र्धनं च॥ ॐ शान्तिः॒
शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

प॒रे॒युवा॑सं प्र॒वतो॑ म॒हीरनु॑ बहु॒भ्यः प॒न्था॑मनपस्पशानम्।
वै॒व॒स्व॒तः स॒ङ्ग॒मनं॑ जना॑नां य॒मः राजा॑नः ह॒विषा॑ दुवस्यत।
इ॒दं त्वा॒ वस्त्रं॑ प्रथ॒मन्वा॑गन्नपैतद्द॒ह॒ यदि॑हाबि॒भः पुरा॑। इ॒ष्टा॒पूर्त॑मनु॒
सम्प॑श्य दक्षि॒णां यथा॑ ते दत्तं बहु॒धा वि॒बन्धु॑षु। इ॒मौ यु॑नज्मि ते
व॒ह्नी अ॑सु॒नीथा॑य वोढ॒वै। या॒भ्यां य॒मस्य॑ सा॒दनः॑ सु॒कृतां॑ चापि
गच्छ॑तात्। पू॒षा त्वे॒तश्चा॑वयतु प्रवि॒द्वानन॑ष्टपशु॒र्भुवन॑स्य गो॒पाः। स
त्वै॒तेभ्यः॑ परि॒ददा॑त्पि॒तृभ्यो॒ऽग्निर्दे॒वेभ्यः॑ सु॒विद॒त्रेभ्यः॑। पू॒षेमा॑ आशा
अनु॑वेद॒ सर्वाः॑ सो अ॒स्माः अ॒भय॑तमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा अघृ॑णिः
सर्व॑वी॒रोऽप्र॑युच्छन्पु॒र ए॑तु प्रवि॒द्वान्॥१॥

आयु॑र्वि॒श्वायुः॑ परि॒पास॑ति त्वा पू॒षा त्वां पा॑तु प्रप॑थे पुर॒स्तात्।
यत्रा॑ऽऽस॑न्ते सु॒कृतो॑ यत्र॒ ते य॒युस्तत्र॑ त्वा दे॒वः सं॑वि॒ता द॑धातु।
भु॒वन॑स्य पत इ॒दः ह॒विः। अ॒ग्नये॑ रयि॒मते॒ स्वाहा॑। पु॒रुष॑स्य
सया॑व॒र्यपे॑द॒घानि॑ मृ॒ज्महे॑। यथा॑ नो अत्र॒ नाप॑रः पुरा ज॒रस॑ आय॑ति।
पु॒रुष॑स्य सया॑व॒रि वि॑ ते प्रा॒णम॑सि स्रसम्। शरी॑रेण म॒हीमि॑हि
स्व॒धये॑हि पि॒तृनु॑पं प्र॒जया॑ऽस्मानि॒हाव॑ह। मै॒वं मा॑ऽस्ता प्रि॒येऽहं
दे॒वी स॒ती पि॑तृलो॒कं यदै॑षि। वि॒श्ववा॑रा नभ॑सा सं॒व्यय॑न्त्यु॒भौ नो॑

लो॒कौ पय॑साऽभ्याव॑वृ॒थ्स्व॥ २॥

इ॒यं ना॒रीं प॒तिलो॒कं वृ॑णा॒ना नि॒पद्य॑त॒ उप॑ त्वा म॒र्त्य
प्रेत॑म्। वि॒श्वं पु॒रा॒णम॑नु॒ पा॒लय॑न्ती॒ तस्यै॑ प्र॒जां द्रवि॑णं चे॒ह धे॑हि।
उदी॑र्ष्व ना॒र्यभि॑ जी॒वलोक॑मि॒तासु॑मे॒तमुप॑शेष॒ एहि॑। ह॒स्तग्रा॑भस्य॒
दिधि॑षोस्त्वमे॒तत्पत्यु॑र्जनि॒त्वम॑भि॒ सम्ब॑भूव। सु॒वर्ण॑ꣳ ह॒स्तादा॑द॒दा॒ना
मृ॒तस्य॑ श्रि॒यै ब्र॒ह्मणे॑ तेज॑से॒ बला॑य। अत्रै॒व त्वमि॑ह व॒यꣳ सु॒शेवा॑
वि॒श्वाः स्पृ॒धो अ॒भिमा॑ती॒र्जये॑म। ध॒नुर॒हस्ता॑दा॒ददा॑ना मृ॒तस्य॑
श्रि॒यै क्ष॒त्रायौज॑से॒ बला॑य। अत्रै॒व त्वमि॑ह व॒यꣳ सु॒शेवा॑ वि॒श्वाः
स्पृ॒धो अ॒भिमा॑ती॒र्जये॑म। म॒णिꣳ ह॒स्तादा॑द॒दा॒ना मृ॒तस्य॑ श्रि॒यै
वि॒शे पु॒ष्ट्यै बला॑य। अत्रै॒व त्वमि॑ह व॒यꣳ सु॒शेवा॑ वि॒श्वाः स्पृ॒धो
अ॒भिमा॑ती॒र्जये॑म॥ ३॥

इ॒मम॑ग्रे च॒मसं॑ मा वि॒जी॒ह्वरः॑ प्रि॒यो दे॒वाना॑मु॒त सो॒म्याना॑म्।
ए॒ष यश्च॑म॒सो दे॒वपा॑न॒स्तस्मि॑न्दे॒वा अ॒मृता॑ मा॒दय॑न्ताम्। अ॒ग्रेर्व॑र्म
परि॒ गोभि॑र्व्य॒यस्व॑ सं प्रो॒र्णुष्व॑ मे॒दसा॑ पी॒वसा॑ च। ने॒त्वा
धृ॒ष्णुर॒हर॑सा॒ जर्ह॑षा॒णो द॒धद्वि॑ध॒क्ष्यन्प॑र्यङ्क्ष॒यातै॑। मै॒नम॑ग्रे वि॒दहो॑
माऽभि॑शो॒चो माऽस्य॑ त्वचं॑ चि॒क्षिपो॑ मा शरी॑रम्। य॒दा शृ॒तं
क॒रवो॑ जा॒तवे॒दोऽथे॑मे॒नं प्र॑हि॒णुता॑त्पि॒तृभ्यः॑। शृ॒तं य॒दा क॒रसि॑
जा॒तवे॒दोऽथे॑मे॒नं परि॑दत्ता॒त्पि॒तृभ्यः॑। य॒दा ग॒च्छा॒त्यसु॑नी॒तिमे॒ताम॑था
दे॒वानां॑ व॒शनी॑र्भ॒वाति॑। सूर्य॑ ते च॒क्षुर्ग॑च्छ॒तु वा॑त॒मात्मा॑ द्यां च॒ गच्छ॑

पृथिवीं च धर्मणा। अपो वा गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु
 प्रतितिष्ठा शरीरैः। अजो भागस्तपसा तं तपस्व तं ते शोचिस्तपतु
 तं ते अर्चिः। यास्ते शिवास्तनुवो जातवेदस्ताभिर्वहेम५ सुकृतां
 यत्र लोकाः। अयं वै त्वमस्मादधि त्वमेतदयं वै तदस्य योनिरसि।
 वैश्वानरः पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदो वहेम५ सुकृतां यत्र
 लोकाः॥४॥

विद्वानभ्याववृथ्वाभिमांतीर्जयेम् शरीरैश्चत्वारि च॥ [१]

य एतस्य पथो गोप्तारस्तेभ्यः स्वाहा य एतस्य पथो
 रक्षितारस्तेभ्यः स्वाहा य एतस्य पथोभिरक्षितारस्तेभ्यः स्वाहा-
 ऽऽख्यात्रे स्वाहाऽपाख्यात्रे स्वाहाऽभिलालपते स्वाहाऽपलालपते
 स्वाहाऽग्रये कर्मकृते स्वाहा यमत्र नाधीमस्तस्मै स्वाहा।
 यस्त इध्मं जभरथ्सिष्विदानो मूर्धानं वात तपते त्वाया। दिवो
 विश्वस्मात्सीमघायत उरुष्यः। अस्मात्त्वमधि जातोऽसि त्वदयं
 जायतां पुनः। अग्रये वैश्वानराय सुवर्गाय लोकाय स्वाहा॥५॥

य एतस्य त्वत्पञ्च॥ [२]

प्र केतुना बृहता भात्यग्निराविर्विश्वानि वृषभो रौरवीति।
 दिवश्चिदन्तादुप मामुदानं दुपामुपस्थे महिषो ववर्ध। इदं तु एकं
 पर ऊत एकं तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवै
 चारुरेधि प्रियो देवानां परमे सधस्थे। नाके सुपर्णमुप यत्पतन्त५
 हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा। हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतं यमस्य

योनौ शकुनं भुरण्युम्। अतिद्रव सारमेयौ श्वानौ चतुरक्षौ शबलौ
साधुना पथा। अथा पितृन्धुविदत्राः अपीहि यमेन ये सधमादं
मदन्ति। यौ ते श्वानौ यमरक्षितारौ चतुरक्षौ पथिरक्षी नृचक्षसा।
ताभ्याः राजन्परि देह्येनः स्वस्ति चास्मा अनमीवं च धेहि॥६॥

उरुणसावसुतृपावुलुम्बलौ यमस्य दूतौ चरतो वशाः
अनु। तावस्मभ्यं दृशये सूर्याय पुनर्दत्ता वसुमन्त्रेह भद्रम्।
सोम एकैभ्यः पवते घृतमेक उपासते। येभ्यो मधु प्रधावति
ताः श्विदेवापि गच्छतात्। ये युध्यन्ते प्रधनेषु शूरांसो ये
तनुत्यजः। ये वा सहस्रदक्षिणास्ताः श्विदेवापि गच्छतात्। तपसा
ये अनाधृष्यास्तपसा ये सुवर्गताः। तपो ये चक्रिरे महत्ताः श्विदेवापि
गच्छतात्। अशमन्वती रेवतीः सः रभध्वमुत्तिष्ठत प्रतरता सखायः।
अत्रा जहाम ये असन्नशेवाः शिवान् वयमभि वाजानुत्तरेम॥७॥

यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रः सहस्रधारं विततमन्तरिक्षे।
येनापुनादिन्द्रमनार्तमार्त्यै तेनाहं माः सर्वतनुं पुनामि।
या राष्ट्रात्पन्नादपु यन्ति शाखा अभिमृता नृपतिमिच्छमानाः।
धातुस्ताः सर्वाः पवनेन पूताः प्रजयास्मान्नय्या वर्चसा सः सृजाथ।
उद्वयं तमसस्परि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यमगन्म
ज्योतिरुत्तमम्। धाता पुनातु सविता पुनातु। अग्नेस्तेजसा सूर्यस्य
वर्चसा॥८॥

यन्ते अग्निममन्थाम वृषभायेव पक्त्वे। इमन्तः शमयामसि
 क्षीरेण चोदकेन च। यन्त्वमग्ने समदहस्त्वमु निर्वापया पुनः।
 क्याम्बूरत्र जायतां पाकदूर्वा व्यल्कशा। शीतिके शीतिकावति
 ह्लादुके ह्लादुकावति। मण्डूक्या सुसङ्गमयेमः स्वग्निः शमय। शं
 ते धन्वन्या आपः शमु ते सन्त्वनूक्याः। शं ते समुद्रिया आपः
 शमु ते सन्तु वर्ष्याः। शं ते स्रवन्तीस्तनुवे शमु ते सन्तु कूप्याः।
 शन्ते नीहारो वर्षतु शमु पृष्ठाऽवशीयताम्॥९॥

अव सृज पुनरग्ने पितृभ्यो यस्त आहुतश्चरति स्वधाभिः।
 आयुर्वसान उप यातु शेषः सङ्गच्छतां तनुवां जातवेदः। सङ्गच्छस्व
 पितृभिः सः स्वधाभिः समिष्टापूर्तेन परमे व्योमन्। यत्र भूम्यै
 वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः संविता दधातु। यत्ते कृष्णः
 शकुन आतुतोद पिपीलः सर्प उत वा श्वापदः। अग्निष्टद्विश्वादनृणं
 कृणोतु सोमश्च यो ब्राह्मणमाविवेश। उत्तिष्ठातस्तनुवः सम्भरस्व
 मेह गात्रमवहा मा शरीरम्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र
 त्वा देवः संविता दधातु। इदं त एकं पर ऊत एकं तृतीयेन
 ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवै चारुरेधि प्रियो देवानां परमे
 सधस्थे। उत्तिष्ठ प्रेहि प्रद्रवौकः कृणुष्व परमे व्योमन्। यमेन
 त्वं यम्यां संविदानोत्तमं नाकमधि रोहेमम्। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै
 देवस्य सवितुः पवित्रं या राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु।

अस्मात्त्वमधि जातोऽस्ययं त्वदधिजायताम्। अग्रये वैश्वानराय
सुवर्गाय लोकाय स्वाहा॥१०॥

अवशीयता९ सुधस्थे पञ्च च॥ ————— [४]

आयातु देवः सुमनाभिरूतिभिर्यमो हवेह प्रयताभिरुक्ता।

आसीदता९ सुप्रयतेह बर्हिष्यूर्जाय जात्यै मम शत्रुहत्यै। यमे
इव यतमाने यदैतं प्रवांम्भरन्मानुषा देवयन्तः। आसीदतुः स्वमुं
लोकं विदाने स्वासुस्थे भवतुमिन्दवे नः। यमाय सोमः सुनुत
यमाय जुहुता हविः। यमः हं यज्ञो गच्छत्यग्निदूतो अरङ्कतः।
यमाय घृतवद्धविर्जुहोतु प्र च तिष्ठत। स नो देवेष्वायमदीर्घमायुः
प्र जीवसे। यमाय मधुमत्तमः राज्ञे हव्यं जुहोतन। इदं नम
ऋषिभ्यः पूर्वजेभ्यः पूर्वैभ्यः पथिकृद्भ्यः॥११॥

योऽस्य कौष्ठ्य जगत्तः पार्थिवस्यैकं इद्वशी। यमं भङ्गुश्रवो
गाय यो राजानपरोध्यः। यमङ्गाय भङ्गुश्रवो यो राजानपरोध्यः।
येनाऽऽपो नद्यो धन्वानि येन द्यौः पृथिवी दृढा। हिरण्यकक्ष्यान्
सुधुरान् हिरण्याक्षानयः शफान्। अश्वाननश्यतो दानं यमो
राजाऽभि तिष्ठति। यमो दाधार पृथिवीं यमो विश्वमिदं जगत्।
यमाय सर्वमित्रस्थे यत्प्राणद्वायुरक्षितम्। यथा पञ्च यथा षड्यथा
पञ्च दशर्षयः। यमं यो विद्यात्स ब्रूयाद्यथैक ऋषिर्विजानते॥१२॥

त्रिकद्रुकेभिः पतति षडुर्वीरकमिद्वहत्। गायत्री त्रिष्टुच्छन्दा९सि
सर्वा ता यम आहिता। अहरहर्नयमानो गामश्वं पुरुषं जगत्।

वैवंस्वतो न तृप्यति पञ्चभिर्मानवैर्यमः। वैवंस्वते विविच्यन्ते यमे
 राजानि ते जनाः। ये चेह सत्येनेच्छन्ते य उ चानृतवादिनः। ते
 राजन्निह विविच्यन्तेऽथा यन्ति त्वामुप। देवाश्च ये नमस्यन्ति
 ब्राह्मणाश्चापचित्यन्ति। यस्मिन्वृक्षे सुपलाशे देवैः सम्पिबन्ते यमः।
 अत्रा नो विस्पतिः पिता पुराणा अनुवेनति॥१३॥

पृथिकृद्भ्यो विजानतेऽनु वेनति॥ [५]

वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साहस्रमुत्सः शतधारमेतम्।
 तस्मिन्नेष पितरं पितामहं प्रपितामहं बिभरत्पिन्वमाने।
 द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः।
 तृतीयं योनिमनु सञ्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः। इमं
 समुद्रं शतधारमुत्संव्यच्यमानं भुवनस्य मध्ये। घृतं दुहानामदितिं
 जनायाग्रे मा हिंसीः परमे व्योमन्। अपेत वीत वि च सर्पतातो
 येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरद्विरक्तुभिर्व्यक्तं यमो
 ददात्ववसानमस्मै। सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ
 आदधे। तेभिर्युज्यन्तामघ्नियाः॥१४॥

शुनं वाहाः शुनं नाराः शुनं कृषतु लाङ्गलम्। शुनं वरत्रा
 बध्यन्ताः शुनमष्टामुदिङ्गय शुनासीरा शुनमस्मासु धत्तम्।
 शुनासीराविमां वाचं यद्विवि चक्रथुः पयः। तेनेमामुप सिञ्चतम्।
 सीते वन्दामहे त्वाऽर्वाची सुभगे भव। यथा नः सुभगा संसि यथा
 नः सुफला संसि। सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ

आदधे। तेभिरदिते शं भव। विमुच्यध्वमग्निा देव्याना अतारिष्म
तमसस्पा॒रम॒स्य। ज्योति॑रापाम॒ सुव॑रगन्म॥१५॥

प्र वा॒ता वा॒न्ति पु॒तय॑न्ति वि॒द्युत॒ उदोष॑धीर्जिहते॒ पिन्व॑ते सुवः।
इरा॒ विश्व॑स्मै भुव॑नाय जायते॒ यत्प॑र्जन्यः पृथि॒वी९ रे॒तसा॑ऽवति।
यथा॑ यु॒माय॑ हा॒र्म्यमव॑प॒न्यश्च॑ मान॒वाः। ए॒वं व॑पामि हा॒र्म्यं यथा॑साम्
जीव॑लोके भू॒रयः॑। चि॒तः स्थ॑ परि॒चित॑ ऊ॒र्ध्वचि॑तः श्रय॑ध्वं पि॒तरौ
दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिर्वः सादयतु॒ तया॑ दे॒वत॑या। आप्या॑यस्व॒ सन्तै॑॥१६॥
अ॒ग्निा अ॑गन्म॒ सप्त॑ च॥_____ [६]

उ॒त्ते त॑भ्रोमि पृथि॒वीं त्वत्प॑री॒मं लो॒कं नि॒दध॑न्मो अ॒ह९ रि॑षम्।
ए॒ता९ स्थू॑णां पि॒तरौ धा॑रयन्तु॒ तेऽत्रा॑ यु॒मः सा॑द॒नात्ते॑ मि॒नोतु॑।
उप॑सर्प॒ मा॒तरं॒ भूमि॑मे॒तामु॑रु॒व्यच॑सं पृथि॒वी९ सु॑शेवा॒म्। ऊ॒र्णम्र॑दा
यु॒वति॑र्दक्षि॒णाव॑त्येषा त्वा॑ पातु॒ निर॑ऋ॒त्या उ॒पस्थै॑। उ॒द्धश्च॑स्व पृथि॒वि
मा वि॒बा॑धि॒थाः सू॒पाय॑नास्मै भव॒ सूप॑वश्च॒ना। मा॒ता पु॒त्रं यथा॑
सि॒चाभ्ये॑नं भूमि वृणु। उ॒द्धश्च॑मा॒ना पृथि॒वी हि तिष्ठ॑सि स॒हस्रं॑ मि॒त॒
उप॑ हि श्रय॑न्ताम्। ते गृ॒हासौ॑ मधु॒श्चुतो॑ वि॒श्वाहा॑स्मै श॒रणाः॑ स॒न्त्वत्रा॑।
ए॒णी॑र्धा॒ना हरि॑णी॒रर्जु॑नीः सन्तु धे॒नवः॑। ति॒लव॑त्सा ऊ॒र्जम॑स्मै दु॒हाना॑
वि॒श्वाहा॑ स॒न्त्वन॑प॒स्फुर॑न्तीः॥१७॥

ए॒षा ते॑ यम॒साद॑ने स्व॒धा नि॒धीय॑ते गृ॒हे। अक्षि॑तिर्नाम ते
असौ। इ॒दं पि॒तृभ्यः॑ प्र॒भरे॑म ब॒र्हिर्दे॒वेभ्यो॑ जीव॑न्त॒ उत्तरं॑ भरेम।
तत्त्व॑मा॒रोहा॑सो मे॒घ्यो भव॑ य॒मेन॒ त्वं य॒म्या संवि॑दानः। मा त्वा॑ वृ॒क्षौ

सम्बाधिष्टां मा माता पृथिवि त्वम्। पितृन् हि यत्र गच्छास्येधांसं
यमराज्ये। मा त्वा वृक्षौ सम्बाधेथां मा माता पृथिवी मही।
वैवस्वतः हि गच्छासि यमराज्ये विराजसि। नळं प्लवमारोहेतं
नळेन पथोऽन्विहि। स त्वं नळप्लवो भूत्वा सन्तरं प्रतरोत्तरं॥१८॥

सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभ्यः
पृथिवि शं भव। षड्ढोता सूर्यं ते चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च
गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो वां गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु
प्रतितिष्ठा शरीरैः। परं मृत्यो अनुपरेहि पन्थां यस्ते स्व इतरो
देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि मा नः प्रजाः रीरिषो
मोत वीरान्। शं वातः शः हि ते घृणिः शम् ते सन्त्वोषधीः।
कल्पन्तां मे दिशः शग्माः। पृथिव्यास्त्वा लोके सादयाम्यमुष्य
शर्मासि पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया।
अन्तरिक्षस्य त्वा दिवस्त्वा दिशां त्वा नाकस्य त्वा पृष्ठे ब्रध्नस्य
त्वा विष्टपे सादयाम्यमुष्य शर्मासि पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु तया देवतया॥१९॥

अपूपवान्घृतवाङ्श्चरुरेह सीदतूत्तभ्रुवन् पृथिवीं द्यामुतोपरि।
योनिःकृतः पथिकृतः सपर्यत ये देवानां घृतभागा इह स्थ। एषा
ते यमसादने स्वधा निर्धायते गृहेऽसौ। दशाक्षरा ताः रक्षस्व
तां गोपायस्व तां ते परिददामि तस्यां त्वा मा दभन्पितरो

देवतां। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया। अपूपवाञ्छृतवान्
क्षीरवान्दधिवान्मधुमांश्चरुरेह सीदतूत्तभुवन् पृथिवीं द्यामुतोपरि।
योनिःकृतः पथिकृतः सपर्यत ये देवानां शृतभागाः क्षीरभागा
दधिभागा मधुभागा इह स्थ। एषा ते यमसादने स्वधा निर्धीयते
गृहेऽसौ। शताक्षरा सहस्राक्षराऽयुताक्षराऽच्युताक्षरा तां रक्षस्व
तां गोपायस्व तां ते परिददामि तस्यां त्वा मा दम्भन्पितरो देवतां।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया॥२०॥

अनपस्फुरन्तीरुत्तर देवतया द्वे च॥ [७]

एतास्ते स्वधा अमृताः करोमि यास्ते धानाः परिकिराम्यत्र।
तास्ते यमः पितृभिः संविदानोऽत्र धेनूः कामदुग्धाः करोतु।
त्वामर्जुनौषधीनां पयो ब्रह्माण इद्विदुः। तासां त्वा मध्यादाददे
चरुभ्यो अपिधातवे। दूर्वाणां स्तम्बमाहरैतां प्रियतमां मम।
इमां दिशं मनुष्याणां भूयिष्ठानु वि रोहतु। काशानां स्तम्बमाहर
रक्षसामपहत्यै। य एतस्यै दिशः पराभवन्नघायवो यथा
तेनाभवान्पुनः। दर्भाणां स्तम्बमाहर पितृणामौषधीं प्रियाम्।
अन्वस्यै मूलं जीवादनु काण्डमथो फलम्॥२१॥

लोकं पृण ता अस्य सूददोहसः। शं वातः शः हि ते
घृणिः शमु ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां ते दिशः सर्वाः। इदमेव
मेतोऽपरामार्तिमाराम काश्चन। तथा तदश्विभ्यां कृतं मित्रेण
वरुणेन च। वरुणो वारयादिदं देवो वनस्पतिः। आत्यै निर्ऋत्यै

द्वेषाँच्च वनस्पतिः। विधृतिरसि विधारयास्मदघा द्वेषाँसि शमि
 शमयास्मदघा द्वेषाँसि यव यवयास्मदघा द्वेषाँसि। पृथिवीं
 गच्छान्तरिक्षं गच्छ दिवं गच्छ दिशो गच्छ सुवर्गच्छ सुवर्गच्छ
 दिशो गच्छ दिवं गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छाऽऽपो वा
 गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। अश्मन्वती
 रेवतीर्यद्वे देवस्य सवितुः पवित्रं या राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि
 धाता पुनातु॥२२॥

फलं पुनातु॥

[८]

आ रोहताऽऽयुर्जरसं गृणाना अनुपूर्वं यतमाना यतिष्ठा।
 इह त्वष्टा सुजनिमा सुरत्नो दीर्घमायुः करतु जीवसे वः।
 यथाऽहान्यनुपूर्वं भवन्ति यथर्तव ऋतुभिर्यन्ति क्लृप्ताः। यथा न
 पूर्वमपरो जहात्येवा धातरायूँषि कल्पयैषाम्। न हि ते अग्रे
 तनुवै क्रूरं चकार मर्त्यः। कपिर्बभस्ति तेजनं पुनर्जरायु गौरिवा।
 अपं नः शोशुचदघमग्ने शुशुध्या रयिम्। अपं नः शोशुचदघं मृत्यवे
 स्वाहा। अनङ्गाहमन्वारभामहे स्वस्तये। स न इन्द्र इव देवेभ्यो
 वह्निः सम्पारणो भव॥२३॥

इमे जीवा वि मृतैराववर्तिन्नभूद्भद्रा देवहूतिं नो अद्य।
 प्राञ्जोगामानृतये हसाय द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः। मृत्योः पदं
 योपयन्तो यदैम द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः। आप्यायमानाः
 प्रजया धनेन शुद्धाः पूता भवथ यज्ञियासः। इमं जीवेभ्यः

परिधिं दधामि मा नोऽनुगादपरो अर्धमेतम्। शतं जीवन्तु
 शरदः पुरुचीस्तिरो मृत्युं दद्वहे पर्वतेन। इमा नारीरविधुवाः
 सुपत्नीराञ्जनेन सर्पिषा सम्मृशन्ताम्। अनुश्रवो अनमीवाः
 सुशेवा आरोहन्तु जनयो योनिमग्रे। यदाञ्जनं त्रैककुदं जातं
 हिमवतस्परि। तेनामृतस्य मूलेनारातीर्जम्भयामसि। यथा
 त्वमुद्भिन्नथस्योषधे पृथिव्या अधि। एवमिम उद्भिन्दन्तु कीर्त्या
 यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अजोऽस्यजास्मदद्या द्वेषांसि यवोऽसि
 यवयास्मदद्या द्वेषांसि॥२४॥

भव जम्भयामसि त्रीणि च॥ [९]

अपं नः शोशुचदधमग्रे शुशुध्या रयिम्। अपं नः
 शोशुचदधम्। सुक्षेत्रिया सुगातुया वसूया च यजामहे। अपं नः
 शोशुचदधम्। प्रयद्वन्दिष्ठ एषां प्रास्माकांसश्च सूरयः। अपं नः
 शोशुचदधम्। प्रयदग्रेः सहस्वतो विश्वतो यन्ति सूरयः। अपं नः
 शोशुचदधम्। प्रयत्ते अग्रे सूरयो जायेमहि प्र ते वयम्। अपं नः
 शोशुचदधम्॥२५॥

त्वं हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभूरसि। अपं नः
 शोशुचदधम्। द्विषो नो विश्वतोमुखाऽति नावेवं पारय। अपं नः
 शोशुचदधम्। स नः सिन्धुमिव नावयाति पर्षा स्वस्तये। अपं नः
 शोशुचदधम्। आपः प्रवणादिव यतीरपास्मथस्यन्दतामघम्। अपं
 नः शोशुचदधम्। उद्वनादुदकानीवापास्मथस्यन्दतामघम्। अपं नः

शोशुचदधम्। आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागाऽऽ स्वान्गृहान्। अप
नः शोशुचदधम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्वः पुरुषः पशुः। यत्रेदं
ब्रह्म क्रियते परिधिर्जीवनायकमप नः शोशुचदधम्॥२६॥

अधमघं चत्वारि च॥

[१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्।
अन्धेन या तमसा प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्ट्यै। मयैतां
माऽस्तां भ्रियमाणा देवी सती पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा
नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ पयसाऽऽवृणीहि। रयिष्ठामग्निं
मधुमन्तमूर्मिणमूर्जः सन्तं त्वा पयसोप सःसदेम। स रय्या
समु वर्चसा सचस्वा नः स्वस्तये। ये जीवा ये च मृता ये
जाता ये च जन्त्याः। तेभ्यो घृतस्य धारयितुं मधुधारा व्युन्दती।
माता रुद्राणां दुहिता वसूनाऽऽ स्वसाऽऽदित्यानाममृतस्य नाभिः।
प्रणुवोचं चिकितुषे जनाय मागामनागामदितिं वधिष्ट। पिबतूदकं
तृणान्यत्तु। ओमुत्सृजत॥२७॥

वधिष्ट द्वे च॥

[११]

सन्त्वा सिञ्चामि यजुषां प्रजामायुर्धनं च॥ ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

सुमङ्गलीरियं वधूरिमां संमेत पश्यत। सौभाग्यमस्यै
दत्त्वायाथास्तं वि परेतन। इमां त्वमिन्द्र मीढ्वः सुपुत्रां सुभगां
कुरु। दशास्यां पुत्राना धेहि पतिमेकादशं कृधि॥ आवहन्ती

वितन्वा॒ना। कु॒र्वा॒णा ची॒र॒मा॒त्मनः॑। वा॒सा॒सि॒ म॒म गा॒व॑श्च।
अ॒न्न॒पा॒ने च॑ स॒र्व॒दा। ततो॑ मे॒ श्रिय॑माव॑ह।

ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावली ॥

ॐ। शं नो मि॒त्रः शं वरु॑णः। शं नो भव॑त्व॒र्य॒मा। शं न॒ इन्द्रो॑
बृ॒हस्प॑तिः। शं नो वि॒ष्णुरु॑रु॒क्रमः। नमो॑ ब्र॒ह्मणे॑। नम॑स्ते वा॒यो।
त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्र॒ह्मा॑सि। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्र॒ह्म व॑दिष्यामि। ऋ॒तं
व॑दिष्यामि। स॒त्यं व॑दिष्यामि। तन्मा॑मवतु। तद्व॒क्तार॑मवतु। अव॑तु
मा॒म्। अव॑तु व॒क्तार॑म्। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥१॥

स॒त्यं व॑दिष्यामि पञ्च॑ च॥ _____ [१]

शीक्षां व्याख्यास्यामः। वर्णः॒ स्वरः॑। मात्रा॒ बलम्। सामं
सन्ता॒नः। इत्यु॑क्तः शी॒क्षाध्या॒यः॥२॥

शीक्षां पञ्च॑ च॥ _____ [२]

स॒ह नो॑ यशः। स॒ह नो॑ ब्र॒ह्मव॑र्वसम्। अथा॒तः स॒हिता॒या
उ॒पनि॑षदं व्याख्यास्यामः। पञ्च॑स्व॒धिक॑रणेषु। अधि॒लोक॑मधि॒
ज्यौति॑षमधिविद्यमधिप्रज॑मध्यात्मम्। ता॒ महा॑स॒हिता॒ इत्या॒
च॒क्षते॑। अथा॒धि॒लोक॑म्। पृथि॒वी पूर्॑वरूपम्। द्यौरु॒त्तर॑रूपम्।
आका॑शः स॒न्धिः॥३॥

वायुः सन्धा॒नम्। इत्य॑धि॒लोक॑म्। अथा॒धि॒ज्यौति॑षम्। अग्निः
पूर्॑वरूपम्। आदि॒त्य उत्त॑ररूपम्। आपः स॒न्धिः। वैद्यु॑तः सन्धा॒नम्।
इत्य॑धि॒ज्यौति॑षम्। अथा॒धि॒विद्य॑म्। आचा॑र्यः पूर्॑वरूपम्॥४॥

अन्ते॒वास्यु॑त्तररूपम्। वि॒द्या स॒न्धिः। प्र॒वच॑नं सन्धा॒नम्।
इत्य॑धि॒विद्य॑म्। अथा॒धि॒प्रज॑म्। मा॒ता पूर्॑वरूपम्। पि॒तोत्त॑ररूपम्।
प्र॑जा स॒न्धिः। प्र॒जन॑नं सन्धा॒नम्। इत्य॑धि॒प्रज॑म्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तररूपम्।
वाख्सन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा महा-
संहिताः। य एवमेता महासंहिता व्याख्याता वेद। सन्धीयते
प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनात्राद्येन सुवर्ग्येण लोकेन॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥ [३]

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृतात्सम्बभूव। स
मेन्द्रो मेधया स्पृणोतु। अमृतस्य देवधारणो भूयासम्। शरीरं
मे विचर्षणम्। जिह्वा मे मधुमत्तमा। कर्णाभ्यां भूरि विश्रुवम्।
ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधयाऽपिहितः। श्रुतं मे गोपाय। आवहन्ती
वितन्वाना॥७॥

कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासांसि मम गावश्च। अन्नपाने च
सर्वदा। ततो मे श्रियमावह। लोमशां पशुभिः सह स्वाहा। आ मां
यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। वि मांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। प्र
मांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। दमांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा।
शमांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥८॥

यशो जनेऽसानि स्वाहा। श्रेयान् वस्यसोऽसानि स्वाहा।
तं त्वां भग प्रविशानि स्वाहा। स मां भग प्रविश स्वाहा।
तस्मिन्सहस्रशाखे। निभंगाहं त्वयि मृजे स्वाहा। यथाऽऽपः प्रवता
यन्ति। यथा मासा अहर्जरम्। एवं मां ब्रह्मचारिणः। धातरायन्तु
सर्वतः स्वाहा। प्रतिवेशोऽसि प्र मां भाहि प्र मां पद्यस्व॥९॥

वितन्वाना शमांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा धातरायन्तु सर्वतः स्वाहेकं च॥ [४]

भूर्भुवः सुवरिति वा एतास्तिस्त्रो व्याहृतयः। तासांमुहस्मै तां चतुर्थीम्। माहाचमस्यः प्रवेदयते। मह इति। तद्ब्रह्म। स आत्मा। अङ्गान्यन्या देवताः। भूरिति वा अयं लोकः। भुव इत्यन्तरिक्षम्। सुवरित्यसौ लोकः॥१०॥

मह इत्यादित्यः। आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते। भूरिति वा अग्निः। भुव इति वायुः। सुवरित्यादित्यः। मह इति चन्द्रमाः। चन्द्रमसा वाव सर्वाणि ज्योतींषि महीयन्ते। भूरिति वा ऋचः। भुव इति सामानि। सुवरिति यजूंषि॥११॥

मह इति ब्रह्म। ब्रह्मणा वाव सर्वे वेदा महीयन्ते। भूरिति वै प्राणः। भुव इत्यपानः। सुवरिति व्यानः। मह इत्यन्नम्। अन्नेन वाव सर्वे प्राणा महीयन्ते। ता वा एताश्चतस्रश्चतुर्धा। चतस्रश्चतस्रो व्याहृतयः। ता यो वेद। स वेद ब्रह्म। सर्वेऽस्मै देवा बलिमावहन्ति॥१२॥

असौ लोको यजूंषि वेद द्वे च॥—————[५]

स य एषोऽन्तरहृदय आकाशः। तस्मिन्नयं पुरुषो मनोमयः। अमृतो हिरण्मयः। अन्तरेण तालुके। य एष स्तन इवावलम्बते। सैन्द्रयोनिः। यत्रासौ केशान्तो विवर्तते। व्यपोह्य शीर्षकपाले। भूरित्यग्नौ प्रतितिष्ठति। भुव इति वायौ॥१३॥

सुवरित्यादित्ये। मह इति ब्रह्मणि। आप्रोति स्वाराज्यम्।

आप्रोति मनसस्पतिम्। वाक्पतिश्चक्षुष्पतिः। श्रोत्रपतिर्विज्ञानपतिः।
एतत्ततो भवति। आकाशशरीरं ब्रह्म। सत्यात्मप्राणारामं मन
आनन्दम्। शान्तिसमृद्धममृतम्। इति प्राचीनयोग्योपास्व॥१४॥

वायावमृतमेकं च॥ [६]

पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्दिशोऽवान्तरदिशाः। अग्निर्वायुरादित्य-
श्चन्द्रमा नक्षत्राणि। आप ओषधयो वनस्पतय आकाश आत्मा।
इत्यधिभूतम्। अथाध्यात्मम्। प्राणो व्यानोऽपान उदानः संमानः।
चक्षुः श्रोत्रं मनो वाक्कक्। चर्म मांसं स्नावास्थि मज्जा। एतदधि
विधायर्षिरवोचत्। पाङ्क्तं वा इदं सर्वम्। पाङ्क्तैव पाङ्क्तं
स्पृणोतीति॥१५॥

सर्वमेकं च॥ [७]

ओमिति ब्रह्म। ओमितीदं सर्वम्। ओमित्येतदनुकृति ह स्म
वा अप्योश्चावयेत्याश्चावयन्ति। ओमिति सामानि गायन्ति। ओ-
शोमिति शस्त्राणि शंसन्ति। ओमित्यध्वर्युः प्रतिगुरं प्रतिगृणाति।
ओमिति ब्रह्मा प्रसौति। ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति। ओमिति
ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाह ब्रह्मोपाप्रवानीति। ब्रह्मैवोपाप्रोति॥१६॥

ओन्दशं॥ [८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च।
तपश्च स्वाध्यायप्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च
स्वाध्यायप्रवचने च। अग्रयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं
च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। मानुषं

च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजनश्च
स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यमिति
सत्यवचा रथीतरः। तप इति तपोनित्यः पौरुशिष्टिः। स्वाध्याय-
प्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि तपस्तद्धि तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च पद॥ _____ [९]

अहं वृक्षस्य रेरिवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेरिवा। ऊर्ध्वपवित्रो
वाजिनीव स्वमृतमस्मि। द्रविणं सवर्चसम्। सुमेधा अमृतोक्षितः।
इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम्॥१८॥

अहं पद॥ _____ [१०]

वेदमनूच्याऽऽचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद।
धर्मं चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य
प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितव्यम्। धर्मान्न
प्रमदितव्यम्। कुशलान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न प्रमदितव्यम्।
स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो
भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि कर्माणि।
तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि। यान्यस्माकं सुचरितानि। तानि
त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयांसो ब्राह्मणाः। तेषां
त्वयाऽऽसनेन प्रशंसितव्यम्। श्रद्धया देयम्। अश्रद्धयाऽदेयम्।
श्रिया देयम्। हिंया देयम्। भिया देयम्। संविदा देयम्। अथ

यदि ते कर्मविचिकि॒त्सा वा वृत्तविचिकि॒त्सा वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः। अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्। तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा वैदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमु चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रमदितुव्यं तानि त्वयोपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्धुस्त च॥—————[११]

ॐ। शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो विष्णुरुरुक्रमः। नमो ब्रह्मणे। नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्मावादिषम्। ऋतमवादिषम्। सत्यमवादिषम्। तन्मामावीत्। तद्वक्तारमावीत्। आवीन्माम्। आवीद्वक्तारम्। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥२३॥

सत्यमवादिषं पञ्च च॥—————[१२]

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ। स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै।
ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु मा वि॒द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

ब्रह्म॑विदा॑प्रोति॒ परम॑। तदेषा॑भ्यु॒क्ता। स॒त्यं ज्ञा॑नम॒नन्तं॑ ब्रह्म॑।
यो वेद॑ निहि॑तं गुहा॑यां पर॒मे व्यो॑मन्। सोऽश्नु॑ते सर्वा॑न्कामा॑न्त्सह।
ब्रह्म॑णा विप॒श्चितेति॑। तस्मा॑द्वा ए॒तस्मा॑दा॒त्मन॑ आका॒शः सम्भू॑तः।
आ॒का॒शाद्वा॒युः। वा॒यो र॒ग्निः। अ॒ग्ने रा॒पः। अ॒द्भ्यः पृ॑थि॒वी। पृ॒थि॒व्या
ओष॑धयः। ओष॑धी॒भ्योऽन्न॑म्। अन्ना॑त्पुरु॑षः। स वा एष॑ पुरु॒षोऽन्न॑-
रस॒मयः॑। तस्ये॑दमे॒व शि॒रः। अयं॑ दक्षि॑णः प॒क्षः। अयमु॑त्तरः प॒क्षः।
अयमा॑त्मा। इदं॑ पुच्छं॒ प्रति॑ष्ठा। तदप्येष॑ श्लो॒को भ॒वति॑॥१॥

अन्ना॑द्वै प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते। याः काश्च॑ पृथि॒वीऽं श्रि॒ताः। अथो॑
अन्ने॑नै॒व जी॒वन्ति॑। अथै॑न॒दपि॑ यन्त्यन्त॒तः। अन्न॑ हि भू॒तानां॑
ज्येष्ठ॑म्। तस्मा॑त्सर्वो॑षधमु॒च्यते॑। सर्वं॑ वै तेऽन्न॑माप्नुवन्ति। येऽन्नं॑
ब्रह्मो॑पास॒ते। अन्न॑ हि भू॒तानां॑ ज्येष्ठ॑म्। तस्मा॑त्सर्वो॑षधमु॒च्यते॑।
अन्ना॑द्भू॒तानि॑ जाय॑न्ते। जा॒ता॒न्यन्ने॑न वर्ध॑न्ते। अद्य॑तेऽ॒त्ति च॑
भू॒तानि॑। तस्मा॑दन्नं॒ तदु॒च्य॑त इति॑। तस्मा॑द्वा ए॒तस्मा॑दन्न॑रस॒मया॑त्।
अन्यो॑ऽन्तर आ॒त्मा प्रा॑ण॒मयः॑। तेनै॑ष पूर्णः। स वा एष॑ पुरु॒षवि॑ध
ए॒व। तस्य॑ पुरु॒षवि॑धताम्। अन्व॑यं पुरु॒षवि॑धः। तस्य॑ प्रा॒ण ए॒व
शि॒रः। व्या॒नो दक्षि॑णः प॒क्षः। अ॒पान॑ उत्तरः प॒क्षः। आ॒का॒श

आत्मा। पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥२॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति। मनुष्याः पशवश्च ये। प्राणो हि भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यते। सर्वमेव त आयुरयन्ति। ये प्राणं ब्रह्मोपासते। प्राणो हि भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यते इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मात् प्राणमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य यजुरेव शिरः। ऋग्दक्षिणः पक्षः। सामोत्तरः पक्षः। आदेश आत्मा। अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥३॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कदाचनेति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः सर्वे। ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेदं। तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति। शरीरं पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्धसमश्नुत इति। तस्यैष एव शरीर

आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्माद्विज्ञानमयात्। अन्योऽन्तर
 आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य
 पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो
 दक्षिणः पक्षः। प्रमोद उत्तरः पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं
 प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥५॥

असन्नेव स भवति। असद्ब्रह्मेति वेद चेत्। अस्ति ब्रह्मेति
 चेद्वेद। सन्तमेनं ततो विदुरिति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः
 पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उता विद्वानमुं लोकं प्रेत्य। कश्चन
 गच्छती(३)॥ आहो विद्वानमुं लोकं प्रेत्य। कश्चित्समश्नुता(३)
 उ। सोऽकामयत। बहु स्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स
 तपस्तप्त्वा। इदं सर्वमसृजत। यदिदं किं च। तथ्सृष्ट्वा। तदेवानु
 प्राविशत्। तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च।
 निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं चानृतं च
 सत्यमभवत्। यदिदं किं च। तथ्सत्यमित्याचक्षते। तदप्येष श्लोको
 भवति॥६॥

असद्वा इदमग्र आसीत्। ततो वै सदजायत। तदात्मानं
 स्वयमकुरुत। तस्मात्तथ्सुकृतमुच्यत इति। यद्वै तथ्सुकृतम्। रसो
 वै सः। रसं ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति। को ह्येवान्यात्कः
 प्राणयात्। यदेष आकाश आनन्दो न स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति।
 यदा ह्यैवैष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां

विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव भयं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदेति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्नि-
श्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमांसा
भवति। युवा स्यात्साधु युवाऽध्यायकः। आशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठः।
तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात्। स एको मानुषं
आनन्दः। ते ये शतं मानुषां आनन्दाः।

स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।
ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः।

स एको देवगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते
ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः।

स एकः पितॄणां चिरलोकलोकानामानन्दः। श्रोत्रियस्य
चाकामहतस्य। ते ये शतं पितॄणां चिरलोकलोकानामानन्दाः।

स एक आजानजानां देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य
चाकामहतस्य। ते ये शतमाजानजानां देवानामानन्दाः।

स एकः कर्मदेवानां देवानामानन्दः। ये कर्मणा देवानपियन्ति।
श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं कर्मदेवानां देवानामानन्दाः।

स एको देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये
शतं देवानामानन्दाः।

स एक इन्द्रस्याऽऽनन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतमिन्द्रस्याऽऽनन्दाः।

स एको बृहस्पतेरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं बृहस्पतेरानन्दाः।

स एकः प्रजापतेरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं प्रजापतेरानन्दाः।

स एको ब्रह्मण आनन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। स यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्कामति। तदप्येष श्लोको भवति॥८॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कुतश्चनेति। एत९ ह वाव न तपति। किमह९ साधु नाकुरवम्। किमहं पापमकरवमिति। स य एवं विद्वानेते आत्मानं९ स्पृणुते। उभे ह्येवैष एते आत्मानं९ स्पृणुते। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥९॥

ॐ। सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली ॥

ॐ। स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै।
ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु मा वि॒द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

भृ॒गुर्वै वा॑रु॒णिः। वरु॑णं पि॒तर॒मुप॑ससार। अधी॑हि भगवो
ब्रह्मे॒ति। तस्मा॑ ए॒तत्प्रो॑वाच। अन्नं प्रा॒णं चक्षुः॒ श्रोत्रं॒ मनो॒ वाच॑मिति।
त॒ ५ हो॑वाच। यतो॒ वा इ॒मानि॒ भूता॑नि जाय॑न्ते। येन॒ जाता॑नि
जीव॑न्ति। यत्प्रय॑न्त्य॒भि संवि॑शन्ति। तद्विजि॑ज्ञासस्व। तद्व्रह्मे॒ति।
स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒प्त्वा॥१॥

अन्नं ब्रह्मे॒ति व्य॑जानात्। अ॒न्नाद्धे॑व खल्वि॒मानि॒ भूता॑नि
जाय॑न्ते। अन्नेन॒ जाता॑नि जीव॑न्ति। अन्नं प्रय॑न्त्य॒भि संवि॑शन्तीति।
तद्विजि॑ज्ञाय। पुनरे॒व वरु॑णं पि॒तर॒मुप॑ससार। अधी॑हि भगवो ब्रह्मे॒ति।
त॒ ५ हो॑वाच। तप॑सा ब्रह्म विजि॑ज्ञासस्व। तपो॒ ब्रह्मे॒ति। स
तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒प्त्वा॥२॥

प्रा॒णो ब्रह्मे॒ति व्य॑जानात्। प्रा॒णाद्धे॑व खल्वि॒मानि॒ भूता॑नि
जाय॑न्ते। प्रा॒णेन॒ जाता॑नि जीव॑न्ति। प्रा॒णं प्रय॑न्त्य॒भि संवि॑शन्तीति।
तद्विजि॑ज्ञाय। पुनरे॒व वरु॑णं पि॒तर॒मुप॑ससार। अधी॑हि भगवो ब्रह्मे॒ति।
त॒ ५ हो॑वाच। तप॑सा ब्रह्म विजि॑ज्ञासस्व। तपो॒ ब्रह्मे॒ति। स
तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒प्त्वा॥३॥

मनो॒ ब्रह्मे॒ति व्य॑जानात्। मन॑सो ह्ये॒व खल्वि॒मानि॒ भूता॑नि

जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त९ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥४॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञानाद्धैव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन जातानि जीवन्ति। विज्ञानं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त९ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्धैव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। सैषा भार्गवी वारुणी विद्या। परमे व्योमन् प्रतिष्ठिता। य एवं वेद प्रतिष्ठिति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥६॥

अन्नं न निन्द्यात्। तद्वृतम्। प्राणो वा अन्नम्। शरीरमन्नादम्। प्राणे शरीरं प्रतिष्ठितम्। शरीरे प्राणः प्रतिष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठिति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥७॥

अन्नं न परिचक्षीत। तद्वृतम्। आपो वा अन्नम्। ज्योतिरन्नादम्। अप्सु ज्योतिः प्रतिष्ठितम्। ज्योतिष्यापः प्रतिष्ठिताः। तदेतदन्नमन्ने

प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठिति।
अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन।
महान्कीर्त्या॥८॥

अन्नं बहु कुर्वीत। तद्वृतम्। पृथिवी वा अन्नम्।
आकाशोऽन्नादः। पृथिव्यामाकाशः प्रतिष्ठितः। आकाशे पृथिवी
प्रतिष्ठिता। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं
वेद प्रतिष्ठिति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया
पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥९॥

न कश्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद्वृतम्। तस्माद्यया कया
च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते। एतद्वै
मुखतोऽन्नं राद्धम्। मुखतोऽस्मा अन्नं राध्यते। एतद्वै मध्यतोऽ-
न्नं राद्धम्। मध्यतोऽस्मा अन्नं राध्यते। एतद्वै अन्ततोऽन्नं
राद्धम्। अन्ततोऽस्मा अन्नं राध्यते। य एवं वेद। क्षेम इति
वाचि। योगक्षेम इति प्राणापानयोः। कर्मेति हस्तयोः। गतिरिति
पादयोः। विमुक्तिरिति पायौ। इति मानुषीः समाज्ञाः। अथ दैवीः।
तृप्तिरिति वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश इति पशुषु। ज्योतिरिति
नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे। सर्वमित्याकाशे। तत्प्रति-
ष्ठेत्युपासीत। प्रतिष्ठावान्भवति। तन्मह इत्युपासीत। महान्भवति।
तन्मन इत्युपासीत। मानवान्भवति। तन्नम इत्युपासीत।
नम्यन्तोऽस्मै कामाः। तद्वह्मेत्युपासीत। ब्रह्मवान्भवति। तद्वह्मणः

परिमर इत्युपासीत। पर्येणं म्रियन्ते द्विषन्तः सपत्नाः। परि येऽप्रियां
 भ्रातृव्याः। स यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स यं
 एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतं
 प्राणमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतं
 विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य।
 इमाँल्लोकान्कामात्री कामरूप्यनुसञ्चरन्। एतत्साम गायन्नास्ते।
 हा(३) वु हा(३) वु हा(३) वु। अहमन्नमहमन्नमहमन्नम्।
 अहमन्नादो(२)ऽहमन्नादो(२)ऽहमन्नादः। अहं श्लोककृदहं
 श्लोककृदहं श्लोककृत्। अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्य। पूर्वं
 देवेभ्यो अमृतस्य ना(३) भाइ। यो मा ददाति स इदेव मा(३)
 वाः। अहमन्नमन्नमदन्तमा(३) द्वि। अहं विश्वं भुवनमभ्यभवाम्।
 सुवर्नं ज्योतीः। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥१०॥

ॐ। सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे।
 तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् ॥

ॐ। स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै।
ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु मा वि॒द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ अम्भस्य पारे ॥

अम्भ॑स्य पा॒रे भुव॑नस्य म॒ध्ये नाक॑स्य पृ॒ष्ठे म॑ह॒तो म॒हीया॑न्।
शु॒क्रेण॑ ज्योती॑षि स॒मनु॑प्रविष्टः प्र॒जाप॑तिश्चरति॒ गर्भे॑ अ॒न्तः॥
यस्मि॑न्निदं॒ सं च॒ विचै॑ति॒ सर्वं॑ यस्मि॑न्दे॒वा अधि॑ वि॒श्वे
निषे॑दुः। तदे॒व भू॑तं तदु॒ भव्य॑मा इ॒दं तद॑क्षरं॒ पर॑मे व्यो॒मन्॥
येना॑ऽऽवृ॒तं खं च॒ दिवं॑ म॒हीं च॒ येना॑ऽऽदि॒त्यस्त॑पति॒ तेज॑सा
भ्राज॑सा च। यम॒न्तः संमु॑द्रे क॒वयो॑ वय॑न्ति॒ यद॑क्षरं॒ पर॑मे
प्र॒जाः॥ यतः॑ प्रसू॒ता ज॒गतः॑ प्रसू॒ती तो॑ये॒न जी॒वान् व्यस॑स॒र्ज
भू॒म्याम्। यदोष॑धीभिः पु॒रुषा॑न्यशू॒श्च वि॒वेश॑ भू॒तानि॑ चराच॒राणि॑॥
अतः॑ परं॒ नान्य॑दणी॒यसं॑ हि॒ परा॑त्परं॒ यन्म॑ह॒तो म॒हान्त॑म्।
यदे॑कम॒व्यक्त॑मन॒न्तरूपं॑ वि॒श्वं पु॒राणं॑ तम॑सः॒ पर॑स्तात्॥१॥

तदे॒वर्तं॑ तदु॒ सत्य॑मा॒हुस्तदे॒व ब्र॒ह्मं॑ पर॒मं क॑वी॒नाम्।
इ॒ष्टापूर्तं॑ ब॒हुधा॑ जा॒तं जा॑य॒मानं॑ वि॒श्वं बि॑भर्ति॒ भुव॑नस्य॒ नाभिः॑॥
तदे॒वाग्नि॑स्तद्वा॒युस्त॑थ्सूर्य॒स्तदु॑ च॒न्द्रमा॑ः। तदे॒व शु॒क्रम॑मृ॒तं तद्व॑ह्म
तदापः॒ स प्र॒जाप॑तिः॥ सर्वे॑ नि॒मेषा॑ ज॒ज्ञिरे॑ वि॒द्युतः॑ पु॒रुषा॑दधि॒।

कला मुहूर्ताः काष्ठाश्चाहोरात्राश्च सर्वशः॥ अर्धमासा मासा ऋतवः
संवत्सरश्च कल्पन्ताम्। स आपः प्रदुघे उभे इमे अन्तरिक्षमथो
सुवः॥ नैनमूर्ध्वं न तिर्यश्चं न मध्ये परिजग्रभत्। न तस्येशे कश्चन
तस्य नाम महद्यशः॥२॥

न सन्दृशेति तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम्।
हृदा मनीषा मनसाऽभिकृत्तो य एनं विदुरमृतास्ते भवन्ति॥
अद्भ्यः सम्भूतो हिरण्यगर्भ इत्यष्टौ॥ एष हि देवः प्रदिशोऽनु
सर्वाः पूर्वा हि जातः स उ गर्भे अन्तः। स विजायमानः स
जनिष्यमाणः प्रत्यङ्मुखोऽस्तिष्ठति विश्वतोमुखः॥ विश्वतश्चक्षुरुत
विश्वतोमुखो विश्वतोहस्त उत विश्वतस्पात्। सं बाहुभ्यां नमति सं
पतत्रैर्द्यावापृथिवी जनयन्देव एकः॥ वेनस्तत्पश्यन्विश्वा भुवनानि
विद्वान् यत्र विश्वं भवत्येकनीलम्। यस्मिन्निदं सं च विचैकं
स ओतः प्रोतश्च विभुः प्रजासु। प्र तद्वोचे अमृतं नु विद्वान्गन्धर्वो
नाम् निहितं गुहासु॥३॥

त्रीणि पदा निहिता गुहासु यस्तद्वेदं सवितुः पिताऽसत्।
स नो बन्धुर्जनिता स विधाता धामानि वेद भुवनानि विश्वा।
यत्र देवा अमृतमानशानास्तृतीये धामान्यभ्यैरयन्त। परि
द्यावापृथिवी यन्ति सद्यः परि लोकान् परि दिशः परि सुवः।
ऋतस्य तन्तुं विततं विचृत्य तदपश्यत्तदभवत् प्रजासु। परीत्य
लोकान्परीत्य भूतानि परीत्य सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः

प्रथम॒जा ऋ॒तस्याऽऽ॒त्मनाऽऽ॒त्मान॑म॒भिसम्ब॑भूव। स॒द॑स॒स्पति॑म॒द्भुतं॑
प्रि॒यमिन्द्र॑स्य॒ काम्य॑म्। स॒नि॑ मे॒धाम॑यासिषम्। उ॒द्दी॑प्यस्व
जा॒तवे॒दोऽप॒घ्नन्नि॑र्ऋ॒तिं म॑म॥४॥

प॒शूँश्च॑ म॒ह्यमा॑व॒ह जी॒वनं॑ च॒ दिशो॑ दि॒श। मा नो॑
हि॒सी॒ज्जा॒तवे॒दो गाम॑श्च॒ पुरु॑षं॒ जग॑त्। अ॒वि॒भ्रद॒ग्न आ॑ग॒हि श्रि॒या
मा॒ परि॑पातय।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरु॑षस्य वि॒द्म स॒हस्रा॒क्षस्य॑ म॒हादे॒वस्य॑ धीम॒हि। तन्नो॑ रु॒द्रः
प्र॒चो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ म॒हादे॒वाय॑ धीम॒हि। तन्नो॑ रु॒द्रः
प्र॒चो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ व॒क्रतु॑ण्डाय॑ धीम॒हि। तन्नो॑ द॒न्तिः
प्र॒चो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ च॒क्रतु॑ण्डाय॑ धीम॒हि॥५॥

तन्नो॑ न॒न्दिः प्र॒चो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ म॒हासे॒नाय॑ धीम॒हि।
तन्नः॑ ष॒ण्मुखः॑ प्र॒चो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ सु॒वर्ण॑प॒क्षाय॑ धीम॒हि।
तन्नो॑ ग॒रुडः॑ प्र॒चो॒दया॑त्। वे॒दा॒त्म॒नाय॑ वि॒द्महे॑ हि॒रण्य॑ग॒र्भाय॑ धीम॒हि।
तन्नो॑ ब्र॒ह्म प्र॒चो॒दया॑त्। ना॒रा॒य॒णाय॑ वि॒द्महे॑ वा॒सुदे॒वाय॑ धीम॒हि। तन्नो॑
विष्णुः॑ प्र॒चो॒दया॑त्। व॒ज्र॒न॒खाय॑ वि॒द्महे॑ ती॒क्ष्ण॑द॒ष्ट्राय॑ धीम॒हि॥६॥

तन्नो॑ ना॒रसि॑ंहः प्र॒चो॒दया॑त्। भा॒स्क॒राय॑ वि॒द्महे॑ म॒हद्यु॑ति॒क॒राय॑
धीम॒हि। तन्नो॑ आ॒दि॒त्यः प्र॒चो॒दया॑त्। वै॒श्वान॒राय॑ वि॒द्महे॑ ला॒ली॒लाय॑
धीम॒हि। तन्नो॑ अ॒ग्निः प्र॒चो॒दया॑त्। का॒त्या॒य॒नाय॑ वि॒द्महे॑ क॒न्यकु॑मा॒रि॑

धीमहि। तन्नो दुर्गिः प्रचोदयात्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

स॒हस्र॑पर॒मा दे॒वी श॒तमू॑ला श॒ताङ्कु॑रा। सर्व॑ ह॒रतु॑ मे पा॒पं दूर्वा॑
दुःस्वप्न॑नाश॒नी। काण्डा॑त्काण्डात् प्र॒रोह॑न्ती॒ परुषः॑ परुषः॒ परि॑॥७॥

ए॒वानो॑ दूर्वे॒ प्रत॑नु स॒हस्रे॑ण श॒तेन॑ च। या श॒तेन॑ प्र॒तनोषि॑
स॒हस्रे॑ण वि॒रोह॑सि। तस्या॑स्ते दे॒वीष्टके॑ वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्।
अश्व॑क्रान्ते रथ॑क्रान्ते वि॒ष्णुक्रान्ते॑ व॒सुन्ध॑रा। शिरसा॑ धार॒यिष्यामि॑
र॒क्षस्व॑ मा॑ पदे॒ पदे॑।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमि॑र्धेनु॒र्धरणी॑ लो॒कधा॒रिणी॑। उ॒द्धृता॑ऽसि व॒राहे॑ण॒ कृष्णे॑न
श॒तबा॑हुना। मृ॒त्तिके॑ ह॒न मे पा॒पं य॒न्मया॑ दुष्कृतं कृतम्। मृ॒त्तिके॑
ब्रह्म॑दत्ताऽसि का॒श्यपे॑नाभि॒मन्त्रि॑ता। मृ॒त्तिके॑ देहि॒ मे पुष्टिं॑ त्वयि
सर्वं॑ प्र॒तिष्ठि॑तम्॥८॥

मृ॒त्तिके॑ प्र॒तिष्ठि॑ते स॒र्वं त॒न्मे निर्गु॑द मृ॒त्तिके॑। तया॑ ह॒तेन॑ पा॒पेन॑
ग॒च्छामि॑ प॒रमा॑ ग॒तिम्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे॒ ततो॑ नो॒ अभयं॑ कृधि। मघ॑वन्धु॒ग्धि तव॑
तन्न॑ ऊ॒तये॑ वि॒द्विषो॑ वि॒मृधो॑ जहि। स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्प॑तिर्वृ॒त्रहा॑

विमृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः स्वस्तिदा अभयङ्कुरः। स्वस्ति
न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो
अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। आपान्तमन्युस्तृपलंप्रभर्मा
धुनिः शिमीवाञ्छरुमाः ऋजीषी। सोमो विश्वान्यतसावनानि
नार्वीगिन्द्रं प्रतिमानानिदेभुः॥९॥

ब्रह्मजज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विसीमतः सुरुचो वेन आवः।
सबुधिया उपमा अस्य विष्टाः सतश्च योनिमसंतश्च विवः।
स्योना पृथिवि भवाऽनृक्षरा निवेशनी। यच्छानः शर्म सप्रथाः।
गन्धद्वारां दुराधरूपां नित्यपुष्टां करीषिणीम्। ईश्वरीः सर्वभूतानां
तामिहोपह्वये श्रियम्। श्रीर्मे भुजतु। अलक्ष्मीर्मे नश्यतु। विष्णुमुखा
वै देवाश्छन्दोभिरिमाल्लोकानेनपजय्यमभ्यजयन्। महाः इन्द्रो
वज्रबाहुः षोडशी शर्म यच्छतु॥१०॥

स्वस्ति नो मघवा करोतु हन्तु पाप्मानं योऽस्मान् द्वेष्टि।
सोमानः स्वरेण कृणुहि ब्रह्मणस्पते। कक्षीवंतं य औशिजम्।
शरीरं यज्ञशमलं कुसीदं तस्मिन्सीदतु योऽस्मान् द्वेष्टि। चरणं
पवित्रं विततं पुराणं येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन
पूता अति पाप्मानमरातिं तरेम। सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः
सोमं पिब वृत्रहञ्छूर विद्वान्। जहि शत्रूँ रप मृधो नुदस्वाथाभयं
कृणुहि विश्वतो नः। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै

भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयो भुवस्ता
न ऊर्जे दधातन॥११॥

महेरणां चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः।
उशीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथा।
आपो जनयथा च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः। यन्मया
भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च प्रतिग्रहः। यन्मे मनसा वाचा कर्मणा वा
दुष्कृतं कृतम्। तन्न इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः सविता च पुनन्तु पुनः
पुनः। नमोऽग्नयेऽप्सुमते नम इन्द्राय नमो वरुणाय नमो वारुण्यै
नमोऽद्भ्यः॥१२॥

यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपंगच्छतात्। अत्याशनादती-
पानाद्यच्च उग्रात् प्रतिग्रहात्। तन्नो वरुणो राजा पाणिना
ह्यवमर्शतु। सोऽहमपापो विरजो निर्मुक्तो मुक्तकिल्बिषः।
नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकताम्। यश्चाप्सु वरुणः स
पुनात्वघमर्षणः। इमं मे गङ्गे यमुने सरस्वति शुतुद्रि स्तोमः
सचता परुष्ण्या। असिक्रिया मरुद्वृधे वितस्तयाऽऽर्जीकीये
शृणुह्या सुषोमया। ऋतं च सत्यं चाभीद्धात्तपसोऽध्यजायत। ततो
रात्रिरजायत ततः समुद्रो अर्णवः॥१३॥

समुद्रादर्णवाधिं संवत्सरो अजायत। अहोरात्राणि
विदधद्विश्वस्य मिषतो वशी। सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्प-
यत्। दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो सुवः। यत्पृथिव्या५ रजः
स्वमान्तरिक्षे विरोदसी। इमा५स्तदापो वरुणः पुनात्वधमर्षणः।
पुनन्तु वसवः पुनातु वरुणः पुनात्वधमर्षणः। एष भूतस्य मध्ये
भुवनस्य गोप्ता। एष पुण्यकृतां लोकानेष मृत्योर्हिरण्मयम्।
द्यावापृथिव्योर्हिरण्मयः५ स५श्रितः५ सुवः॥१४॥

स नः सुवः स५शिशधि। आर्द्रं ज्वलति ज्योतिरहमस्मि।
ज्योतिर्ज्वलति ब्रह्माहमस्मि। योऽहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमस्मि
ब्रह्माहमस्मि। अहमेवाहं मां जुहोमि स्वाहा। अकार्यकार्यवकीर्णी
स्तेनो भ्रूणहा गुरुतल्पगः। वरुणोऽपामधमर्षणस्तस्मात्पापात्
प्रमुच्यते। रजो भूमिस्त्वमा५ रोदयस्व प्रवदन्ति धीराः।
आक्रान्त्समुद्रः प्रथमे विधर्मं जनयन्म्रजा भुवनस्य राजा। वृषा
पवित्रे अधि सानो अव्ये बृहत्सोमो वावृधे सुवान इन्दुः॥१५॥

[१]

॥ दुर्गासूक्तम् ॥

जातवेदसे सुनवाम सोममरातीयतो निदहाति वेदः। स नः
पर्षदति दुर्गाणि विश्वा नावेव सिन्धुं दुरिताऽत्यग्निः। तामग्निवर्णां
तपसा ज्वलन्तीं वैरोचनीं कर्मफलेषु जुष्टाम्। दुर्गां देवी५
शरणमहं प्रपद्ये सुतरसि तरसे नमः। अग्ने त्वं पारया नव्यो

अ॒स्मान्ध॒स्वस्ति॒भिरति॑ दु॒र्गाणि॒ विश्वा॑। पू॒श्च॑ पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला न॑ उ॒र्वी
भवा॑ तो॒काय॒ तन॑याय॒ शं योः। विश्वा॑नि नो दु॒र्गहा॑ जा॒तवेदः॑ सिन्धुं
न ना॒वा दु॑रि॒ताति॑ पर्षि। अ॒ग्ने अ॒त्रिव॒न्मन॑सा गृ॒णानो॑ऽस्माकं
बो॒ध्यवि॒ता त॒नूना॑म्। पृ॒तना॑जित॒ः सह॑मानम॒ग्निमु॒ग्रं हु॑वेम
पर॒माथ्स॒धस्था॑त्। स नः॑ पर्ष॒दति॑ दु॒र्गाणि॒ विश्वा॒ क्षाम॑दे॒वो अति॑
दुरि॒ताऽत्य॒ग्निः। प्र॒तोषि॑ क॒मीड्यो॑ अध्व॒रेषु॑ स॒नाच्च॑ होता॒ नव्य॑श्च
स॒त्सि। स्वा॒श्चा॒ग्ने त॒नुव॑ पि॒प्रय॑स्वा॒स्मभ्य॑ च॒ सौभ॑ग॒माय॑जस्व।
गोभि॑र्जु॒ष्टम॒युजो॑ निषि॒क्तं तव॑न्द्र वि॒ष्णोर॒नुस॑श्च॒रेम। नाक॑स्य
पृ॒ष्ठम॒भि सं॒वसानो॑ वैष्ण॑वीं लो॒क इ॒ह मा॑दयन्ताम्॥१६॥

[२]

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूर॒न्नम॒ग्रये॑ पृ॒थिव्यै॒ स्वाहा॒ भुवो॑ऽन्नं वा॒यवे॑ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॒
सुव॒रन्न॑मादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वाहा॒ भूर्भुवः॑ सुव॒रन्नं॑ च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑
स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॒रन्न॑मोम्॥१७॥

[३]

भूर॒ग्रये॑ पृ॒थिव्यै॒ स्वाहा॒ भुवो॑ वा॒यवे॑ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॒
सुव॑रादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वाहा॒ भूर्भुवः॑ सुव॑श्च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वाहा॒
नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॒रन्न॑ ओम्॥१८॥

[४]

भूर॒ग्रये॑ च पृ॒थिव्यै॒ च म॒हते॑ च॒ स्वाहा॒ भुवो॑ वा॒यवे॑ चान्तरि॑क्षाय॒

च मह॒ते च॒ स्वाहा॒ सुव॑रादि॒त्याय॑ च दि॒वे च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ भूर्भुवः॑
 सुव॑श्च॒न्द्रम॑से च॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च दि॒ग्भ्यश्च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑
 स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॑र्मह॒रोम्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि॑ नो अ॒ग्न ए॒नसे॑ स्वा॒हा। पाहि॑ नो वि॒श्ववे॑द॒से स्वा॒हा।
 यज्ञं॑ पाहि॑ वि॒भाव॑सो स्वा॒हा। सर्वं॑ पाहि॑ शत॒क्रतो॑ स्वा॒हा॥२०॥

[६]

पाहि॑ नो॑ अ॒ग्न ए॒कया॑। पा॒ह्युत॑ द्वि॒तीय॑या। पा॒ह्यूर्जं॑ तृ॒तीय॑या।
 पा॒हि गी॒र्भिश्च॑ त॒सृभि॑र्वसो॒ स्वाहा॑॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छ॑न्द॒सामृष॑भो वि॒श्वरू॑पश्छ॑न्दोभ्यश्छ॑न्दा॑ऽस्यावि॒वेश॑।
 सता॑ः शि॒क्यः पु॒रोवा॑चो॒पनि॑षदिन्द्रो॑ ज्येष्ठ इन्द्रि॒याय॑ ऋषि॑भ्यो
 नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॑श्छ॒न्द ओम्॥२२॥

[८]

नमो॑ ब्रह्म॑णे धा॒रणं॑ मे अ॒स्त्वनि॑राकरणं धा॒रयि॑ता भूयासं
 कर्ण॑योः श्रु॒तं मा च्यो॑ढ्वं ममा॒मुष्य॑ ओम्॥२३॥

[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋतं तपः सत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो दमस्तपः शमस्तपो
दानं तपो यज्ञं तपो भूर्भुवः सुवर्ब्रह्मैतदुपास्यैतत्तपः ॥ २४ ॥

[१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्येवं पुण्यस्य कर्मणो
दूराद्गन्धो वाति यथाऽसिधारां कर्तेऽवहितामवक्रामे यद्युवे युवे ह वा
विह्वयिष्यामि कर्तं पतिष्यामीत्येवमनृतादात्मानं जुगुप्सैत् ॥ २५ ॥

[११]

॥ दहरविद्या ॥

अणोरणीयान्महतो महीयानात्मा गुहायां निहितोऽस्य जन्तोः।
तमक्रतुं पश्यति वीतशोको धातुः प्रसादांन्महिमानमीशम्। सप्त
प्राणाः प्रभवन्ति तस्मात्सप्तार्चिषः समिधः सप्त जिह्वाः। सप्त
इमे लोका येषु चरन्ति प्राणा गुहाशयां निहिताः सप्त संस्र।
अतः समुद्रा गिरयश्च सर्वेऽस्मात्स्यन्दन्ते सिन्धवः सर्वरूपाः।
अतश्च विश्वा ओषधयो रसाच्च येनैष भूतस्तिष्ठत्यन्तरात्मा। ब्रह्मा
देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो
गृध्राणां स्वर्धितिर्वनानां सोमः पवित्रमत्येति रेभन्। अजामेकां
लोहितशुक्लकृष्णां बर्हीं प्रजां जनयन्तीं सरूपाम्। अजो ह्येको
जुषमाणोऽनुशेते जहात्येनां भुक्तभोगामजोऽन्यः ॥ २६ ॥

हृ॒ःसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्।
 नृषद्वरसदृतसद्धोमसदजा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्।
 घृतं मिमिक्षिरे घृतमस्य योनिर्घृते श्रितो घृतमुवस्य धाम।
 अनुष्वधमावह मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ वक्षि हव्यम्।
 समुद्रादूर्मिर्मधुमा॑ उदारदुपा॑ शुना सममृतत्वमानद। घृतस्य
 नाम गुह्यं यदस्ति जिह्वा देवानाममृतस्य नाभिः। वयं नाम
 प्रब्रवामा घृतेनास्मिन् यज्ञे धारयामा नमोभिः। उपे ब्रह्मा
 शृणवच्छस्यमानं चतुः शृङ्गोऽवमीद्गौर एतत्। चत्वारि शृङ्गा त्रयो
 अस्य पादा द्वे शीरूषे सप्त हस्तांसो अस्य। त्रिधा बद्धो वृषभो
 रौरवीति महो देवो मर्त्या॑ आविवेश॥ २७॥

त्रिधा हितं पुणिभिर्गुह्यमानं गवि देवासो घृतमन्वविन्दन्।
 इन्द्र एक॑ सूर्य एकं जजान वेनादेकं स्वधया निष्ठतक्षुः।
 यो देवानां प्रथमं पुरस्ताद्विश्वाधियो रुद्रो महर्षिः। हिरण्यगर्भं
 पश्यत् जायमानं स नो देवः शुभया स्मृत्या संयुनक्तु।
 यस्मात्परं नापरमस्ति किञ्चिद्यस्मान्नाणीयो न ज्यायोऽस्ति
 कश्चित्। वृक्ष इव स्तब्धो दिवि तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण
 सर्वम्। न कर्मणा न प्रजया धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमानशुः।
 परेण नाकं निहितं गुहायां विभ्राजते यद्यतयो विशन्ति।
 वेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थाः सन्त्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः।
 ते ब्रह्मलोके तु परान्तकाले परामृतात्परिमुच्यन्ति सर्वे। दहं

विपापं परमैश्वरभूतं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसंस्थम्। तत्रापि दहं
गगनं विशोकस्तस्मिन् यदन्तस्तदुपासितव्यम्। यो वेदादौ स्वरः
प्रोक्तो वेदान्तै च प्रतिष्ठितः। तस्य प्रकृतिंलीनस्य यः परः स
महेश्वरः॥२८॥

[१२]

॥ नारायणसूक्तम् ॥

सहस्रशीर्षं देवं विश्वाक्षं विश्वशम्भुवम्। विश्वं नारायणं
देवमक्षरं परमं पदम्। विश्वतः परमान्नित्यं विश्वं नारायणं हरिम्।
विश्वमेवेदं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति। पतिं विश्वस्याऽऽत्मेश्वरं
शाश्वतं शिवमच्युतम्। नारायणं महाज्ञेयं विश्वात्मानं पुरायणम्।
नारायणपरो ज्योतिरात्मा नारायणः परः। नारायण परं ब्रह्म तत्त्वं
नारायणः परः। नारायणपरो ध्याता ध्यानं नारायणः परः। यच्च
किञ्चिज्जगत्सर्वं दृश्यते श्रूयतेऽपि वा॥ अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य
नारायणः स्थितः॥२९॥

अनन्तमव्ययं कविं समुद्रेऽन्तं विश्वशम्भुवम्। पद्मकोश
प्रतीकाशं हृदयं चाप्यधोमुखम्। अधो निष्ठ्या वितस्त्यान्ते
नाभ्यामुपरि तिष्ठति। ज्वालमालाकुलं भाती विश्वस्याऽऽयतनं
महत्। सन्ततं शिलाभिस्तुलम्बत्याकोशसन्निभम्। तस्यान्तं
सुषिरं सूक्ष्मं तस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितम्। तस्य मध्ये महान-
ग्निर्विश्वार्चिर्विश्वतोमुखः। सोऽग्रं भुग्विभजन्तिष्ठन्नाहारमजरः कविः।

तिर्यग्ध्वमंधः शायी रश्मयस्तस्य सन्तता। सन्तापयति स्वं देहमा-
पादतलमस्तंकः। तस्य मध्ये वह्निशिखा अणीयोर्ध्वा व्यवस्थितः।
नीलतौर्यदमध्यस्थाद्विद्युल्लेखेव भास्वरा। नीवारशूकवत्तन्वी पीता
भास्वत्यणूपमा। तस्याः शिखाया मध्ये परमात्मा व्यवस्थितः। स
ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः परमः स्वराट्॥३०॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारि च॥

[१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति तत्र ता ऋचस्तदृचा
मण्डलं स ऋचां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिर्दीप्यते
तानि सामानि स साम्नां मण्डलं स साम्नां लोकोऽथ य एष
एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिषि पुरुषस्तानि यजूंषि स यजुषा मण्डलं
स यजुषां लोकः सैषा त्रय्येव विद्या तपति य एषोऽन्तरादित्ये
हिरण्मयः पुरुषः॥३१॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आदित्यो वै तेज ओजो बलं यशश्चक्षुः श्रोत्रमात्मा मनो
मन्युर्मनुर्मृत्युः सत्यो मित्रो वायुराकाशः प्राणो लोकपालः
कः किं कं तत्सत्यमन्नमृतौ जीवो विश्वः कतमः स्वयम्भु
ब्रह्मतदमृत एष पुरुष एष भूतानामधिपतिर्ब्रह्मणः सायुज्यं
सलोकतामाप्नोत्येतासामेव देवतानां सायुज्यं सार्ष्टितां

समानलोकतामाप्नोति य एवं वेदैत्युपनिषत्॥३२॥

[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निधनपतये नमः। निधनपतान्तिकाय नमः। ऊर्ध्वाय नमः।
ऊर्ध्वलिङ्गाय नमः। हिरण्याय नमः। हिरण्यलिङ्गाय नमः। सुवर्णाय
नमः। सुवर्णलिङ्गाय नमः। दिव्याय नमः। दिव्यलिङ्गाय नमः।
भवाय नमः। भवलिङ्गाय नमः। शर्वाय नमः। शर्वलिङ्गाय नमः।
शिवाय नमः। शिवलिङ्गाय नमः। ज्वलाय नमः। ज्वललिङ्गाय
नमः। आत्माय नमः। आत्मलिङ्गाय नमः। परमाय नमः।
परमलिङ्गाय नमः। एतत्सोमस्य सूर्यस्य सर्वलिङ्गं स्थापयति
पाणिमन्त्रं पवित्रम्॥३३॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नमः। भवे भवे
नार्ति भवे भवस्व माम्। भवोद्भवाय नमः॥३४॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमः श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः
कालाय नमः कलविकरणाय नमो बलविकरणाय नमो बलाय नमो
बलप्रमथनाय नमः सर्वभूतदमनाय नमो मनोन्मनाय नमः॥३५॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अ॒घोरे॑भ्योऽथ॒ घोरे॑भ्यो॒ घोर॒घोर॑तरेभ्यः। सर्वे॑भ्यः सर्व॒शर्वे॑भ्यो॒ नम॑स्ते अस्तु रु॒द्ररू॑पेभ्यः॥३६॥

[१९]

॥ प्राग्वक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ महादे॒वाय॑ धीमहि। तन्नो॑ रु॒द्रः प्र॒चोद॑यात्॥३७॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ई॒शानः॑ सर्व॒विद्या॑नामीश्वरः॒ सर्व॑भू॒तानां॑ ब्रह्माधि॑पतिर्ब्रह्म॒णो-
ऽधि॑पतिर्ब्रह्मा॒ शिवो॑ मे अस्तु सदाशिवो॒म्॥३८॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो॑ हिरण्यबा॒हवे॑ हिरण्यव॒र्णाय॑ हिरण्यरू॒पाय॑ हिरण्यप॒तये-
ऽम्बिका॑प॒तये॑ उ॒माप॑तये॒ पशु॑प॒तये॑ नमो॒ नमः॥३९॥

[२२]

ऋ॒तं स॒त्यं परं॑ ब्र॒ह्म पु॒रुषं॑ कृष्ण॒पिङ्ग॑लम्। ऊ॒र्ध्वरे॑तं वि॒रूपाक्षं॑
वि॒श्वरू॑पाय॒ वै नमो॒ नमः॥४०॥

[२३]

सर्वो॑ वै रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॑ नमो॒ अस्तु। पु॒रुषो॑ वै रु॒द्रः सन्म॒हो

नमो नमः। विश्वं भूतं भुवनं चित्रं बहुधा जातं जायमानं च यत्।
सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥४१॥

[२४]

कद्रुद्राय प्रचेतसे मीढुष्टमाय तव्यसे। वो चेम् शन्तमं हृदे।
सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥४२॥

[२५]

॥ अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम् ॥

यस्य वैकङ्कत्यग्निहोत्रहवणी भवति प्रत्येवास्याऽऽहुतय-
स्तिष्ठन्त्यथो प्रतिष्ठित्यै॥४३॥

[२६]

कृणुष्व पाज् इति पञ्च॥४४॥

[२७]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

अदितिर्देवा गन्धर्वा मनुष्याः पितरोऽसुरास्तेषां सर्वभूतानां
माता मेदिनी महता मही सावित्री गायत्री जगत्पुर्वी पृथ्वी बहुला
विश्वा भूता कतमा का या सा सत्येत्यमृतेति वसिष्ठः॥४५॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो वा इदं सर्वं विश्वा भूतान्यापः प्राणा वा
आपः पशव् आपोऽन्नमापोऽमृतमापः सम्राडापो विराडापः

स्वराडापश्छन्दा॑ऽस्यापो॒ ज्योती॑ऽष्यापो॒ यजू॑ऽष्यापः॑ स॒त्यमापः॑
सर्वा॑ दे॒वता॒ आपो॒ भूर्भुवः॑ सुव॒राप् ओम्॥४६॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः॑ पुनन्तु पृथि॒वीं पृथि॒वी पृ॒ता पु॑नातु॒ माम्। पुनन्तु॒
ब्रह्म॑ण॒स्पति॑र्ब्रह्म॑पृ॒ता पु॑नातु॒ माम्। यदुच्छि॑ष्टमभौ॒ज्यं यद्वा॑ दुश्चरि॑तं
मम॑। सर्वं॑ पुनन्तु॒ मामापो॑ऽस॒तां च॑ प्रति॒ग्रह॑ऽ स्वाहा॑॥४७॥

[३०]

अग्निश्च॑ मा मन्युश्च॑ मन्युप॒तयश्च॑ मन्यु॑कृ॒तेभ्यः॑। पापेभ्यो॑
रक्ष॑न्ताम्। यद॒ह्वा पाप॑मका॒रिषम्। मनसा॑ वाचा॑ हस्ता॒भ्याम्।
प॒द्भ्यामुदरे॑ण शि॒श्जा। अह॑स्तद॒वलुम्प॑तु। यत्किं॑ च॒ दुरि॑तं मयि॑।
इदम॑हं मा॒ममृ॑तयो॒नौ। सत्ये॑ ज्योतिषि जुहो॑मि स्वा॒हा॥४८॥

[३१]

सूर्यश्च॑ मा मन्युश्च॑ मन्युप॒तयश्च॑ मन्यु॑कृ॒तेभ्यः॑। पापेभ्यो॑
रक्ष॑न्ताम्। यद्वा॒त्रिया पाप॑मका॒रिषम्। मनसा॑ वाचा॑ हस्ता॒भ्याम्।
प॒द्भ्यामुदरे॑ण शि॒श्जा। रा॒त्रिस्तद॒वलुम्प॑तु। यत्किं॑ च॒ दुरि॑तं मयि॑।
इदम॑हं मा॒ममृ॑तयो॒नौ। सूर्ये॑ ज्योतिषि जुहो॑मि स्वा॒हा॥४९॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं॑ ब्रह्म। अग्नि॑र्दे॒वता ब्रह्म॑ इत्या॒र्षम्। गाय॑त्रं

छन्दं परमात्मं सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आया॑तु वर॑दा दे॒वी अ॒क्षरं॑ ब्रह्म॒सम्मि॑तम्। गा॒य॒त्रीं छ॒न्द॑सां
मा॒तेदं॑ ब्रह्म जुष॒स्व मे। यद॒ह्ना॑त्कुरु॒ते पा॒पं तद॒ह्ना॑त्प्रति॒मुच्य॑ते।
यद्रा॒त्रिया॑त्कुरु॒ते पा॒पं तद्रा॒त्रिया॑त्प्रति॒मुच्य॑ते। सर्व॑ व॒र्णे म॑हादे॒वि
स॒न्ध्यावि॑द्ये स॒रस्व॑ति॥५१॥

[३४]

ओजो॑ऽसि॒ सहो॑ऽसि॒ बल॑मसि॒ भ्राजो॑ऽसि॒ दे॒वानां॑
धा॒म ना॒मांसि॑ वि॒श्वम॑सि॒ वि॒श्वायुः॑ सर्व॑मसि॒ सर्वा॑युरभिभू॒रो
गा॒य॒त्रीमा॑वा॒हया॑मि॒ सावि॑त्रीमा॒वा॒हया॑मि॒ सर॑स्वतीमा॒वा॒हया॑मि॒
छ॒न्द॒ऋषी॑नावा॒हया॑मि॒ श्रिय॑मा॒वा॒हया॑मि॒ गा॒य॒त्रिया॑ गा॒य॒त्रीच्छ॒न्दो
वि॒श्वामि॑त्र ऋषिः॒ सवि॑ता दे॒वता॑ऽग्नि॒र्मुखं॑ ब्रह्मा॒ शिरो॑ विष्णु॒र्हृदय॑
रु॒द्रः शि॒खा पृ॒थि॒वी योनिः॑ प्रा॒णापा॑नव्या॒नोदा॑नस॒माना॑ स॒प्राणा॑
श्वे॒तव॑र्णा साङ्ख्या॒यन॑स॒गोत्रा॑ गा॒य॒त्री च॑तुर्विं॒शत्य॑क्षरा॒ त्रि॒पदा॑
षट्कुक्षिः॒ पञ्च॑शी॒र्षोप॑नयने वि॒नियो॑ग॒ ओं भूः। ओं भुवः। ओ॒
सुवः। ओं महः। ओं जनः। ओं तपः। ओ॒ स॒त्यम्। ओं
तथ्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्यं॒ भर्गो॑ दे॒वस्य॑ धीमहि। धियो॒ यो नः॑ प्रचो॒दया॑त्।
ओमा॑पो॒ ज्योती॑रसो॒ऽमृतं॑ ब्रह्म॒ भूर्भुवः॑ सुव॒रोम्॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उत्तमे शिखरे जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि। ब्राह्मणेभ्योऽभ्यनुज्ञाता
गच्छ देवि यथासुखम्। स्तुतो मया वरदा वेदमाता प्रचोदयन्ती
पवने द्विजाता। आयुः पृथिव्यां द्रविणं ब्रह्मवर्चसं मह्यं दत्त्वा प्रजातुं
ब्रह्मलोकम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभा वात्यक्षरम्। मधु क्षरन्ति तद्रसम्।
सत्यं वै तद्रसमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्ममेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्ममेव मधुमेतु माम्। यास्ते
सोम प्रजावत्सोभि सो अहम्। दुःस्वप्रहन्दुरुष्वह। यास्ते सोम
प्राणाऽस्तां जुहोमि। त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। ब्रह्महृत्यां
वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति।
आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्म मेधया। मधु मेधया। ब्रह्ममेव मधु मेधया। अद्या नो
देव सवितः प्रजावत्सावीः सौभगम्। परा दुःष्वप्रियं सुवा।
विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परा सुवा। यद्भद्रं तन्म आ सुवा।

मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः।
मधु नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिवः रजः। मधु द्यौरस्तु नः पिता।
मधुमात्रो वनस्पतिर्मधुमाः अस्तु सूर्यः। माध्वीर्गावो भवन्तु
नः। य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। भ्रूणहत्यां वा
एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति।
आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्म मेधवा। मधु मेधवा। ब्रह्ममेव मधु मेधवा। ब्रह्मा
देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो
गृध्राणां स्वधितिर्वनानां सोमः पवित्रमत्येति रेभन्।
हंसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्।
नृषद्वरसदृतसद्धौमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्।
ऋचे त्वा रुचे त्वा समिध्वन्ति सरितो न धेनाः। अन्तरहृदा
मनसा पूयमानाः। घृतस्य धारा अभिचाकशीमि। हिरण्ययो
वेतसो मय्य आसाम्। तस्मिन्सुपर्णो मधुकृत्कुलायी भजन्नास्ते
मधुदेवताभ्यः। तस्याऽऽसते हरयः सप्ततीरे स्वधां दुहाना
अमृतस्य धाराम्। य इदं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्।
वीरहत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं
प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५७॥

[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मे॒धा दे॒वी जुष॑मा॒णा न॒ आगा॑द्वि॒श्वाची॑ भ॒द्रा सु॑मन॒स्यमा॑ना।
त्वया॒ जुष्टा॑ जुष॒माणा दुरु॑क्ता॒न्बृह॑द्व॒देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑॥ त्वया॒ जुष्टं
ऋषि॑र्भवति दे॒वि त्वया॒ ब्रह्मा॑ऽऽग॒तश्री॑रु॒त त्वया॑। त्वया॒ जुष्टंश्चि॒त्रं
वि॒न्दते॑ वसु॒ सा नो॑ जुषस्व॒ द्रवि॑णो न मे॒धे॥५८॥

[४१]

मे॒धां म॒ इन्द्रो॑ द॒दातु॑ मे॒धां दे॒वी सर॑स्वती। मे॒धां मे॑
अ॒श्विना॑वु॒भावाध॑त्तां पुष्क॑र॒स्रजा। अ॒प्स॒रासु॑ च॒ या मे॒धा ग॑न्ध॒र्वेषु॑
च॒ यन्मनः॑। दै॒वीं मे॒धा सर॑स्वती॒ सा मां॑ मे॒धा सु॒रभि॑र्जुषता॒ऽ
स्वाहा॑॥५९॥

[४२]

आ मां॑ मे॒धा सु॒रभि॑र्वि॒श्वरू॑पा॒ हिर॑ण्यवर्णा॒ जग॑ती
जग॑म्या। ऊ॒र्ज॑स्वती॒ पय॑सा॒ पिन्व॑माना॒ सा मां॑ मे॒धा सु॒प्रती॑का
जुष॑न्ताम्॥६०॥

[४३]

मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मय्य॑ग्नि॒स्तेजो॑ द॒धातु॑ मयि॑ मे॒धां मयि॑
प्र॒जां मयी॑न्द्र॒ इन्द्रि॒यं द॑धातु॒ मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मयि॑ सू॒र्यो
भ्राजो॑ द॒धातु॑॥६१॥

[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पूर्णं
वनस्पतेरिवाभिः शीयतां रयिः स च तान्नः शचीपतिः॥६२॥

[४५]

परं मृत्यो अनु परेहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात्।
चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि मा नः प्रजां रीरिषो मोत वीरान्॥६३॥

[४६]

वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः।
स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वहंसो ज्योग्जीवा जरामशीमहि॥६४॥

[४७]

अमुत्र भूयादध यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुश्चः।
प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्माद्देवानामग्रे भिषजा शचीभिः॥६५॥

[४८]

हरिः हरन्तमनुयन्ति देवा विश्वस्येशानं वृषभं मंतीनाम्। ब्रह्म
सरूपमनुमेदमागादयनं मा विवधीर्विक्रमस्व॥६६॥

[४९]

शल्लकैरग्निमिन्धान उभौ लोकौ संनेमहम्। उभयोर्लोकयोर्-
ऋध्वाऽति मृत्युं तराम्यहम्॥६७॥

[५०]

मा छिदो मृत्यो मा वधीर्मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः।
प्रजां मा मे रीरिष आयुरुग्र नृचक्षंसं त्वा हविषा विधेम॥६८॥

[५१]

मा नो॑ म॒हान्त॑मु॒त मा नो॑ अ॒र्भकं॑ मा न॒ उक्ष॑न्तमु॒त मा न॑
उक्षि॑तम्। मा नो॑ऽव॒धीः पि॒तरं॑ मो॒त मा॒तरं॑ प्रि॒या मा न॑स्त॒नुवो॑ रु॒द्र
री॒रिषः॥ ६९॥

[५२]

मा न॑स्तो॒के तन॑ये॒ मा न॒ आयु॑षि॒ मा नो॒ गोषु॑ मा नो॒ अश्व॑ेषु
री॒रिषः। वी॒रान्मा नो॑ रु॒द्र भामि॑तोऽव॒धीर्ह॒विष्म॑न्तो॒ नम॑सा वि॒धेम
ते॥ ७०॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजा॑पते॒ न त्वदे॑तान्य॒न्यो विश्वा॑ जा॒तानि॑ परि॒ता ब॑भूव।
यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तन्नो॑ अस्तु व॒यः॒ स्याम॑ प॒तयो॑ रयी॒णाम्॥ ७१॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्प॑तिर्वृ॒त्रहा॑ वि॒मृधो॑ व॒शी। वृ॒षेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः
स्व॒स्ति॒दा अ॑भयङ्क॒रः॥ ७२॥

[५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्रः ॥

त्र्य॑म्बकं यजामहे सु॒गन्धिं॑ पु॒ष्टि॒वर्ध॑नम्। उ॒र्वारु॑कमि॒व
बन्ध॑नान्मृ॒त्योर्मु॑क्षी॒य मा॑ऽमृता॑त्॥ ७३॥

[५६]

ये ते सहस्रमयुतं पाशा मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान् यज्ञस्य
मायया सर्वानव यजामहे॥७४॥

[५७]

मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहा॥७५॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। मनुष्यकृतस्यैनसो-
ऽवयजनमसि स्वाहा। पितृकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा।
आत्मकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। अन्यकृतस्यैनसोऽव-
यजनमसि स्वाहा। अस्मत्कृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा।
यद्विवा च नक्तं चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा।
यथ्स्वपन्तश्च जाग्रतश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा।
यथ्सुषुप्तश्च जाग्रतश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा।
यद्विद्वांसश्चाविद्वांसश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा। एनस
एनसोऽवयजनमसि स्वाहा॥७६॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वो देवाश्चकृम जिह्वा गुरुमनसो वा प्रयुती देव हेडनम्।
अरावा यो नो अभि दुच्छुनायते तस्मिन्तदेनो वसवो निर्धेतन्

स्वाहा॥७७॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्षीन्ममो नमः। कामोऽकार्षीत्कामः करोति नाहं करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामः कारयिता नाहं कारयिता एष ते काम कामाय स्वाहा॥७८॥

[६१]

मन्युरकार्षीन्ममो नमः। मन्युरकार्षीन्मन्युः करोति नाहं करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कारयिता नाहं कारयिता एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाञ्जुहोमि सरसां सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्नपानं सर्वेषां श्रियै स्वाहा। श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वंशानुगाः। तिलाः पुनन्तु मे पापं यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा। चोरस्यान्नं नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुतल्पगः। गोस्तेयं सुरापानं भ्रूणहत्या तिला शान्तिं

शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रज्ञा तु जातवेदः सन्ददातु स्वाहा॥८१॥

[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतो-
बुद्ध्याकूतिःसङ्कल्पा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। त्वक्कर्ममांसरुधिरमेदोमज्जास्नायवोऽस्थीनि
मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरूदरजङ्घशिश्नोपस्थपायवो मे शुद्ध्यन्तां
ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि देहि ददापयिता मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं
विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मे शुद्ध्यन्तां
ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा।
अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। आत्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा।
अन्तरात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। परमात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा

भूयास॑ꣳ स्वाहा॑। क्षुधे॑ स्वाहा॑। क्षुत्पि॑पासाय॒ स्वाहा॑। विवि॑ट्यै
स्वाहा॑। ऋग्वि॑धानाय॒ स्वाहा॑। क॒षो॑त्काय॒ स्वाहा॑। क्षुत्पि॑पा॒साम॑लं
ज्ये॒ष्ठाम॑ल॒क्ष्मी॑र्नाशया॒म्यहम्। अभू॑ति॒मसं॑मृद्धिं च॒ सर्वा॑न्निर्णुद
मे पा॒प्मानं॑ꣳ स्वाहा॑। अन्न॑मय-प्राण॑मय-मनो॑मय-विज्ञान॑मय-
मान॑न्दमय-मात्मा मे शुद्ध॑न्तां ज्योति॑र॒हं वि॒रजा॑ विपा॒प्मा
भूयास॑ꣳ स्वाहा॑॥८३॥

[६६]

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अ॒ग्नये॑ स्वाहा॑। विश्वे॑भ्यो दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑। ध्रु॒वाय॑ भू॒माय॑
स्वाहा॑। ध्रु॒वक्षि॑तये॒ स्वाहा॑। अ॒च्युत॑क्षि॒तये॑ स्वाहा॑। अ॒ग्नये॑
स्वि॒ष्टकृ॑ते स्वाहा॑॥ धर्मा॑य॒ स्वाहा॑। अध॑र्माय॒ स्वाहा॑। अ॒द्भ्यः
स्वाहा॑। ओष॑धि॒वन॑स्पति॒भ्यः स्वाहा॑॥८४॥

रक्षो॑दे॒वज॑ने॒भ्यः स्वाहा॑। गृ॒ह्या॑भ्यः स्वाहा॑। अव॑साने॒भ्यः
स्वाहा॑। अ॒व॒सान॑पति॒भ्यः स्वाहा॑। स॒र्वभू॑ते॒भ्यः स्वाहा॑। कामा॑य॒
स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॑। यदे॒जति॑ जग॑ति यच्च॒ चेष्ट॑ति नाम्नो॑
भा॒गोऽयं॑ नाम्ने॒ स्वाहा॑। पृथि॑व्यै स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॑॥८५॥

दि॒वे स्वाहा॑। सू॒र्याय॑ स्वाहा॑। च॒न्द्रम॑से स्वाहा॑। नक्ष॑त्रे॒भ्यः
स्वाहा॑। इन्द्रा॑य॒ स्वाहा॑। बृह॑स्पत॒ये स्वाहा॑। प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑।
ब्रह्म॑णे॒ स्वाहा॑। स्व॒धा पि॑तृ॒भ्यः स्वाहा॑। नमो॑ रु॒द्राय॑ पशु॒पत॑ये

स्वाहा॥८६॥

दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑। पि॒तृभ्यः॑ स्व॒धाऽस्तु॑। भू॒तेभ्यो॑ नमः॑। म॒नुष्ये॑भ्यो
हन्ता॑। प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। पर॒मेष्ठि॑ने स्वाहा॑। यथा कूपः शत॒धारः
स॒हस्र॑धारो अक्षितः॑। ए॒वा मे॑ अस्तु धान्य॑ꣳ स॒हस्र॑धारमक्षितम्।
धन॑धान्ये स्वाहा॑। ये भू॒ताः प्र॑चरन्ति दि॒वान्तं॑ बलि॑मिच्छन्तो
वि॒तुद॑स्य प्रे॒ष्याः। तेभ्यो॑ ब॒लिं पु॑ष्टि॒कामो॑ हरामि॒ मयि॑ पुष्टिं
पुष्टि॑पतिर्दधातु स्वाहा॑॥८७॥

—[६७]

ओं तद्ब्र॒ह्म। ओं तद्वा॒युः। ओं तदा॒त्मा। ओं तथ्स॒त्यम्।
ओं तथ्सर्व॑म्। ओं तत्पु॒रोन॑मः॥ अन्तश्चरति॑ भू॒तेषु॑ गुहायां
वि॒श्वमूर्ति॑षु। त्वं यज्ञ॑स्त्वं वष॒ट्कार॑स्त्वमिन्द्र॑स्त्वꣳ रु॒द्रस्त्वं वि॑ष्णुस्त्वं
ब्र॒ह्म त्वं प्र॑जा॒पतिः॑। त्वं तदा॑प॒ आपो॑ ज्योती॒ रसो॑ऽमृतं ब्र॒ह्म
भूर्भुव॑स्सुव॒रोम्॥८८॥

—[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धाया॑ प्रा॒णे नि॒विष्टो॑ऽमृतं जुहोमि। श्रद्धाया॑म॒पाने॑ नि॒विष्टो॑ऽ-
मृतं जुहोमि। श्रद्धाया॑ व्या॒ने नि॒विष्टो॑ऽमृतं जुहोमि। श्रद्धाया॑मु॒दाने॑
नि॒विष्टो॑ऽमृतं जुहोमि। श्रद्धाया॑ꣳ स॒माने॑ नि॒विष्टो॑ऽमृतं जुहोमि।
ब्र॒ह्मणि॑ म आ॒त्माऽमृत॑त्वाय॥ अ॒मृतो॑प॒स्तर॑णमसि॥ श्रद्धाया॑ प्रा॒णे
नि॒विष्टो॑ऽमृतं जुहोमि। शि॒वो मां वि॒शाप्र॑दाहाय। प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑॥

श्रद्धायांमपाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय।
 अपानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां व्याने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो
 मां विशाप्रदाहाय। व्यानाय स्वाहा॥ श्रद्धायांमुदाने निर्विष्टोऽमृतं
 जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। उदानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां
 समाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। समानाय
 स्वाहा॥ ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय। अमृतापिधानमसि॥८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निर्विष्ट्यामृतं हुतम्। प्राणमन्त्रेनाप्यायस्व।
 श्रद्धायांमपाने निर्विष्ट्यामृतं हुतम्। अपानमन्त्रेनाप्यायस्व।
 श्रद्धायां व्याने निर्विष्ट्यामृतं हुतम्। व्यानमन्त्रेनाप्यायस्व।
 श्रद्धायांमुदाने निर्विष्ट्यामृतं हुतम्। उदानमन्त्रेनाप्यायस्व।
 श्रद्धायां समाने निर्विष्ट्यामृतं हुतम्। समानमन्त्रेनाप्या-
 यस्व॥९०॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समश्रितः। ईशः सर्वस्य जगतः
 प्रभुः प्रीणाति विश्वभुक्॥९१॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ्म॑ आ॒सन्। न॒सोः प्रा॒णः। अ॒क्ष्योश्चक्षुः॑। क॒र्णयोः श्रोत्र॑म्।
बा॒हुवोर्बल॑म्। ऊ॒रुवोरोजः॑। अ॒रि॒ष्टा वि॒श्वान्यङ्गा॑नि त॒नूः। त॒नुवा॑ मे
स॒ह नम॑स्ते अस्तु मा मां हि॒ंसीः॥१२॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयः॑ सु॒पर्णा उ॒पं सेदु॑रिन्द्रं प्रि॒यमे॑धा ऋष॑यो नाध॑मानाः। अपं
ध्वान्त॑मूर्णु॒हि पू॒र्धि चक्षु॑र्मुमु॒ग्ध्यस्मान्नि॒धये॑ऽव ब॒द्धान्।

[७३]

॥ हृदयालम्भनमन्त्रः ॥

प्रा॒णानां॑ ग्रन्थि॒रसि॑ रु॒द्रो मां वि॒शान्त॑कः। तेना॒न्नेना॑प्या॒य॒स्व॥१३॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो॑ रु॒द्राय वि॒ष्णवे॑ मृ॒त्युर्मे॑ पा॒हि॥१४॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वम॑ग्ने द्युभि॒स्त्वमा॑शुशु॒क्षणि॒स्त्वम॒द्भ्यस्त्वम॑श्मन्स्प॒रि। त्वं
वने॑भ्य॒स्त्वमोष॑धीभ्य॒स्त्वं नृ॒णां नृ॑पते जा॒यसे॒ शुचिः॑॥१५॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शि॒वेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व स्यो॒नेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व सु॒भूतेन॑ मे॒
सन्ति॑ष्ठस्व ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व य॒ज्ञस्य॑र्धि॒मनु॒ सन्ति॑ष्ठस्वो॒प॒
ते य॒ज्ञ॒ नम॒ उप॑ ते॒ नम॒ उप॑ ते॒ नमः॑ ॥ ९६ ॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

स॒त्यं परं॑ परं॑ स॒त्यं स॒त्येन॑ न सु॒व॒र्गा॒ल्लो॒का॒च्च॑वन्ते
क॒दाच॑न स॒तां हि स॒त्यं तस्मा॑त्स॒त्ये र॑मन्ते तप॒ इति॑ तपो॒
नान॑श॒नात्परं॑ यद्धि परं॑ तप॒स्तद्दु॑र्ध॒रुषं॑ तद्दु॒रा॒ध॒रुषं॑ तस्मा॒त्तप॑सि
रमन्ते॒ दम॒ इति॑ निय॑तं ब्र॒ह्मचा॒रिण॑स्तस्मा॒द्धर्मे॑ रमन्ते॒ शम॒
इत्य॑र॒ण्ये मु॒नय॑स्तस्मा॒च्छर्मे॑ रमन्ते दान॑मिति॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑
प्र॒शंस॑न्ति दाना॒न्नाति॑ दुष्करं॒ तस्मा॑द्दाने र॑मन्ते ध॒र्म इति॑ ध॒र्मेण॑
सर्व॑मिदं परि॑गृहीतं ध॒र्मा॒न्नाति॑ दुष्करं॒ तस्मा॑द्ध॒र्मे र॑मन्ते प्र॒जन॒
इति॑ भूया॑स्तस्मा॒द्भूयि॑ष्ठाः प्रजा॑यन्ते तस्मा॒द्भूयि॑ष्ठाः प्र॒जन॑ने
रमन्ते॒ऽग्नय॑ इत्या॑हु तस्मा॑द॒ग्नय॑ आधा॑तव्या अ॒ग्निहो॑त्रमित्या॑हु
तस्मा॑द॒ग्निहो॑त्रे र॑मन्ते य॒ज्ञ इति॑ य॒ज्ञो हि दे॒वास्तस्मा॑द्य॒ज्ञे र॑मन्ते
मा॒न॒समि॑ति वि॒द्वांस॑स्तस्मा॒द्विद्वा॑ंस ए॒व मा॒न॒से र॑मन्ते न्या॒स
इति॑ ब्र॒ह्मा ब्र॒ह्मा हि परः॑ परो॑ हि ब्र॒ह्मा ता॒नि वा ए॒तान्य॑व॒राणि॑
परा॑सि न्या॒स ए॒वात्य॑रेचय॒द्य ए॒वं वेदे॑त्युपनिषत् ॥ ९७ ॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्राजापत्यो हारुणिः सुपर्णेयः प्रजापतिं पितरमुपससार
 किं भगवन्तः परमं वदन्तीति तस्मै प्रोवाच
 सत्येन वायुरावाति सत्येनाऽऽदित्यो रोचते
 दिवि सत्यं वाचः प्रतिष्ठा
 सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्सत्यं परमं वदन्ति
 तपसा देवा देवतामग्रं आयन्तपसर्षेयः सुवरन्वविन्दन्
 तपसा सपत्नान् प्रणुदामारातीस्-
 तपसि सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्तपः परमं वदन्ति
 दमेन दान्ताः किल्बिषमवधून्वन्ति
 दमेन ब्रह्मचारिणः सुवरगच्छन्दमो भूतानां दुराधर्षं
 दमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दमः परमं वदन्ति
 शमेन शान्ताः शिवमाचरन्ति
 शमेन नाकं मुनयोऽन्वविन्दञ्छमो भूतानां दुराधर्षञ्-
 छमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माच्छमः परमं वदन्ति
 दानं यज्ञानां वरूथं दक्षिणा लोके दातारं सर्वभूतान्युपजीवन्ति
 दानेनारातीरपानुदन्त दानेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति
 दाने सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दानं परमं वदन्ति
 धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं प्रजा उपसर्पन्ति
 धर्मेण पापमपनुदति

ध॒र्मे स॒र्वं प्र॒ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑द्ध॒र्मं प॒र॒मं वद॑न्ति
प्र॒ज॒न॒नं वै प्र॒ति॒ष्ठा लो॒के सा॒धु प्र॒जाया॑स्त॒न्तु त॑न्वा॒नः पि॒तॄणा॑म॒नृ॒णो
भव॑न्ति

तदे॒व त॒स्यानृ॑णं तस्मा॑त् प्र॒ज॒न॒नं प॒र॒मं वद॑न्त्य-
ग्र॒यो वै त्र॒यी वि॒द्या दे॒व्यान् प॒न्था गार्ह॑प॒त्य ऋ॒क्पृ॒थि॒वी
र॑न्त॒रम॑न्वाहा॒र्यप॑च॒नं य॒ज्ञुर॑न्त॒रि॒क्षं वा॒मदे॒व्यमा॑ह॒वनी॒यः सा॒मं
सुव॑र्गो लो॒को बृ॒हत्त॑स्मा॑द॒ग्नीन्प॑र॒मं वद॑न्त्य-

ग्नि॒होत्र॑ꣳ सा॒यं प्रा॒तर्गृ॑हाणां निष्कृ॑तिः स्वि॑ष्टꣳ सु॒हुतं॑ य॒ज्ञक्र॑तूनां
प्रा॒यण॑ꣳ सुव॑र्गस्य लो॒कस्य॑ ज्योति॑स्तस्मा॑द॒ग्नि॒होत्रं प॑र॒मं वद॑न्ति
य॒ज्ञ इति॑ य॒ज्ञेन॑ हि दे॒वा दि॒वं ग॒ता य॒ज्ञेना॑सु॒रा॒नपा॑नुदन्त य॒ज्ञेन॑
द्विष॑न्तो मि॒त्रा भ॑वन्ति

य॒ज्ञे स॒र्वं प्र॒ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑द्य॒ज्ञं प॑र॒मं वद॑न्ति
मा॒न॒सं वै प्रा॑जाप॒त्य प॒वित्रं॑ मा॒न॒सेन॑ म॒न॒सा सा॒धु प॑श्यति मा॒न॒सा
ऋष॑यः प्र॒जा अ॑सृजन्त

मा॒न॒से स॒र्वं प्र॒ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑न्मा॒न॒सं प॑र॒मं वद॑न्ति
न्या॒स इ॒त्याहु॑र्मनी॒षिणो॑ ब्र॒ह्माणं॑ ब्र॒ह्मा वि॒श्वः क॒त॒मः स्व॑य॒म्भुः
प्र॒जाप॑तिः संव॒त्सर॑ इति॑ संव॒त्सरो॑ऽसावा॑दित्यो य ए॒ष आ॑दित्ये
पु॒रुषः॑ स प॑रमे॒ष्टी ब्र॒ह्मात्मा॑

याभि॑रादित्यस्तप॑ति र॒श्मिभि॑स्ताभिः प॒र्जन्यो॑ व॒र्षति॑
प॒र्जन्ये॑नौषधिवनस्प॒तयः॑ प्र॒जाय॑न्त
ओष॑धिवनस्प॒तिभि॑रन्नं भव॒त्यन्नेन॑ प्रा॒णाः प्रा॒णैर्बलं॑ बले॑न

तपस्तपसा श्रद्धा श्रद्धया मेधा मेधया मनीषा मनीषया मनो
मनसा शान्तिः शान्त्या चित्तं चित्तेन स्मृतिः स्मृत्या स्मारः
स्मारेण विज्ञानं विज्ञानेनाऽऽत्मानं वेदयति

तस्मादन्नं ददन्त्सर्वाण्येतानि ददात्यन्नात् प्राणा भवन्ति
भूतानां प्राणैर्मनो मनसश्च विज्ञानं विज्ञानादानन्दो ब्रह्मयोनिः
स वा एष पुरुषः पञ्चधा पञ्चात्मा येन सर्वमिदं प्रोतं पृथिवी
चान्तरिक्षं च द्यौश्च दिशश्चावान्तरदिशाश्च

स वै सर्वमिदं जगत्स च भूतं स भव्यं जिज्ञासकृत
ऋतुजा रयिष्ठा श्रद्धा सत्यो महस्वान्तपसो वरिष्ठाद्वात्वा तमेवं
मनसा हृदा च भूयो न मृत्युमुपयाहि विद्वान्तस्मान्त्र्यासमेषां
तपसामतिरिक्तमाहुर्वसुरण्वो विभूरसि

प्राणे त्वमसि सन्धाता ब्रह्मन् त्वमसि विश्वधृत्तेजोदास्त्वमस्यग्निरसि
वर्चोदास्त्वमसि सूर्यस्य द्युम्नोदास्त्वमसि चन्द्रमस उपयामगृहीतो-
ऽसि ब्रह्मणे त्वा महस ओमित्यात्मानं युञ्जीतैतद्वै महोपनिषदं
देवानां गुह्यं य एवं वेद ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो
महिमानमित्युपनिषत् ॥ १८ ॥

[७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यैवं विदुषो यज्ञस्याऽऽत्मा यजमानः श्रद्धा पत्नी
शरीरमिध्ममुरो वेदिर्लोमानि बर्हिर्वेदः शिखा हृदयं यूपः काम

आज्यं म॒न्युः प॒शुस्तपोऽग्नि॑र्दमः शमयि॑ता दक्षि॑णा वाग्धोता॑ प्रा॒ण
उ॒द्गाता चक्षु॑रध्व॒र्युर्मनो॑ ब्रह्मा श्रोत्रं॑ म॒ग्रीद्याव॑द्धियंते सा दी॒क्षा
यदश्वा॑ति तद्धवि॒र्यत्पिब॑ति तदस्य सोमपा॑नं यद्रम॑ते तदु॒पसदो॑
यत्स॒श्वर॑त्युपविश॑त्युत्तिष्ठ॑ते च स प्रव॑र्ग्यो यन्मुखं तदा॑ हव॒नीयो॒ या
व्याह॑तिराहुतिर्यदस्य वि॒ज्ञानं तज्जु॑होति

यत्सा॒यं प्रा॑तर॑त्ति तत्स॒मिधं॑ यत्प्रा॑तर्मध्यं दि॒नं सा॒यं च
तानि॑ स॒र्वानि॑ ये अ॒होरा॒त्रे ते द॑र्शपूर्णमा॒सौ येऽर्ध॑मा॒साश्च
मासा॑श्च ते चा॒तुर्मा॑स्यानि य ऋ॒तव॑स्ते प॒शुब॑न्धा ये स॒वत्स॑राश्च
परि॑वत्स॒राश्च तेऽर्ह॑णाः स॒र्ववे॑दसं वा ए॒तत्स॒त्रं यन्म॑रणं तद॒वभृ॑थ
ए॒तद्वै ज॑राम॒र्यमग्नि॑होत्रं स॒त्रं य ए॒वं वि॒द्वानु॑द॒गय॑ने प्र॒मीय॑ते
दे॒वाना॑मे॒व म॑हि॒मानं॑ ग॒त्वाऽऽदि॑त्यस्य सायु॑ज्यं गच्छ॒त्यथ॒ यो
दक्षि॑णे प्र॒मीय॑ते पि॒तृणा॑मे॒व म॑हि॒मानं॑ ग॒त्वा च॒न्द्रम॑सः सायु॑ज्यं
स॒लो॒कता॑माप्नोत्ये॒तौ वै सूर्या॑च॒न्द्रम॑सोर्म॒हिमा॑नौ ब्राह्म॒णो
वि॒द्वान॒भिज॑यति तस्मा॑द्ब्रह्म॒णो म॑हि॒मान॑माप्नोति तस्मा॑द्ब्रह्म॒णो
म॑हि॒मान॑मित्यु॒पनि॑षत् ॥ १९ ॥

[८०]

ॐ। स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नो॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहे।
ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु मा वि॒द्विषा॒वहे॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत्। सङ्कल्पमानं
प्रकल्पमानमुपकल्पमानमुपकृतं कृतम्। श्रेयो वसीय आय-
थ्सम्भूतं भूतम्। चित्रः केतुः प्रभानाभान्थ्सम्भान्। ज्योति-
ष्माऽस्तेजस्वानातपऽस्तपन्नमितपन्। रोचनो रोचमानः शोभनः
शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा दर्शता विश्वरूपा सुदर्शना।
आप्यायमाना प्यायमाना प्याया सूनृतेरा। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा
पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी। दाता प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः॥१॥

आवेशयन्निवेशयन्थ्संवेशनः सःशान्तः शान्तः। आभवन्प्र-
भवन्थ्सम्भवन्थ्सम्भूतो भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतं सऽस्तुतं
कल्याणं विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्वि तेजः समिद्धम्।
अरुणं भानुमन्मरीचिमदमितपत्तपस्वत्। सविता प्रसविता दीप्तो
दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्जलिता तपन्वितपन्थ्सन्तपन्। रोचनो
रोचमानः शुम्भूः शुम्भमानो वामः। सुता सुन्वती प्रसुता
सूयमानाऽभिषूयमाणा। पीती प्रपा सम्पा तृप्तिस्तृपयन्ती॥२॥

कान्ता काम्या कामजाताऽऽयुष्मती कामदुघा। अभिशास्ताऽ-
नुमन्ताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः। आसादयन्निषादयन्थ्सःसादनः
सःसन्नः सन्नः। आभूर्विभूः प्रभूः शम्भूर्भुवः। पवित्रं पवयिष्यन्पूतो

मेध्यः। यशो यशस्वानायुरमृतः। जीवो जीविष्यन्त्स्वर्गो लोकः।
 सहस्वान्त्सहीयानोजस्वान्त्सहमानः। जयन्नभिजयन्त्सुद्रविणो
 द्रविणोदाः। आर्द्रपवित्रो हरिकेशो मोदः प्रमोदः॥३॥

अरुणोऽरुणरजाः पुण्डरीको विश्वजिदभिजित्। आर्द्रः पिन्व-
 मानोऽन्नवान्नसवानिरावान्। सर्वौषधः सम्भुरो महस्वान्। एजत्का
 जोवत्काः। क्षुल्लकाः शिपिविष्टकाः। सरिस्रराः सुशेरवः। अजिरासो
 गमिष्णवः। इदानीं तदानीमेतर्हि क्षिप्रमजिरम्। आशुनिमेषः
 फणो द्रवन्नतिद्रवन्। त्वरंस्त्वरमाण आशुराशीयाञ्जवः। अग्निष्टोम
 उक्थ्योऽतिरात्रो द्विरात्रस्त्रिरात्रश्चतूरात्रः। अग्निर्ऋतुः सूर्य
 ऋतुश्चन्द्रमा ऋतुः। प्रजापतिः संवत्सरो महान्कः॥४॥

[१]

भूरग्निं च पृथिवीं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं
 च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद।
 भुवो वायुं चान्तरिक्षं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं
 च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद।
 स्वरादित्यं च दिवं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च।
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। भूर्भुवः
 स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च।
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

[२]

त्वमे॒व त्वां वै॑त्थ॒ योऽसि॑ सोऽसि॑। त्वमे॒व त्वाम॑चैषीः।
 चि॒तश्चासि॑ सञ्चितश्चास्य॒ग्रे। ए॒तावा॑ऽश्चासि॑ भूयाऽश्चास्य॒ग्रे। यत्ते॑
 अ॒ग्रे न्यूनं॑ यदु॒ तेऽति॑रिक्तम्। आ॒दित्या॑स्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे॑
 ते दे॒वाश्चि॑तिमापूरयन्तु। चि॒तश्चासि॑ सञ्चितश्चास्य॒ग्रे। ए॒तावा॑ऽश्चासि॑
 भूयाऽश्चास्य॒ग्रे। मा ते॑ अ॒ग्रे च॒ येन॒ माऽति॑ च॒ येनाऽऽयु॑रावृक्षि।
 सर्वे॑षां ज्योति॑षां ज्योति॑र्यददावुदेति॑। तप॑सो जा॒तमनि॑भृष्टमोजः।
 तत्ते॒ ज्योति॑रिष्टके। तेन॑ मे तप। तेन॑ मे ज्वल। तेन॑ मे दीदिहि।
 याव॑द्दे॒वाः। याव॑दसा॑ति॒ सूर्यः॑। याव॑दुतापि॒ ब्रह्म॑॥६॥

[३]

स॒व॒त्स॒रोऽसि॑ परि॒व॒त्स॒रोऽसि॑। इ॒दा॒व॒त्स॒रोऽसीदु॑वत्स॒रो-
 ऽसि॑। इ॒द्व॒त्स॒रोऽसि॑ व॒त्स॒रोऽसि॑। तस्य॑ ते वस॒न्तः शि॒रः। ग्री॒ष्मो
 दक्षि॑णः प॒क्षः। व॒र्षाः पु॒च्छम्। श॒रदु॑त्तरः प॒क्षः। हे॒म॒न्तो म॒ध्यम्।
 पूर्॒व॒प॒क्षाश्चि॑तयः। अ॒प॒र॒प॒क्षाः पु॒रीष॑म्॥७॥

अ॒हो॒रा॒त्राणी॑ष्टकाः। ऋष॑भोऽसि॒ स्वर्गो॑ लो॒कः। यस्या॑ दिशि
 म॒हीय॑से। ततो॑ नो॒ मह॑ आ॒व॒ह। वा॒युर्भू॑त्वा सर्वा॒ दिश॑ आ॒वा॒हि।
 सर्वा॒ दिशो॑ऽनु॒विवा॑हि। सर्वा॒ दिशो॑ऽनु॒संवा॑हि। चि॒त्या चि॑तिमापृण।
 अचि॑त्या चि॒तिमा॑पृण। चि॒दसि॑ समु॒द्रयो॑निः॥८॥

इ॒न्दु॒र्दक्षः॑ श्ये॒न ऋ॒तावा॑। हि॒र॒ण्य॑पक्षः शकु॒नो भु॑र॒ण्युः।
 म॒हान्ध॑स॒धस्थे॑ ध्रु॒व आ॑निषत्तः। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हि॒सीः।

एति॑ प्रेति॑ वीति॑ समित्युदिति॑। दिवं॑ मे यच्छ। अ॒न्तरिक्षं॑ मे यच्छ।
 पृथि॑वीं मे यच्छ। पृथि॑वीं मे यच्छ। अ॒न्तरिक्षं॑ मे यच्छ। दिवं॑
 मे यच्छ। अ॒ह्ना प्रसा॑रय। रात्र्या॑ सम॑च। रात्र्या॑ प्रसा॑रय। अ॒ह्ना
 सम॑च। कामं॑ प्रसा॑रय। काम॑ꣳ सम॑च॥९॥

[४]

भूर्भुवः॑ स्वः। ओजो॑ बलम्। ब्रह्म॑ क्षत्रम्। यशो॑ म॒हत्। स॒त्यं
 तपो॑ नाम। रू॒पम॒मृतम्। चक्षुः॑ श्रोत्रम्। मन॑ आयुः। विश्वं॑ यशो॑
 म॒हः। स॒मं तपो॑ हरो॒ भाः। जा॒तवै॑दा यदि॑ वा पाव॒कोऽसि॑। वै॒श्वान॒रो
 यदि॑ वा वैद्युतो॒ऽसि॑। शं प्र॒जाभ्यो॑ यज॑मानाय लो॒कम्। ऊर्जं॑ पुष्टिं॑
 दद॑द्भ्याववृ॒थस्व॥१०॥

[५]

राज्ञी॑ वि॒राज्ञी॑। स॒म्राज्ञी॑ स्व॒राज्ञी॑। अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॑ हरो॒
 भाः। अ॒ग्निरिन्द्रो॑ बृह॒स्पतिः॑। विश्वे॑ दे॒वा भुव॑नस्य गो॒पाः। ते मा॒
 सर्वे॑ यश॑सा सꣳसृ॑जन्तु॥११॥

[६]

अस॑वे स्वाहा वस॑वे स्वाहा॑। विभु॑वे स्वाहा विव॑स्वते स्वाहा॑।
 अ॒भिभु॑वे स्वाहाऽधि॑पतये स्वाहा॑। दिवा॑ पत॑ये स्वाहाऽह॑स्पत्याय
 स्वाहा॑। चाक्षु॑ष्मत्याय स्वाहा॑ ज्योति॑ष्मत्याय स्वाहा॑। राज्ञे॑ स्वाहा॑
 वि॒राज्ञे॑ स्वाहा॑। स॒म्राज्ञे॑ स्वाहा॑ स्व॒राज्ञे॑ स्वाहा॑। शूषा॑य स्वाहा॑
 सूर्या॑य स्वाहा॑। च॒न्द्रम॑से स्वाहा ज्योति॑षे स्वाहा॑। सꣳसर्पा॑य स्वाहा॑

कल्याणाय स्वाहा॥ अर्जुनाय स्वाहा॥१२॥

[७]

विप॒श्चिते॒ पव॑मानाय गायत। म॒ही न धारा॑ऽत्यन्धो अ॒र्षति॑।
अहि॑र॒ह जी॒र्णाम॑ति॒सर्प॑ति॒ त्वच॑म्। अत्यो॒ न क्रीड॑न्न॒सर॒द्वषा॑ हरिः।
उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि मृत्य॒वे त्वा जुष्टं॑ गृह्णामि। ए॒ष ते॒ योनि॑र्मृत्य॒वे
त्वा। अ॒प॒मृत्यु॑म॒पक्षु॑धम्। अ॒पेतः॑ श॒पथं॑ जहि। अ॒धा नो अ॒ग्न
आव॑ह। रा॒यस्पोष॑ सह॒स्त्रिण॑म्॥१३॥

ये ते॒ सह॑स्र॒मयु॑तं पाशाः॑। मृत्यो॒ मर्त्या॑य॒ हन्त॑वे। तान्
य॒ज्ञस्य॑ मा॒यया॑। सर्वा॒नव॑य॒जाम॑हे। भ॒क्षोऽस्य॑मृत॒भक्षः॑। तस्य॑ ते
मृत्यु॒पीत॑स्या॒मृत॑वतः। स्व॒गाकृ॑तस्य॒ मधु॑मतः। उ॒प॒हूत॑स्यो॒प॒हूतो॑
भक्ष॑यामि। म॒न्द्राऽभि॑भूतिः के॒तुर्य॑ज्ञानां॒ वाक्। अ॒सावे॑हि॥१४॥

अ॒न्धो जा॑गृ॒विः प्रा॑ण। अ॒सावे॑हि। ब॒धिर आ॑क्र॒न्दयि॑तर॒पान॑।
अ॒सावे॑हि। अ॒ह॒स्तोस्त्वा॒ चक्षुः॑। अ॒सावे॑हि। अ॒पा॒दाशो॒ मनः॑।
अ॒सावे॑हि। क॒वे वि॑प्र॒चित्ते॒ श्रोत्रं॑। अ॒सावे॑हि॥१५॥

सु॒ह॒स्तः सु॑वा॒साः। शू॒षो ना॑मा॒स्यमृ॑तो म॒र्त्येषु॑। तं त्वा॒ऽहं त॒था
वेद॑। अ॒सावे॑हि। अ॒ग्नि॒र्मे वा॒चि श्रि॑तः। वा॒ग्धृद॑ये। हृद॑यं म॒यि।
अ॒हम॑मृते॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॑णि। वा॒यु॒र्मे प्रा॑णे श्रि॒तः॥१६॥

प्रा॒णो हृद॑ये। हृद॑यं म॒यि। अ॒हम॑मृते॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॑णि। सू॒र्यो मे॑
चक्षु॑षि श्रि॒तः। चक्षु॑र॒हृद॑ये। हृद॑यं म॒यि। अ॒हम॑मृते॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॑णि।

चन्द्रमा॑ मे॒ मन॑सि श्रि॒तः॥१७॥

मनो॑ हृदये। हृदयं॑ मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॑णि। दि॒शो
मे॒ श्रोत्रे॑ श्रि॒ताः। श्रोत्र॑ꣳ हृदये। हृदयं॑ मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं॑
ब्रह्म॑णि। आपो॑ मे॒ रेत॑सि श्रि॒ताः॥१८॥

रेतो॑ हृदये। हृदयं॑ मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॑णि। पृथि॒वी
मे॒ शरी॑रे श्रि॒ता। शरी॑रꣳ हृदये। हृदयं॑ मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं॑
ब्रह्म॑णि। ओष॒धि॒व॒न॒स्प॒तयो॑ मे॒ लोम॑सु श्रि॒ताः॥१९॥

लोमा॑नि हृदये। हृदयं॑ मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॑णि। इन्द्रो॑
मे॒ बले॑ श्रि॒तः। बल॑ꣳ हृदये। हृदयं॑ मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॑णि।
पर्जन्यो॑ मे॒ मूर्ध्नि॑ श्रि॒तः॥२०॥

मूर्धा॑ हृदये। हृदयं॑ मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॑णि। ईशा॑नो मे॒
म॒न्यो श्रि॒तः। म॒न्यु॒र॒हृदये॑। हृदयं॑ मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॑णि।
आ॒त्मा म॑ आ॒त्मनि॑ श्रि॒तः॥२१॥

आ॒त्मा हृदये॑। हृदयं॑ मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॑णि। पुन॑र्म
आ॒त्मा पुन॑रायुरागात्। पुनः॑ प्रा॒णः पुन॑राकू॒तमा॑गात्। वैश्वान॑रो
र॒श्मिभि॑र्वावृ॒धानः॑। अ॒न्तस्ति॑ष्ठत्व॒मृत॑स्य गो॒पाः॥२२॥

[८]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वान॑सृज॒त। ते पा॒प्मना॑ सन्दि॒ता अजा॑यन्त। तान्व्य॑-
द्यत्। यद्व्य॑द्यत्। तस्मा॑द्वि॒द्युत्। तम॑वृश्चत्। यदवृ॑श्चत्। तस्मा॑द्वृष्टिः।
तस्मा॑द्यत्रै॒ते दे॒वते॑ अभि॒प्राप्नु॑तः। वि च॑ है॒वास्य॑ तत्र॑ पा॒प्मानं॑

द्यतः॥ २३॥

वृश्चतश्च। सैषा मीमांसाऽग्निहोत्र एव सम्पन्ना। अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। होष्यन्नप उपस्पृशेत्। विद्युदसि विद्यं मे पाप्मानमिति। अथ हुत्वोपस्पृशेत्। वृष्टिरसि वृश्चं मे पाप्मानमिति। यक्ष्यमाणो वेष्ट्वा वा। वि च हैवास्यैते देवते पाप्मानं द्यतः॥ २४॥

वृश्चतश्च। अत्युहो हाऽऽरुणिः। ब्रह्मचारिणे प्रश्नान्प्रोच्य प्रजिघाय। परेहि। प्लक्षं दय्याम्पातिं पृच्छ। वेत्थं सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। तमागत्यं पप्रच्छ। आचार्यो मा प्राहैषीत्। वेत्थं सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। स होवाच वेदेति॥ २५॥

स कस्मिन्प्रतिष्ठित इति। पुरोरंजसीति। कस्तद्यत्पुरोरंजा इति। एष वाव स पुरोरंजा इति होवाच। य एष तपति। एषोऽर्वाग्रंजा इति। स कस्मिन्त्वेष इति। सत्य इति। किं तत्सत्यमिति। तप इति॥ २६॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्वलमिति। प्राण इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति माऽऽचार्योऽब्रवीदिति होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच प्लक्षो दय्याम्पातिः। यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपतिष्यत्। अहमुत आचार्याच्छ्रेयान्भविष्यामि। यो मां सावित्रे समवादिष्टेति॥ २७॥

तस्मात्सावित्रे न संवदेत। स यो ह वै सावित्रं विदुषां

सावित्रे संवदते। सहास्मिञ्छ्रियं दधाति। अनुं ह वा अस्मा असौ
तपञ्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै तपो बलं
मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाहं। संज्ञानं विज्ञानं
दर्शां दृष्टेति। एष एव तत्॥२८॥

अथ यदाहं। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एष एव तत्।
एष ह्येव तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाहं। चित्रः केतुर्दाता
प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष एव तत्। एष
ह्येव तेऽहो मुहूर्ताः। एष रात्रेः॥२९॥

अथ यदाहं। पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वान्त्सहीयानरुणो-
ऽरुणरंजा इति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽर्धमासाः। एष मासाः।
अथ यदाहं। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर
इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञक्रतवः। एष ऋतवः॥३०॥

एष संवत्सरः। अथ यदाहं। इदानीं तदानीमिति। एष
एव तत्। एष ह्येव ते मुहूर्तानां मुहूर्ताः। जनुको ह वैदेहः।
अहोरात्रेः समाजंगाम। तं होचुः। यो वा अस्मान् वेदं।
विजहत्पाप्मानमेति॥३१॥

सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिल्लोकेऽन्नं
क्षीयत इति। विजहद्ध वै पाप्मानमेति। सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं
लोकं जयति। नास्यामुष्मिल्लोकेऽन्नं क्षीयते। य एवं वेद। अहीना

हाऽऽश्वथ्यः। सावित्रं विदां चकार॥३२॥

स हं ह॒५ सो हि॒र॒ण्मयो॑ भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमि॑याय। आ॒दि॒त्यस्य॑
सायु॑ज्यम्। ह॒५ सो ह॒ वै हि॒र॒ण्मयो॑ भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति।
आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॑ज्यम्। य एवं वेद। दे॒व॒भा॒गो हं श्रो॑त॒रू॒षः। सा॒वि॒त्रं
वि॒दां च॑कार। त॒५ ह॒ वाग॑दृश्यमा॒नाऽभ्यु॑वाच॥३३॥

सर्वं बत गौत॒मो वेद॑। यः सा॒वि॒त्रं वेदे॑ति। स हो॒वाच। कै॒षा
वाग॑सीति। अ॒यम॑ह॒५ सा॒वि॒त्रः। दे॒वाना॑मुत्त॒मो लो॒कः। गुह्यं॑ महो
बिभ्र॑दिति। ए॒ताव॑ति ह गौत॒मः। य॒ज्ञो॒प॒वी॒तं कृ॒त्वाऽधो॑ नि॒प॒पात॑।
नमो॑ नम॒ इति॑॥३४॥

स हो॒वाच। मा भै॑षीगौ॒तम॑। जि॒तो वै ते॑ लो॒क इति॑।
तस्मा॑द्ये के च॑ सा॒वि॒त्रं वि॒दुः। सर्वे॑ ते जि॒तलो॑काः। स यो ह॒ वै
सा॒वि॒त्रस्या॑ष्टाक्ष॒रं प॒द॒५ श्रि॒याऽभि॑षि॒क्तुं वेद॑। श्रि॒या है॒वाभि॑षि॒च्यते॑।
घृ॒णिरि॑ति॒ द्वे अ॒क्षरे॑। सूर्य॑ इति॒ त्रीणि॑। आ॒दि॒त्य इति॒ त्रीणि॑॥३५॥

ए॒तद्वै सा॒वि॒त्रस्या॑ष्टाक्ष॒रं प॒द॒५ श्रि॒याऽभि॑षि॒क्तम्। य एवं वेद॑।
श्रि॒या है॒वाभि॑षि॒च्यते॑। तदे॒तदृ॒चाऽभ्यु॑क्तम्। ऋ॒चो अ॒क्षरे॑ पर॒मे
व्यो॑मन्। यस्मि॑न्दे॒वा अधि॑ वि॒श्वे नि॑षेदुः। यस्तं न वेद॑ किमृ॒चा
क॑रिष्यति। य इ॒त्तद्वि॒दुस्त॑ इ॒मे समा॑सत॒ इति॑। न ह॒ वा ए॒तस्य॑र्चा
न य॒जुषा॑ न साम्नाऽथो॑ऽस्ति। यः सा॒वि॒त्रं वेद॑॥३६॥

तदे॒तत्प॑रि॒ यद्वै॑वच॒क्रम्। आ॒र्द्रं पि॒न्व॑मान॒५ स्व॒र्गे लो॒क ए॑ति।

विजहृद्विश्वा भूतानि सम्पश्यत्। आर्द्रो ह वै पिन्वमानः स्वर्गे लोक
 एति। विजहृन्विश्वा भूतानि सम्पश्यन्। य एवं वेद। शूषो ह वै
 वाष्प्यः। आदित्येन समाजंगाम। तं होवाच। एहि सावित्रं विद्धि।
 अयं वै स्वर्ग्योऽग्निः पारयिष्णुरमृतात्सम्भूत इति। एष वाव स
 सावित्रः। य एष तपति। एहि मां विद्धि। इति हैवेनं तदुवाच॥ ३७॥

[९]

इयं वाव सुरघा। तस्या अग्निरेव सारुधं मधु। या एताः
 पूर्वपक्षापरपक्षयो रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहानि। ते मधुवृषाः।
 स यो ह वा एता मधुकृतश्च मधुवृषाश्च वेद। कुर्वन्ति हास्येता
 अग्नौ मधु। नास्येष्टापूर्तं धयन्ति। अथ यो न वेद॥ ३८॥

न हास्येता अग्नौ मधु कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूर्तम्। यो ह
 वा अहोरात्राणां नामधेयानि वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। संज्ञानं
 विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एतावनुवाकौ पूर्वपक्षस्याहोरात्राणां नाम-
 धेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एतावनुवाकावपर-
 पक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। य एवं
 वेद॥ ३९॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेद। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति।
 चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति।
 एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य

ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वा अ॑र्धमा॒सानां॑ च॒ मासा॑नां च नाम॒धेया॑नि
वेद॑। ना॒र्धमा॑सेषु न मासे॒ष्वार्ति॑मा॒र्च्छति॑। प॒वित्रं॑ प॒वयि॑ष्यन्त्सह॑-
स्वा॒न्त्सही॑यानरु॒णोऽरु॑णर॒जा इति॑। ए॒तेऽनु॑वा॒का अ॑र्धमा॒सानां॑ च॒
मासा॑नां च नाम॒धेया॑नि॥४०॥

ना॒र्धमा॑सेषु न मासे॒ष्वार्ति॑मा॒र्च्छति॑। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै
य॑ज्ञक्र॒तूनां॑ च॒र्तूनां॑ च॒ संव॑त्सरस्य॒ च नाम॒धेया॑नि वेद॑। न य॑ज्ञक्र॒तुषु॑
न॒र्तुषु॑ न सं॒वत्सर॑ आ॒र्तिमा॒र्च्छति॑। अ॒ग्नि॒ष्टोम॑ उ॒क्थ्योऽग्नि॑र्ऋ॒तुः
प्र॒जाप॑तिः सं॒वत्सर॑ इति॑। ए॒तेऽनु॑वा॒का य॑ज्ञक्र॒तूनां॑ च॒र्तूनां॑ च॒
संव॑त्सरस्य॒ च नाम॒धेया॑नि॥४१॥

न य॑ज्ञक्र॒तुषु॑ न॒र्तुषु॑ न सं॒वत्सर॑ आ॒र्तिमा॒र्च्छति॑। य
ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै मु॑हूर्ता॒नां मु॑हूर्ता॒न् वेद॑। न मु॑हूर्ता॒नां
मु॑हूर्ते॒ष्वार्ति॑मा॒र्च्छति॑। इ॒दानीं॑ त॒दानी॑मिति॑। ए॒ते वै मु॑हूर्ता॒नां
मु॑हूर्ताः। न मु॑हूर्ता॒नां मु॑हूर्ते॒ष्वार्ति॑मा॒र्च्छति॑। य ए॒वं वेद॑।
अथो॒ यथा॑ क्षे॒त्रज्ञो॑ भू॒त्वाऽनु॑प्रविश्यान्न॒मत्ति॑। ए॒वमे॒वैता॑न्क्षे॒त्रज्ञो॑
भू॒त्वाऽनु॑प्रविश्यान्न॒मत्ति॑। स ए॒तेषा॑मे॒व सं॒लो॒कता॒ सायु॑ज्यमश्रुते।
अप॑ पुनर्मृत्युं ज॒यति॑। य ए॒वं वेद॑॥४२॥

[१०]

कश्चि॑द्ध॒ वा अ॒स्मालो॒कात्प्रेत्य॑। आ॒त्मानं॑ वेद॑। अ॒यम॒हम॒-

स्मीति। कश्चि॒त्स्व॑ लो॒कं न॑ प्र॒तिप्र॑जा॒नाति॑। अ॒ग्निमु॑ग्धो
है॒व धू॑मता॒न्तः। स्व॑ लो॒कं न॑ प्र॒तिप्र॑जा॒नाति॑। अथ॑ यो
है॒वैत॑म॒ग्निः सा॑वि॒त्रं वेद॑। स ए॒वास्मा॑ल्लो॒कात्प्रेत्य॑। आ॒त्मानं॑ वेद॑।
अ॒यम॑ह॒मस्मी॑ति॥४३॥

स स्व॑ लो॒कं प्र॒तिप्र॑जा॒नाति॑। ए॒ष उ॑ वे॒वैनं॑ तथ॑सा॒वित्रः॑।
स्व॒र्गं लो॒कम॑भि॒वह॑ति। अ॒होरा॒त्रैर्वा इ॒दं स॑यु॒ग्भिः क्रि॑यते।
इति॑रा॒त्राया॑दीक्षिषत। इति॑रा॒त्राय॑ व्र॒तमु॑पा॒गुरि॑ति। तानि॑हाने॒वं
वि॒दुषः॑। अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के शे॑व॒धिं ध॑यन्ति। धी॒तं है॒व स शे॑व॒धिम॑नु॒
प॑रैति। अथ॑ यो है॒वैत॑म॒ग्निः सा॑वि॒त्रं वेद॑॥४४॥

तस्य॑ है॒वाहो॑रा॒त्राणि॑। अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के शे॑व॒धिं न॑ ध॑यन्ति।
अ॒धी॒तं है॒व स शे॑व॒धिम॑नु॒ प॑रैति। भ॒रद्वा॑जो ह त्रि॒भिरा॑यु॒र्भिर्ब्र॑ह्म॒
च॒र्य॑मु॒वासा॑। तं ह॒ जी॒र्णिः॑ स्थ॒वि॒रं श॑या॒नम्। इन्द्र॑
उप॒व्रज्यो॑वाच। भ॒रद्वा॑ज। यत्ते॑ चतु॒र्थमा॑यु॒र्दद्या॑म्। किमे॑नेन कुर्या॒
इति॑। ब्र॒ह्मच॒र्यमे॑वैने॒न च॑रेय॒मिति॑ होवाच॥४५॥

तं ह॒ त्री॒न्गिरि॑रू॒पान॑वि॒ज्ञाता॑नि॒व द॑र्श॒यां च॑कार। तेषा॑ं
है॒कैक॑स्मान्मु॒ष्टिना॑ऽऽदे॑। स हो॑वाच। भ॒रद्वा॑जेत्या॒मत्र्य॑। वेदा॒ वा
ए॒ते। अ॒न॒न्ता वै वेदाः॑। ए॒तद्वा ए॒तैस्त्रि॑भिरा॑यु॒र्भिर्न॑वोच॒थाः। अथ॑
त॒ इत॑र॒दन॑नू॒क्तमे॒व। ए॒हीमं॑ वि॒द्धि। अ॒यं वै स॑र्ववि॒द्येति॑॥४६॥

तस्मै॑ है॒तम॑ग्निः सा॒वि॒त्रमु॑वाच। तं स॑ वि॒दित्वा॑। अ॒मृतो॑

भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। अमृतो हव
 भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। एषो
 एव त्रयीं विद्या॥४७॥

यावन्तं ह वै त्रय्या विद्यायां लोकं जयति। तावन्तं लोकं
 जयति। य एवं वेद। अग्नेर्वा एतानि नामधेयानि। अग्नेरेव सायुज्यं
 सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। वायोर्वा एतानि नामधेयानि।
 वायोरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। इन्द्रस्य वा
 एतानि नामधेयानि॥४८॥

इन्द्रस्यैव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद।
 बृहस्पतेर्वा एतानि नामधेयानि। बृहस्पतेरेव सायुज्यं
 सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। प्रजापतेर्वा एतानि नामधेयानि।
 प्रजापतेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। ब्रह्मणो
 वा एतानि नामधेयानि। ब्रह्मण एव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति।
 य एवं वेद। स वा एषोऽग्निरपक्षपुच्छो वायुरेव। तस्याग्निर्मुखम्।
 असावादित्यः शिरः। स यदेते देवते अन्तरेण। तत्सर्वं सीव्यति।
 तस्मात्सावित्रः॥४९॥

[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः
 समाप्तः॥१॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

लो॒कोऽसि स्व॒र्गोऽसि। अ॒न॒न्तोऽस्यपा॒रोऽसि। अक्षि॑तो-
 ऽस्यक्ष॒य्योऽसि। तप॑सः प्र॒तिष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः। विश्व॑ य॒क्षं
 विश्व॑ भू॒तं विश्व॑ सु॒भूतम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता।
 तं त्वोप॑दधे काम॒दु॒घमक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑
 दे॒वतया॑ऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१॥

तपो॑ऽसि लो॒के श्रि॒तम्। तेज॑सः प्र॒तिष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः।
 विश्व॑ य॒क्षं विश्व॑ भू॒तं विश्व॑ सु॒भूतम्। विश्व॑स्य भ॒र्तु विश्व॑स्य
 जनयि॒तृ। तत्त्वोप॑दधे काम॒दु॒घमक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु।
 तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥२॥

तेजो॑ऽसि तप॑सि श्रि॒तम्। स॒मु॒द्रस्य॑ प्र॒तिष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः।
 विश्व॑ य॒क्षं विश्व॑ भू॒तं विश्व॑ सु॒भूतम्। विश्व॑स्य भ॒र्तु विश्व॑स्य
 जनयि॒तृ। तत्त्वोप॑दधे काम॒दु॒घमक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु।
 तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥३॥

स॒मु॒द्रोऽसि तेज॑सि श्रि॒तः। अ॒पां प्र॑तिष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः।
 विश्व॑ य॒क्षं विश्व॑ भू॒तं विश्व॑ सु॒भूतम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य
 जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दु॒घमक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु।
 तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥४॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः।
 विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्त्र्यो विश्वस्य
 जनयित्र्यः। ता व उपदधे कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा
 सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
 विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्त्री विश्वस्य जनयित्री।
 तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
 देवतया ऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥६॥

अग्निरसि पृथिव्यां श्रितः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा।
 त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्ता
 विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
 सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥७॥

अन्तरिक्षमस्यग्नौ श्रितम्। वायोः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
 विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्तु विश्वस्य
 जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु।
 तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥८॥

वायुरस्यन्तरिक्षे श्रितः। दिवः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं
 यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्ता विश्वस्य जनयिता।
 तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया

देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥९॥

द्यौरसि वायौ श्रिता। आदित्यस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुधामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१०॥

आदित्योऽसि दिवि श्रितः। चन्द्रमंसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥११॥

चन्द्रमा अस्यादित्ये श्रितः। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१२॥

नक्षत्राणि स्थ चन्द्रमसि श्रितानि। संवत्सरस्य प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृणि विश्वस्य जनयितृणि। तानि व उपदधे कामदुधान्यक्षितानि। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१३॥

संवत्सरोऽसि नक्षत्रेषु श्रितः। ऋतूनां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।

विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु।
तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१४॥

ऋतवः स्थ संवत्सरे श्रिताः। मासानां प्रतिष्ठा युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य
भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१५॥

मासाः स्थर्तपुं श्रिताः। अर्धमासानां प्रतिष्ठा युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य
भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१६॥

अर्धमासाः स्थ मासु श्रिताः। अहोरात्रयोः प्रतिष्ठा युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य
भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१७॥

अहोरात्रे स्थोऽर्धमासेषु श्रिते। भूतस्य प्रतिष्ठे भव्यस्य प्रतिष्ठे।
युवयोरिदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य
भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यौ। ते वामुपदधे कामदुघे अक्षिते।

प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१८॥

पौर्णमास्यष्टकाऽमावास्या। अन्नादाः स्थान्नदुघो युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य
भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे कामदुघा अक्षिताः।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१९॥

राडंसि बृहती श्रीरसीन्द्रपत्नी धर्मपत्नी। विश्वं भूतमनुप्रभूता।
त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री
विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२०॥

ओजोऽसि सहोऽसि। बलमसि भ्राजोऽसि। देवानां
धामामृतम्। अमर्त्यस्तपोजाः। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं
भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं
त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२१॥

[१]

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवः। त्वं शर्धो मारुतं पृक्ष ईशिषे।
त्वं वातैररुणैर्यासि शङ्गयः। त्वं पूषा विधृतः पांसि नु त्मना।
देवा देवेषु श्रयध्वम्। प्रथमा द्वितीयेषु श्रयध्वम्। द्वितीयास्तृतीयेषु
श्रयध्वम्। तृतीयाश्चतुर्थेषु श्रयध्वम्। चतुर्थाः पञ्चमेषु श्रयध्वम्।

पञ्चमाः षष्ठेषु श्रयध्वम्॥२२॥

षष्ठाः सप्तमेषु श्रयध्वम्। सप्तमा अष्टमेषु श्रयध्वम्। अष्टमा नवमेषु श्रयध्वम्। नवमा दशमेषु श्रयध्वम्। दशमा एकादशेषु श्रयध्वम्। एकादशा द्वादशेषु श्रयध्वम्। द्वादशास्त्रयोदशेषु श्रयध्वम्। त्रयोदशाश्चतुर्दशेषु श्रयध्वम्। चतुर्दशाः पञ्चदशेषु श्रयध्वम्। पञ्चदशाः षोडशेषु श्रयध्वम्॥२३॥

षोडशाः सप्तदशेषु श्रयध्वम्। सप्तदशा अष्टादशेषु श्रयध्वम्। अष्टादशा ऐकान्नविंशेषु श्रयध्वम्। ऐकान्नविंशा विंशेषु श्रयध्वम्। विंशा ऐकविंशेषु श्रयध्वम्। ऐकविंशा द्वाविंशेषु श्रयध्वम्। द्वाविंशास्त्रयोविंशेषु श्रयध्वम्। त्रयोविंशाश्चतुर्विंशेषु श्रयध्वम्। चतुर्विंशाः पञ्चविंशेषु श्रयध्वम्। पञ्चविंशाः षड्विंशेषु श्रयध्वम्॥२४॥

षड्विंशाः सप्तविंशेषु श्रयध्वम्। सप्तविंशा अष्टाविंशेषु श्रयध्वम्। अष्टाविंशा ऐकान्नत्रिंशेषु श्रयध्वम्। ऐकान्नत्रिंशास्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। त्रिंशा ऐकत्रिंशेषु श्रयध्वम्। ऐकत्रिंशा द्वात्रिंशेषु श्रयध्वम्। द्वात्रिंशास्त्रयस्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। देवास्त्रिरेकादशास्त्रयस्त्रिंशाः। उत्तरे भवत। उत्तरवर्त्मान् उत्तरसत्त्वानः। यत्काम इदं जुहोमि। तन्मे समृध्यताम्। वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२५॥

अग्राविष्णू सजोषसा। इमा वर्धन्तु वां गिरः।
 द्युमैर्वाजेभिरागतम्। राज्ञीं विराज्ञीं। सम्राज्ञीं स्वराज्ञीं। अर्चिः
 शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निः सोमो बृहस्पतिः। विश्वे देवा
 भुवनस्य गोपाः। ते सर्वे सङ्गत्य। इदं मे प्रावता वचः। वयं
 स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२६॥

[३]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि। अनमीवस्य शुष्मिणः। प्र प्रदातारं
 तारिषः। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अग्ने पृथिवीपते। सोमं
 वीरुधां पते। त्वष्टः समिधां पते। विष्णवाशानां पते। मित्रं सत्यानां
 पते। वरुण धर्मणां पते॥२७॥

मरुतो गणानां पतयः। रुद्रं पशूनां पते। इन्द्रौजसां पते।
 बृहस्पते ब्रह्मणस्पते। आ रुचा रोचेऽहं स्वयम्। रुचा रुरुचे
 रोचमानः। अतीत्यादः स्वराभरेह। तस्मिन् योनौ प्रजनौ प्रजायेया
 वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२८॥

[४]

सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः। सप्तरषयः सप्त धामं
 प्रियाणि। सप्त होत्रा अनुविद्वान्। सप्त योनीरापृणस्वा घृतेन। प्राची
 दिक्। अग्निर्देवता। अग्निः स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो
 मैतस्यै दिशोऽभिदासन्ति। दक्षिणा दिक्। इन्द्रो देवता॥२९॥

इन्द्रः स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै

दि॒शोऽभि॒दास॑ति। प्र॒तीची॒ दिक्। सोमो॑ दे॒वता॑। सोम॒ः स दि॒शां
दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। उ॒दीची॒ दिक्।
मि॒त्रावरु॑णौ दे॒वता॑। मि॒त्रावरु॑णौ स दि॒शां दे॒वो दे॒वता॑नामृच्छतु।
यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति॥३०॥

ऊ॒र्ध्वा दिक्। बृ॒हस्प॑तिर्दे॒वता॑। बृ॒हस्प॑तिः स दि॒शां
दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। इ॒यं दिक्।
अ॒दि॒तिर्दे॒वता॑। अ॒दि॒तिः स दि॒शां दे॒वी दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑
दि॒शोऽभि॒दास॑ति। पु॒रुषो॑ दिक्। पु॒रुषो॑ मे॒ कामा॑न्त्सम॒र्धय॑तु॥३१॥

अ॒न्यो जा॑गृ॒विः प्रा॑ण। अ॒सावे॒हि। ब॒धिर॑ आ॒क्रन्द॑यितरपान।
अ॒सावे॒हि। उ॒षस॑मु॒षस॑मशीय। अ॒हम॑सो॒ ज्योति॑रशीय।
अ॒हम॑सोऽपोऽशीय। व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑
स्वः स्वाहा॑॥३२॥

[५]

यत्तेऽचि॑तं॒ यदु॑ चि॒तं ते॑ अ॒ग्ने। यत्त॑ ऊ॒नं यदु॑ तेऽति॑रिक्तम्।
आ॒दि॒त्यास्त॑दङ्गि॒रस॑श्चिन्वन्तु। वि॒श्वे ते॑ दे॒वाश्चि॑तिमापूरयन्तु।
चि॒तश्चा॑सि॒ सश्चि॑तश्चास्य॒ग्ने। ए॒तावा॑श्चा॒सि भू॒याश्चा॑स्य॒ग्ने। लो॒कं
पृ॒ण च्छि॑द्रं पृ॒ण। अथो॑ सीद शि॒वा त्वम्। इन्द्रा॑ग्नी त्वा॒ बृ॒हस्प॑तिः।
अ॒स्मिन् यो॒ना॒वसी॑षदन्॥३३॥

तया॑ दे॒वता॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द। ता अ॑स्य॒ सूद॑दोहसः।
सोम॑श्च॒ श्री॑णन्ति॒ पृ॒थ॒यः। जन्म॑ दे॒वानां॒ विशः॑। त्रि॒ष्वा रो॑च॒ने

दिवः। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अग्ने देवाः इहाऽऽवह।
जज्ञानो वृक्तबर्हिषे। असि होता न ईड्यः। अगन्म महा मनसा
यविष्ठम्॥३४॥

यो दीदाय समिद्ध स्वे दुरोणे। चित्रभानू रोदसी अन्तरुर्वी।
स्वाहुतं विश्वतः प्रत्यश्चम्। मेधाकारं विदथस्य प्रसाधनम्। अग्निः
होतारं परिभूतमं मतिम्। त्वामर्भस्य हविषः समानमित्। त्वां महो
वृणते नरो नान्यं त्वत्। मनुष्वत्त्वा निर्धामहि। मनुष्वत्समिधीमहि।
अग्ने मनुष्वदङ्गिरः॥३५॥

देवान्देवायते यज। अग्निर्हि वाजिनं विशे। ददाति
विश्वचर्षणिः। अग्नी राये स्वाभुवम्। स प्रीतो याति वार्यम्।
इषः स्तोतृभ्य आभर। पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्याम्। पृष्टो
विश्वा ओषधीराविवेश। वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः। स नो
दिवा स रिषः पातु नक्तम्॥३६॥

[६]

अयं वाव यः पवते। सोऽग्निर्नाचिकेतः। स यत्प्राङ् पवते।
तदस्य शिरः। अथ यदक्षिणा। स दक्षिणः पक्षः। अथ यत्पत्यक्।
तत्पुच्छम्। यदुदङ्ङ। स उत्तरः पक्षः॥३७॥

अथ यत्संवाति। तदस्य समश्चनं च प्रसारणं च। अथो
सम्पदेवास्य सा। सः ह वा अस्मै स कामः पद्यते। यत्कामो
यजते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। यो ह वा

अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्॥३८॥

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठा। य एवं वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। अथो यथा रुक्म उत्तमो भाव्यात्॥३९॥

एवमेव स तेजसा यशसा। अस्मिंश्च लोकेऽमुष्मिंश्च भाति। उरवो ह वै नामैते लोकाः। येऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैते वरीयांसो लोकाः। ये परेणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तः ह वा एष क्षय्यं लोकं जयति। योऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैषोऽनन्तमपारमक्षय्यं लोकं जयति। यः परेणाऽऽदित्यम्॥४०॥

अनन्तः ह वा अपारमक्षय्यं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथो यथा रथे तिष्ठन्पक्षसी पर्यावर्तमाने प्रत्यपेक्षते। एवमहोरात्रे प्रत्यपेक्षते। नास्याहोरात्रे लोकमाप्नुतः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥४१॥

[७]

उशन् ह वै वाजश्रवसः सर्ववेदसं ददौ। तस्य ह नचिकेता नाम पुत्र आस। तः ह कुमारः सन्तम। दक्षिणासु नीयमानासु

श्रद्धाऽऽविवेश। स होवाच। तत् कस्मै मां दास्यसीति। द्वितीयं तृतीयम्। त९ ह परीत उवाच। मृत्यवे त्वा ददामीति। त९ ह स्मोत्थितं वाग्भिवदति॥४२॥

गौतम कुमारमिति। स होवाच। परेहि मृत्योर्गृहान्। मृत्यवे वै त्वाऽदामिति। तं वै प्रवसन्तं गन्तासीति होवाच। तस्य स्म तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे वसतात्। स यदि त्वा पृच्छेत्। कुमार कति रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रतिब्रूतात्। किं प्रथमा९ रात्रिमाश्रा इति॥४३॥

प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। तं वै प्रवसन्तं जगाम। तस्य ह तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे उवास। तमागत्य पप्रच्छ। कुमार कति रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रत्युवाच॥४४॥

किं प्रथमा९ रात्रिमाश्रा इति। प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। नमस्ते अस्तु भगव इति होवाच। वरं वृणीष्वेति। पितरमेव जीवन्नयानीति। द्वितीयं वृणीष्वेति॥४५॥

इष्टापूर्तयोर्मेऽक्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै तस्यैष्टापूर्ते ना क्षीयेते। नास्यैष्टापूर्ते क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेव वेद। तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं

नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽपं पुनर्मृत्युमंजयत्॥४६॥

अपं पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उं चैनमेवं वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स हिरण्यमुदास्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्। तद्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं प्रास्यत्॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्येऽग्नौ वैश्वानुरे प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्धिरण्यं कनिष्ठं धनानाम्। भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयजः हि। स वै तमेव नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनैष्यत्। तां स्वायैव हस्ताय दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यंगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। एतद्ध स्म वै तद्विद्वांसो वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनूदेश्या दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां प्रतिगृह्येति। तेऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। प्र हान्यं क्लीनाति॥४९॥

[८]

तः हैतमेकं पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसंमित एषोऽग्निरिति वदन्तः। तन्न तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः। कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये वावैनमध्वरे

चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्। एतमग्निं कामेन
समर्धयति। स एनं कामेन समृद्धः॥५०॥

कामेन समर्धयति। अथ हैनं पुरर्षयः। उत्तरवेद्यामेव
सन्नियमचिन्वत। ततो वै तेऽविन्दन्त प्रजाम्। अभि स्वर्गं
लोकमजयन्। विन्दत एव प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकं जयति।
योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं
वायुर्ऋद्धिकामः॥५१॥

यथान्युप्तमेवोपदधे। ततो वै स एतामृद्धिमाध्रोत्। यामिदं
वायुर्ऋद्धः। एतामृद्धिमृध्रोति। यामिदं वायुर्ऋद्धः। योऽग्निं
नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं गोबलो वार्षाः
पशुकामः। पाङ्गमेव चिक्ये। पञ्च पुरस्तात्॥५२॥

पञ्च दक्षिणतः। पञ्च पश्चात्। पञ्चोत्तरतः। एकां मध्ये। ततो वै
स सहस्रं पशून्प्राप्नोत्। प्र सहस्रं पशूनाप्नोति। योऽग्निं नाचिकेतं
चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं प्रजापतिर्ज्यैष्ठ्यकामो
यशस्कामः। प्रजननकामः। त्रिवृतमेव चिक्ये॥५३॥

सप्त पुरस्तात्। तिस्रो दक्षिणतः। सप्त पश्चात्। तिस्र उत्तरतः।
एकां मध्ये। ततो वै स प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोत्। एतां प्रजातिं
प्राजायत। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। त्रिवृद्वै ज्यैष्ठ्यम्। माता पिता
पुत्रः॥५४॥

त्रिवृत्प्रजननम्। उपस्थो योनिर्मध्यमा। प्र यशो
ज्यैष्ठ्यमाप्नोति। एतां प्रजातिं प्रजायते। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते।
योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमिन्द्रो
ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा एवोपदधे। ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छत्॥५५॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद।
अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरेवोपदधे। ततो वै सोऽभि
स्वर्गं लोकमजयत्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं
चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। स यदीच्छेत्॥५६॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राडाहोतुर्धिष्ण्या-
दुत्सर्पेत्। येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोर्णातु। तेजसा यशसा
ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्व्येव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। अथ
यदीच्छेत्। भूयिष्ठं मे श्रद्धधीरन्। भूयिष्ठा दक्षिणा नयेयुरिति।
दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राचीं जुषाणा
वेत्वाऽऽज्यस्य स्वाहेति सुवेणोपहत्याऽऽहवनीये जुहुयात्॥५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति।
पुरीषमुपधाय। चित्क्लिप्तिभिरभिमृश्य। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय।
चतस्र एता आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति शतरुद्रीयस्य रूपम्।
अग्नाविष्णू इति वसोर्धारायाः। अन्नपत् इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने
समिधः सप्त जिह्वा इति विश्वप्रीः॥५८॥

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति।
 अथो या अस्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामा-
 प्रोति। यां द्वितीयामुपदधाति। अन्तरिक्षलोकं तयाऽभिजयति।
 अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः। तासां सायुज्यं
 सलोकतामाप्रोति। यां तृतीयामुपदधाति। अमुं तया
 लोकमभिजयति॥५९॥

अथो या अमुष्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं
 सलोकतामाप्रोति। अथो या अमूरितरा अष्टादश। य एवामी
 उरवश्च वरीयांसश्च लोकाः। तानेव ताभिरभिजयति॥ कामचारो
 ह वा अस्योरुषु च वरीयःसु च लोकेषु भवति। योऽग्निं नाचिकेतं
 चिनुते। य उं चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य
 वसन्तः शिरः॥६०॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वरुषा उत्तरः। शरत्पुच्छम्। मासाः
 कर्मकाराः। अहोरात्रे शतरुद्रीयम्। पर्जन्यो वसोर्धारा। यथा वै
 पर्जन्यः सुवृष्टं वृष्ट्वा। प्रजाभ्यः सर्वान्कामान्सम्पूरयति। एवमेव
 स तस्य सर्वान्कामान्सम्पूरयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते॥६१॥

य उं चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य
 वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वरुषाः पुच्छम्। शरदुत्तरः
 पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्।

अ॒हो॒रा॒त्राणी॑ष्ट॒काः। ए॒ष वा॒व सो॑ऽग्नि॒रग्नि॑म॒यः पु॒नर्ण॑वः। अ॒ग्नि॒मयो॑
ह॒ वै पु॑न॒र्ण॒वो भू॑त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॑ सा॒युज्य॑म्।
यो॑ऽग्निं ना॒चिके॑तं चि॒नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः॥२॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

तुभ्यं॑ ता अ॒ङ्गिर॑स्त॒माऽश्या॑म् तं का॒मम॑ग्ने। आशा॑नां त्वा
वि॒श्वा आशाः॑। अनु॑ नोऽद्या॒नुम॑ति॒रन्वि॑द॒नुम॑ते॒ त्वम्। का॒मो भू॑तस्य
का॒मस्त॑द॒ग्ने। ब्र॒ह्म ज॑ज्ञा॒नं पि॒ता वि॒राजा॑म्। य॒ज्ञो रा॒योऽयं॑ य॒ज्ञः।
आपो॑ भ॒द्रा आ॑दि॒त्पश्या॑मि। तुभ्यं॑ भ॒रन्ति॒ यो दे॒ह्यः। पूर्वं॑ दे॒वा
अ॒परे॑ण प्रा॒णापा॑नौ। ह॒व्य॒वाह॑ः॒ स्वि॑ष्टम्॥१॥

[१]

दे॒वेभ्यो॑ वै स्व॒र्गो लो॒कस्ति॒रोऽभ॑वत्। ते प्र॒जाप॑ति॒मब्रु॑वन्।
प्रजा॑पते स्व॒र्गो वै नो॑ लो॒कस्ति॒रोऽभू॑त्। तम॒न्विच्छे॑ति। तं य॑ज्ञ॒
क्र॒तुभि॑रन्वैच्छत्। तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॑र्नान्व॒विन्द॑त्। तमिष्टि॑भि॒रन्वैच्छ॑त्।
तमिष्टि॑भि॒रन्व॑विन्दत्। तदिष्टि॑नामिष्टि॒त्वम्। ए॒ष्टयो॑ ह॒ वै ना॑म। ता
इष्ट॑य॒ इत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रि॒या इ॒व हि दे॒वाः॥२॥

तमाशा॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पत आ॒शया॑ वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॑

वा आशाऽऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽऽशा भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। आशायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽऽशाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्याऽऽशा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽऽशायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥३॥

तं कामोऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहमु वै कामोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यः कामो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। कामाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यः कामोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य कामो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा कामाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥४॥

तं ब्रह्माऽब्रवीत्। प्रजापते ब्रह्मणा वै श्राम्यसि। अहमु वै ब्रह्माऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते ब्रह्मण्वान् यज्ञो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं

निरवपत्। ब्रह्मणे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य ब्रह्मण्वान्
 यज्ञोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। ब्रह्मण्वान् ह वा अस्य यज्ञो
 भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ
 चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहा।
 अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नये
 स्विष्टकृते स्वाहेति॥५॥

तं यज्ञोऽब्रवीत्। प्रजापते यज्ञेन वै श्राम्यसि। अहमु वै
 यज्ञोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यो यज्ञो भविष्यति। अनु
 स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं
 निरवपत्। यज्ञाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यो
 यज्ञोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य यज्ञो
 भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ
 चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा यज्ञाय स्वाहा।
 अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नये
 स्विष्टकृते स्वाहेति॥६॥

तमापोऽब्रुवन्। प्रजापतेऽप्सु वै सर्वे कामाः श्रिताः। वयमु
 वा आपः स्मः। अस्मान् नु यजस्व। अथ त्वयि सर्वे कामाः
 श्रयिष्यन्ते। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय
 पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अद्ध्यश्चरुम्। अनुमत्यै चरुम्।
 ततो वै तस्मिन् सर्वे कामा अश्रयन्त। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्।

सर्वे ह वा अस्मिन्कामाः श्रयन्ते। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽद्ध्यः स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥७॥

तमग्निर्बलिमानंब्रवीत्। प्रजापतेऽग्नये वै बलिमते सर्वाणि भूतानि बलिः हरन्ति। अहमु वा अग्निर्बलिमानस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सर्वाणि भूतानि बलिः हरिष्यन्ति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अग्नये बलिमते चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्मै सर्वाणि भूतानि बलिमहरन्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वाणि ह वा अस्मै भूतानि बलिः हरन्ति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽग्नये बलिमते स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥८॥

तमनुवित्तिरब्रवीत्। प्रजापते स्वर्गं वै लोकमनुविविधसि। अहमु वा अनुवित्तिरस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽनुवित्तिर्भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अनुवित्त्यै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽनुवित्तिरभवत्।

अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्यानुवित्तिर्भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽनुवित्त्यै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥९॥

ता वा एताः सप्त स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। दिवःश्येनयोऽनुवित्तयो नाम। आशा प्रथमा रक्षति। कामो द्वितीयाम्। ब्रह्म तृतीयाम्। यज्ञश्चतुर्थीम्। आपः पञ्चमीम्। अग्निर्बलिमान्ष्पष्टीम्। अनुवित्तिः सप्तमीम्। अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एवं वेद। तास्वन्विष्टि। पष्ठौहीवरां दद्यात्क्वसं च। स्त्रियै चाऽऽभारं समृद्धौ॥१०॥

[२]

तपसा देवा देवतामग्र आयन्। तपसर्षयः स्वरन्वविन्दन्। तपसा सपत्नान्प्रणुदामारातीः। येनेदं विश्वं परिभूतं यदस्ति। प्रथमजं देव र्वहविषा विधेम। स्वयम्भु ब्रह्म परमं तपो यत्। स एव पुत्रः स पिता स माता। तपो ह यक्षं प्रथमं सम्बभूव। श्रद्धया देवो देवत्वमश्नुते। श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य देवी॥११॥

सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। कामवत्साऽमृतं दुहाना। श्रद्धा देवी प्रथमजा ऋतस्या। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। तां

श्रद्धां हविषा यजामहे। सा नो लोकममृतं दधातु। ईशाना
देवी भुवनस्याधिपत्नी। आगात्सत्यं हविरिदं जुषाणम्। यस्माद्देवा
जज्ञिरे भुवनं च विश्वे। तस्मै विधेम हविषा घृतेन॥१२॥

यथा देवैः संधमादं मदेम। यस्य प्रतिष्ठोर्वन्तरिक्षम्।
यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च सर्वे। तत्सत्यमर्चदुप यज्ञं न आगात्।
ब्रह्माऽऽहुतीरुपमोदमानम्। मनसो वशे सर्वमिदं बभूव। नान्यस्य
मनो वशमन्विष्याय। भीष्मो हि देवः सहस्रः सहीयान्। स नो
जुषाण उप यज्ञमागात्। आकूतीनामधिपतिं चेतसां च॥१३॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः।
उपहवैऽस्य सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्।
येन पृतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूताः।
अतिं पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्।
ज्योतिष्मद्भाजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारां बहुधा दोहमानम्।
चरणं नो लोके सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा भुवः। अनु
नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः स्विष्टम्॥१४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्।
प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञ-
क्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्।
तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता

इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥१५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै तपोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं तपोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य तपो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

तं श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै श्रद्धाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्या श्रद्धाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्य श्रद्धा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा श्रद्धायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१७॥

तं सत्यमब्रवीत्। प्रजापते सत्येन वै श्राम्यसि। अहमु वै सत्यमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं सत्यं भविष्यति।

अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसी॑ति। स ए॒तमा॑ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्।
 स॒त्याय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑ स॒त्यं स॒त्यम॑भवत्।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यं ह॒ वा अ॑स्य स॒त्यं भ॑वति। अनु॑
 स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं
 वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑ स्वाहा॑ स॒त्याय॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै
 स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒
 स्वाहे॑ति॥१८॥

तं मनो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ मन॑सा॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॑ वै
 मनो॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं मनो॑ भविष्यति। अनु॑
 स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसी॑ति। स ए॒तमा॑ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। मन॑से
 च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑ स॒त्यं मनो॑ऽभवत्। अनु॑
 स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यं ह॒ वा अ॑स्य मनो॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं
 लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र
 जु॑होति। अ॒ग्नये॑ स्वाहा॒ मन॑से॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒
 स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहे॑ति॥१९॥

तं चर॑णमब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ चर॑णेन॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॑ वै
 चर॑णमस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं चर॑णं भविष्यति। अनु॑
 स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसी॑ति। स ए॒तमा॑ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्।
 चर॑णाय च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑ स॒त्यं चर॑णमभवत्।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यं ह॒ वा अ॑स्य चर॑णं भवति। अनु॑

स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा चरणाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥२०॥

ता वा एताः पञ्च स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। अपाघा अनुवित्तयो नाम। तपः प्रथमा रक्षति। श्रद्धा द्वितीया। सत्यं तृतीया। मनश्चतुर्थी। चरणं पञ्चमी। अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एवं वेद। तास्वन्विष्टि। पृष्ठौहीवरां दद्यात्कृ९सं च। स्त्रियै चाऽऽभार९ समृद्धौ॥२१॥

[४]

ब्रह्म वै चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधियज्ञो निर्मितः। नैनं शप्तम्। नाभिचरित्मागच्छति। य एवं वेद। यो ह वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वं वेद। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः कल्पन्ते। वाचस्पतिर्होता दशहोतृणाम्। पृथिवी होता चतुर्होतृणाम्॥२२॥

अग्निर्होता पञ्चहोतृणाम्। वाग्धोता षड्होतृणाम्। महाविरहोता सप्तहोतृणाम्। एतद्वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः कल्पन्ते। य एवं वेद। एषा वै सर्वविद्या। एतद्वैषजम्। एषा पङ्क्तिः स्वर्गस्य लोकस्याञ्जसाऽयनिः स्रुतिः॥२३॥

ए॒तान् योऽध्यै॑त्य॒च्छदि॑र्द॒रुशे॑ याव॑त्त॒रस॑म्। स्वर॑रेति। अ॒न॒प॒ब्र॒वः
सर्व॑मायुरेति। वि॒न्दते॑ प्र॒जाम्। रा॒य॒स्पोष॑ गौ॒प॒त्यम्। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सी
भ॑वति। ए॒तान् योऽध्यै॑ति। स्पृ॒णो॒त्या॒त्मान॑म्। प्र॒जां पि॒तृन्। ए॒तान्
वा अ॑रु॒ण औ॒प॒वे॒शिर्वि॑दां च॑कार॥२४॥

ए॒तैर॑धि॒वा॒दम॑पा॒जय॑त्। अथो॒ विश्वं॑ पा॒प्मान॑म्। स्वर्य॑यौ।
ए॒तान्योऽध्यै॑ति। अ॒धि॒वा॒दं ज॑यति। अथो॒ विश्वं॑ पा॒प्मान॑म्। स्वर॑रेति।
ए॒तैर॒ग्निं चि॑न्वीत स्व॒र्गका॑मः। ए॒तैरा॒युष्का॑मः। प्र॒जाप॑शु॒का॑मो
वा॥२५॥

पु॒रस्ता॒द्दश॑हो॒तार॒मुद॑श्च॒मुप॑दधाति याव॑त्प॒दम्। हृद॑यं यजु॑षी
प॒त्यौ च। दक्षि॑णतः प्राश्चं चतु॑र्हो॒तार॑म्। प॒श्चादु॑दश्चं प॒श्च॑हो॒तार॑म्।
उ॒त्तर॑तः प्राश्च॑ षड्दो॒तार॑म्। उ॒परि॑ष्टा॒त्प्राश्च॑ सप्त॑हो॒तार॑म्। हृद॑यं
यजू॑षि प॒त्यश्च। यथा॑व॒काशं॑ ग्र॒हान्। यथा॑व॒काशं॑ प्र॒तिग्र॑ह्ण॒ल्लोकं॑
पृ॒णाश्च॑। सर्वा॑ हा॒स्ये॒ता दे॒वताः॑ प्री॒ता अ॒भीष्टा॑ भवन्ति॥२६॥

सदे॑वम॒ग्निं चि॑नुते। र॒थसं॑मि॒तश्चे॒त॒व्यः। वज्रो॒ वै रथः॑। वज्रे॑णै॒व
पा॒प्मानं॑ भ्रातृ॑व्यं स्तृ॒णुते। प॒क्षः सं॑मि॒तश्चे॒त॒व्यः। ए॒तावा॑न्
वै रथः॑। याव॑त्प॒क्षः। र॒थसं॑मि॒तमे॒व चि॑नुते। इ॒ममे॒व लो॒कं
प॑शुब॒न्धेन॑भिज॑यति। अथो॒ अग्नि॑ष्टोमेन॥२७॥

अ॒न्तरि॑क्षमु॒क्थ्ये॑न। स्वर॑ति॒रात्रे॑ण। सर्वा॑ल्लो॒कान॑ही॒नेन॑। अथो॒
स॒त्रेण॑। वरो॒ दक्षि॑णा। वरे॑णै॒व वर॑ं स्पृ॒णोति॑। आ॒त्मा हि वरः॑।

एकविंशतिर्दक्षिणा ददाति। एकविंशो वा इतः स्वर्गो लोकः।
प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति॥ २८॥

असावादित्य एकविंशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति। शतं
ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति।
सहस्रं ददाति। सहस्रसम्मितः स्वर्गो लोकः। स्वर्गस्य लोकस्या-
भिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति। सर्वाणि वयांसि॥ २९॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्ध्यै। यदि न विन्देत। मन्थानेतावतो
दद्यादोदनान् वा। अश्रुते तं कामम्। यस्मै कामायाग्निश्चीयते।
पृष्ठौहीं त्वन्तर्वतीं दद्यात्। सा हि सर्वाणि वयांसि। सर्वस्याऽऽप्त्यै।
सर्वस्यावरुद्ध्यै॥ ३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो
ददाति। तेनाऽऽयुः प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि देवाः।
स संत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं ब्रूयात्। नेतरेषु यज्ञेषु।
यो ह वै चतुर्होतृनुसवनं तर्पयितव्यान् वेद॥ ३१॥

तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैनं सोमपीथो नमति। एते वै
चतुर्होतारोऽनुसवनं तर्पयितव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः। तेभ्यो
यद्दक्षिणा न नयेत्। दुरिष्टं स्यात्। अग्निमस्य वृञ्जीरन्। तेभ्यो
यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते। नास्याग्निं वृञ्जते॥ ३२॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा

सम्मि॑तम्। तेजो॑ हिर॑ण्यम्। यदि॑ हिर॑ण्यं न वि॒न्देत्। शर्क॑रा अ॒क्ता
उप॑दध्यात्। तेजो॑ घृ॒तम्। सते॑जसमे॒वाग्निं चि॑नुते। अ॒ग्निं चि॒त्वा
सौ॑त्राम॒ण्या य॑जेत मै॒त्रावरु॑ण्या वा॑। वी॒र्ये॑ण वा ए॒ष व्य॑ध्यते।
योऽ॒ग्निं चि॑नुते॥३३॥

याव॑दे॒व वी॒र्यम्। तद॑स्मिन्दधाति। ब्रह्म॑णः सायु॑ज्यं
सलो॒कता॑माप्रोति। ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑नां॒ सायु॑ज्यम्। सा॒ष्टि॒तां
समा॑नलो॒कता॑माप्रोति। य ए॒तम॑ग्निं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑।
ए॒तदे॒व सा॑वि॒त्रे ब्राह्म॑णम्। अथो॑ नाचिके॒ते॥३४॥

[५]

यच्चा॒मृतं॑ यच्च॑ म॒र्त्यम्। यच्च॑ प्राणि॑ति यच्च॑ न। सर्वा॑स्ता
इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघां दधे॑। तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॑णा। तया॑
दे॒वता॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द। सर्वाः॑ स्त्रियः॒ सर्वा॑न्पु॒ंसः। सर्वं॑ न
स्त्री॑पुमं च॒ यत्। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तः पा॒ंसवो॑ भूमेः॥३५॥

सङ्ख्या॑ता दे॒वमा॒यया॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्त॒ ऊषाः॑ पशूनाम्।
पृथि॒व्यां पुष्टि॑रहि॒ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑तीः॒ सिक॑ताः॒ सर्वाः॑।
अ॒फ॒स्व॒न्तश्च॑ याः श्रि॒ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑तीः॒ शर्क॑रा धृत्यै॑। अ॒स्यां
पृथि॒व्यामधि॑॥३६॥

सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तोऽश्मा॑नोऽस्यां पृथि॒व्याम्। प्र॒ति॒ष्ठासु॑
प्रति॑ष्ठिताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑तीर्वी॒रुधः॑ सर्वाः॑। वि॒ष्टि॑ताः पृथि॒वीमनु॑।

सर्वास्ताः। यावतीरोषधीः सर्वाः। विष्टिताः पृथिवीमनु।
सर्वास्ताः॥३७॥

यावन्तो वनस्पतयः। अस्यां पृथिव्यामधि। सर्वास्ताः। यावन्तो
ग्राम्याः पशवः सर्वे। आरण्याश्च ये। सर्वास्ताः। ये द्विपादश्चतुष्पादः।
अपाद उदरसर्पिणः। सर्वास्ताः। यावदाञ्जनमुच्यते॥३८॥

देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावत्कृष्णायसुः सर्वम्।
देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावल्लोहायसुः सर्वम्। देवत्रा
यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वसुः सीसुः सर्वं त्रपु। देवत्रा यच्च
मानुषम्॥३९॥

सर्वास्ताः। सर्वसुः हिरण्यसुः रजतम्। देवत्रा यच्च मानुषम्।
सर्वास्ताः। सर्वसुः सुवर्णसुः हरितम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ता
इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४०॥

[६]

सर्वा दिशो दिक्षु। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता
इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा।
तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अन्तरिक्षं च केवलम्।
यच्चास्मिन्नन्तराहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यश्च याः प्रजाः॥४१॥

गन्धर्वाप्सरसश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्ध्रसलिलान्।

अ॒न्तरि॑क्षे॒ प्रति॑ष्ठितान्। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑नु॒दारा॑न्त्सलिलान्।
 स्था॒वराः प्रो॒ष्या॑श्च ये। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑ धुनि॒ः सर्वा॑न्ध्व॒ः सान्।
 हि॒मो यच्च॑ शी॒यते॑॥४२॥

सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑न्मरी॒चीन् वित॑तान्। नी॒हारो यच्च॑ शी॒यते॑।
 सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑ वि॒द्युतः॑ सर्वा॑न्त्स्तनयि॒बून्। ह्रा॒दुनी॒र्यच्च॑ शी॒यते॑।
 सर्वा॒स्ताः। सर्वाः॑ स्र॒वन्तीः स॒रितः॑। सर्व॑मप्सुच॒रं च॒ यत्।
 सर्वा॒स्ताः॥४३॥

याश्च॑ कू॒प्या याश्च॑ ना॒द्याः समु॒द्रियाः॑। याश्च॑ वैश॒न्तीरु॑त
 प्रा॑स॒चीर्याः॑। सर्वा॒स्ताः। ये चो॒त्तिष्ठ॑न्ति जी॒मूताः॑। याश्च॑ वर्ष॑न्ति
 वृ॒ष्टयः॑। सर्वा॒स्ताः। तप॑स्तेज॑ आका॒शम्। यच्चा॑ऽऽका॒शे प्रति॑ष्ठितम्।
 सर्वा॒स्ताः। वा॒युं वया॑ः॒सि सर्वा॑णि॥४४॥

अ॒न्तरि॑क्षच॒रं च॒ यत्। सर्वा॒स्ताः। अ॒ग्निः सूर्यं॑ च॒न्द्रम्। मि॒त्रं
 वरु॑णं भग॑म्। सर्वा॒स्ताः। स॒त्यः श्रद्धां॑ तपो॒ दम॑म्। नाम॑ रू॒पं च॑
 भू॒ताना॑म्। सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा
 तेन॑ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द॥४५॥

[७]

सर्वा॑न्दि॒वः सर्वा॑न्दे॒वान्दि॒वि। यच्चा॑न्त॒र्भूतं॑ प्रति॑ष्ठितम्।
 सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑
 ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द। याव॑ती॒स्तार॑काः सर्वाः॑।

वित॑ता रोच॒ने दि॒वि। सर्वा॑स्ताः। ऋचो॑ यजूं॑षि॒ सामा॑नि॥४६॥

अथ॒र्वाङ्गि॑रसं॒श्च ये। सर्वा॑स्ताः। इति॒हास॑पुरा॒णं च।
स॒र्पदे॒वज॑नाश्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः। ये च॑ लो॒का ये चा॑लो॒काः।
अ॒न्तर्भू॑तं॒ प्रति॑ष्ठितम्। सर्वा॑स्ताः। यच्च॒ ब्रह्म॒ यच्चा॑ब्रह्म।
अ॒न्तर्ब्र॑ह्मन्प्रति॑ष्ठितम्॥४७॥

सर्वा॑स्ताः। अ॒होरा॒त्राणि॒ सर्वा॑णि। अ॒र्धमा॑सांश्च॒ केव॑लान्।
सर्वा॑स्ताः। सर्वा॑नृ॒तून्सर्वा॑न्मा॒सान्। स॒न्वत्स॑रं च॒ केव॑लम्।
सर्वा॑स्ताः। सर्वं॒ भूत॑ः सर्वं॒ भव्य॑म्। यच्चा॒तोऽधि॑भविष्यति।
सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उपे॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑
ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥४८॥

[८]

ऋचां॑ प्राचीं॑ मह॒ती दिगु॑च्यते। दक्षि॑णामाहु॒र्यजु॑षामपा॒राम्।
अथ॒र्वणा॑मङ्गि॒रसां प्र॒तीची॑। साम्ना॒मुदी॑ची मह॒ती दिगु॑च्यते।
ऋग्भिः॑ पूर्वा॒ह्णे दि॒वि दे॒व ई॑यते। य॒जुर्वे॑दे तिष्ठति॒ मध्ये अ॒हः।
सा॒मवे॑देना॒ऽस्तम॑ये मही॑यते। वेदै॑रशू॒न्यस्त्रि॑भिरेति॒ सूर्यः॑। ऋग्भ्यो॑
जा॒ताः स॑र्वशो मूर्ति॑माहुः। सर्वा॑ गति॑र्याजु॒षी है॒व शश्व॑त्॥४९॥

सर्वं॑ तेजः॒ साम॑रूप्यं॒ हं शश्व॑त्। सर्वं॑ हे॒दं ब्रह्म॑णा
है॒व सृ॑ष्टम्। ऋग्भ्यो॑ जा॒तं वैश्यं॑ वर्ण॑माहुः। य॒जुर्वे॑दं
क्ष॑त्रियस्या॒ऽऽहु॑र्योनिम्। सा॒मवे॑दो ब्रा॒ह्मणा॑नां प्रसू॑तिः। पूर्वे॑ पूर्व॑भ्यो

वचं एतदूचुः। आदर्शमग्निं चिन्वानाः। पूर्वं विश्वसृजोऽमृताः।
शतं वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः सत्रमांसत॥५०॥

तपं आसीद्बृहपतिः। ब्रह्मं ब्रह्माऽभवत्स्वयम्। सत्यं ह
होतैषामासीत्। यद्विश्वसृज आसंत। अमृतमेभ्य उदगायत्। सहस्रं
परिवत्सरान्। भूतं ह प्रस्तोतैषामासीत्। भविष्यत्प्रतिं चाहरत्।
प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदं सर्वं सिषांसताम्॥५१॥

अपानो विद्वानावृतः। प्रतिप्रातिष्ठदध्वरे। आर्तवा
उपगातारः। सदस्या ऋतवोऽभवन्। अर्धमासाश्च मासाश्च।
चमसाध्वर्यवोऽभवन्। अशंसद्ब्रह्मणस्तेजः। अच्छावाकोऽभवद्यशः।
ऋतमेषां प्रशास्ताऽऽसीत्। यद्विश्वसृज आसंत॥५२॥

ऊर्ग्राजानमुदवहत। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽभ्यष्टौ-
द्वाव्यणः। यद्विश्वसृज आसंत। अपंचितिः पोत्रीयामयजत्।
नेष्ट्रीयामयजत्त्विषिः। आग्नीद्धाद्विदुषीं सत्यम्। श्रद्धा हैवा-
यजत्स्वयम्। इरा पत्नी विश्वसृजाम्। आकूतिरपिनडुविः॥५३॥

इध्मं ह क्षुच्चैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽऽवहतामुभे। वार्गेषां
सुब्रह्मण्याऽऽसीत्। छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतन्त्राणि
तन्वानाऽहः। सःस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे पशुपाल्यौ। मुहूर्ताः
प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्धाता। शमितोग्रो विशां पतिः॥५४॥

विश्वसृजः प्रथमाः सत्रमांसत। सहस्रसमं प्रसुतेन यन्तः।

ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म नाम।
 येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान् योनियोनौ।
 नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानं सम्पराये। एष
 नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते नो कनीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते
 पापकेन। पञ्चपञ्चाशतस्त्रिवृतः संवत्सराः। पञ्चपञ्चाशतः पञ्चदशाः।
 पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः। पञ्चपञ्चाशतं एकविंशतिः। विश्वसृजां
 सहस्रसंवत्सरम्। एतेन वै विश्वसृजं इदं विश्वमसृजन्त।
 यद्विश्वमसृजन्त। तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते। ब्रह्मणः
 सायुज्यं सलोकतां यन्ति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्।
 सार्ष्टितां समानलोकतां यन्ति। य एतदुपयन्ति। ये चैनत्प्राहुः।
 येभ्यश्चैनत्प्राहुः॥५६॥ ॐ॥

[९]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः समाप्तः॥३॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥

हरिः ॐ॥

